

МК Декадна Стража 2010

**Роми активисти го
набљудуваат напредокот на
Декадата за вклучување на
Ромите 2005-2015**

МК

Декадна Стража

2010

**Роми активисти го
набљудуваат напредокот на
Декадата за вклучување на
Ромите 2005-2015**

Скопје, 2010

**МК ДЕКАДНА СТРАЖА 2010: РОМИ АКТИВИСТИ ГО НАБЉУДУВААТ
НАПРЕДОКОТ НА ДЕКАДАТА ЗА ВКЛУЧУВАЊЕ НА РОМИТЕ 2005-2015**

Издавач: Иницијатива за социјална промена – ИнСоК

ИнСоК

Иницијатива за социјална промена

Нашата визија е НАДГРАДУВАЊЕ на секој поединец и општеството во целина

Ние сме АКТИВНИ за социјална промена и правичен национален развој

Вељко Влаховиќ 1-2/17, 1000 Скопје, Македонија

тел: +389(0)2-5511820; факс: +389(0)2-5511821

insoc@insoc.org.mk; www.insoc.org.mk

Донирајте на: 300000002903149 (ИБАН МК073007010025240), Комерцијална банка АД Скопје

За издавачот: Самет Скендери, Извршен директор

Графичко уредување и печат: Иницијатива за социјална промена – ИнСоК

Публикацијата е издадена во рамки на проектот Декадна Стража Македонија 2010: На половина пат од Ромската декада, кој се спроведува од Иницијатива за социјална промена – ИнСоК со финансиска поддршка од Канцеларијата за ромски иницијативи при Институтот Отворено општество, Будимпешта.

© ИнСоК, Скопје, Македонија, септември 2010

Публикацијата може слободно да се цитира, копира, презентира и да се користи на било каков друг начин со претходно испраќање информација до издавачот за секој одделен акт на користење.

СОДРЖИНА

Содржина.....	5
Предговор.....	6
Реализација.....	7
Извршно резимé.....	8
Наоди и заклучоци.....	10
Вработување.....	10
Домување – наоди и заклучоци.....	18
Здравство – наоди и заклучоци.....	25
Образование – наоди и заклучоци.....	33
Општо за политики за Роми – наоди и заклучоци.....	47
Препораки.....	58
ВРАБОТУВАЊЕ.....	58
ДОМУВАЊЕ.....	59
ЗДРАВСТВО.....	60
ОБРАЗОВАНИЕ.....	61
ПРИЛОГ 1: Методологија за набљудување и проценка.....	63
Клучно прашање за набљудување и проценка.....	63
Државен систем.....	63
Ромска заедница.....	65
Цел на набљудувањето и проценката.....	65
Општа јавност.....	66
Методолошки пристап.....	67
Тематски пристап; Показатели.....	67
Техника на набљудување.....	68
Избор на примерок.....	68
Инструмент – прашалник.....	69
ПРИЛОГ 2: Реализиран примерок – демографски податоци.....	78
ПРИЛОГ 3: Преглед на напредокот на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 во Македонија според регионалната методологија и показатели на ДекаднаСтража.....	81
Методологија.....	81
Експертски толкувања за состојбата на интеграцијата на Ромите во Македонија.....	82
Општи прашања.....	82
ПОЛИТИЧКО УЧЕСТВО.....	83
Вработување.....	85
ДОМУВАЊЕ.....	86
Здравство.....	88
Образование.....	90
Преглед на литература и интервјуа со клучни информатори.....	92
Препораки.....	96

ПРЕДГОВОР

Проценката на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 во Република Македонија се спроведува во рамки на проектот „ДекаднаСтража Македонија 2010: На половина пат од Ромската декада“ (МК ДекаднаСтража 2010). Проектот е поддржан од Канцеларијата за ромски иницијативи при Институтот Отворено општество од Будимпешта, а се спроведува од Иницијатива за социјална промена – ИнСоК. Претставува дел од регионалната иницијатива за набљудување на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 наречена ДекаднаСтража.

Крајната цел на проектот е да се подобри состојбата на Ромите во Македонија и регионот на Ромската Декада, со тоа што ќе се подобри спроведувањето на Ромската декада преку следење, застапување и зголемено учество на Ромите во истата. За да придонесе кон поставената цел, со спроведувањето на проектот се остваруваат следните задачи: 1) Продолжено и зајакнато следење на Ромската Декада и напори за застапување од страна на ромскиот граѓански сектор во насока на понатамошно подобрување на спроведувањето на Ромската Декада; и 2) Создавање на корисни и достапни ресурси за Ромската Декада и механизми за вклучување на ромската заедница во Македонија.

Овој извештај од спроведено набљудување и проценка на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и останатите јавни политики во Република Македонија за Ромите, е насочен кон остварување целите предвидени со проектот. Извештајот ја опишува подготвената методологија врз основа на која е спроведено набљудување и проценка, резултатите од спроведената проценка и предлага мерки за подобрување на спроведувањето на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015.

Извештајот е подготвен врз основа на податоци собрани од теренска работа на 10 набљудувачи во повеќе општини од Република Македонија во текот на јули-август 2010 година. Податоците се поставени во база на податоци, со чија анализа се изведени резултатите и наодите од проценката кои овде се опишани. Анализата на податоците е спроведена во текот на август-септември 2010 година од Василка Галевска. Текстот на извештајот е подготвен врз основа (структура и содржина) на претходниот извештај МК ДекаднаСтража 2008 издаден во 2009 година и подготвен од Александра Бојациева. Во спроведувањето на проектот и со свој придонес кон овој извештај учествува и Савет Скендери, Емир Реџеџи, како и тимот од 10 набљудувачи: Ерол Адемов, Ирфан Мартез, Љатифа Шиковска, Ремзи Медик, Санела Емин, Себихан Демировски, Фарија Амет, Ферди Исмаили, Ферхан Адемски и Шукри Точи.

Во овој извештај се содржани сумирани видувања на (примерок од) Ромите од Македонија во однос на јавните политики наменети за нив, вклучително видувања во однос на постигнатите промени и ставови во однос мерките кои би требало да се превземат за подобрување на состојбите. Ваквите препораки за мерки според сумарното мислење на Ромите се дадени по области, но и расчленето по општини, пол, возраст, итн. Ова го прави извештајот високо-корисен и затоа силно се препорачува за користење, особено за оние кои учествуваат во планирање, спроведување, набљудување и вреднување на мерки и политики насочени кон Ромите. Дополнително, оние податоци од анализата кои во овој извештај не се дадени во бројки, а за кои читателите сметаат дека можат да помогнат при создавање мерки и политики за Ромите, можат да се добијат со барање до Иницијатива за социјална промена – ИнСоК.

РЕАЛИЗАЦИЈА

Методологијата за набљудување и проценка е подготвена од страна на Работната група (РГ) на проектот „Вклучување на Ромите во набљудувањето и комуникација со клучните актери на Декадата во Македонија 2“, во текот на јуни-август 2008 година. Во ноември 2008 година е формиран Набљудувачкиот тим (НТ) на проектот. Како подготовка за теренското прибирање на податоци најпрво Набљудувачкиот тим е информиран за проектот и плановите за работа на заеднички состанок со Работната група, а потоа е одржана обука врз основа на подготвената методологија за набљудување и проценка. Обуката на Набљудувачкиот тим содржи општ дел за набљудување и проценка, специфичен дел за методологијата во рамки на проектот ДекаднаСтража Македонија, како и практичен дел за стекнување и развој на неопходните вештини за набљудување и проценка. Во текот на обуката, Набљудувачкиот тим исто така придонесе кон развојот на алатката за набљудување (прашалникот) преку дискусија во однос на формулацијата на прашањата и тестирање на прашалникот на терен. До крајот на декември 2008 година секој член од Набљудувачкиот тим спроведе по пет тест прашалници. Кон крајот на декември 2008 година е одржан уште еден состанок со Набљудувачкиот тим и Работната група, заради конечно формулирање на прашалникот врз основа на спроведените тест прашалници, како и за дополнителни инструкции за Набљудувачкиот тим пред конкретното спроведување на теренската работа за прибирање на податоци од набљудување. Првото прибирање на податоци од терен од страна на Набљудувачкиот тим е реализирано во периодот од јануари-февруари 2009 година и врз основа на овие податоци е подготвен и издаден првиот извештај МК ДекаднаСтража за 2008 година.

Во септември 2009 започна спроведувањето на проектот „ДекаднаСтража Македонија 2010: На половина пат од Ромската декада“. Во рамки на проектот е спроведено прибирање на податоци врз основа на регионална методологија на ДекаднаСтража до февруари 2010 година. Покрај тоа што овие податоци се искористени за регионалниот извештај ДекаднаСтража 2010, тие исто така се анализирани специфично за Македонија во рамките на овој извештај (види Прилог 3). Во проектот е искористена истата методологија за ДекаднаСтража за Македонија од претходниот проект. Прибирањето на податоците на терен од страна на 10, веќе искусни набљудувачи, е спроведено во текот на јуни-август 2010 година. Овие податоци се внесени во дигитална база на податоци, преку која е направена анализа на податоците, а резултатите се дадени во главниот дел на овој извештај. Врз основа на резултатите се формулирани препораки, кои се формулирани во консултација со целиот тим вклучен во проектот.

При читањето на резултатите од анализата треба да се има во предвид дека одредени заклучоци се изведени врз основа на одреден вид заклучување, иако не следуваат директно од прибраните податоци. Ова се должи на фактот дека одредени групи на испитаници за кои се предложени некои од заклучоците се мали и недоволно репрезентативни, како и поради фактот дека прашањата се однесуваат на мислењето на испитаниците за целата ромска популација, а не за нив самите. Поради ова, некои од изведените заклучоци овде се дадени како предлог и насока за понатамошно испитување на состојбите и како индикатор за можната фактичка состојба. Сепак, извештајот изобилува со низа корисни податоци и факти кои можат да бидат од огромно значење при планирањето на акциите во рамки на Декадата за вклучување на Ромите и други слични политики, како на најопшто ниво, така и на ниво на посебни групи во рамки на ромската популација.

ИЗВРШНО РЕЗИМÉ

Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 е јавна политика во Република Македонија која се спроведува како дел од регионална политика насочена кон надминување на неприфатливите разлики помеѓу Ромите и останатото население во државите учеснички, преку спроведување на Национални акциони планови, учество на Ромите и следење и известување за напредокот.¹

ДекаднаСтража претставува обид за набљудување на напредокот на оваа политика преку проценка на она што државите го вложуваат во истата, во смисла на финансиски и институционални ресурси, планирани политики, програми и проекти. Во Република Македонија ДекаднаСтража оди чекор понатаму во набљудувањето на напредокот на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, со тоа што се обидува да го процени напредокот во однос на состојбата на Ромите, нивната позиција во општеството, односот на останатите кон Ромите, па и промените кај самата ромска заедница. Овие показатели се набљудуваат од перспектива на ромската заедница и се операционализирани по приоритетните области на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015: вработување, домување, здравство и образование, како и во однос на општи прашања поврзани со спроведувањето на оваа јавна политика. За реализација на ваквата методологија е формулиран прашалник, врз основа на кој се испитани вкупно 539 испитаници Роми во 17 општини во Република Македонија (од кои 4 во град Скопје). Направен е обид да се опфатат различни подгрупи во рамки на ромската заедница, според брачен статус, возраст, пол, образование, економски статус и општествена активност, за колку што е можно повеќе да се преслика структурата на ромската заедница во структурата на примерокот опфатен со истражувањето. Целосна методологија на истражувањето заедно со користениот прашалник е дадена во прилог на ова истражување (види Прилог 1), како и демографските податоци за реализираниот примерок (види Прилог 2).

Клучниот наод од истражувањето е дека Република Македонија не посветува доволно внимание на спроведувањето на политиките насочени кон Ромите, вклучително Националната стратегија за Роми и Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 според усвоените Национални акциони планови. Ромите опфатени со истражувањето укажуваат на пасивност кон решавањето на проблемите со кои тие се соочуваат и на централно и на општинско ниво. Образованието е единствена област во која ромската заедница чувствува позитивни промени и очекува продолжување на напорите до постигнување на целосна еднаквост. Во областа на вработувањето, половината од испитаниците сметаат дека состојбата во последните пет години не е променета, додека ставовите за позитивни односно негативни промени се рамнотежни. Во сферата на здравството се забележува влошување на состојбите, на што укажуваат речиси половина од испитаниците, а останатите, во поголем дел, сметаат дека државата има пасивен однос. Најзагрижувачка е состојбата со домувањето, каде речиси две третини од испитаниците чувствуваат влошување, а една четвртина препознаваат стагнација.

Според наодите од истражувањето, најкритична пресечна област е сиромаштијата, каде околу 95% од испитаниците укажуваат на влошување или пасивност од страна на државата. За жал, државата нема специфична политика за намалување на сиромаштијата кај ромската заедница, а заложбите во рамки на општите политики за намалување на сиромаштијата остануваат, главно, декларативни. Од останатите пресечни области, борбата против дискриминација и за намалување на стереотипите и предрасудите кај Ромите даваат слаби резултати, додека нешто поохрабрувачки се состојбите во однос на еднаквоста помеѓу мажите и жените.

Анализата, исто така, покажува недоволна децентрализираност на политиките наменети за Ромите, со оглед на тоа што тенденциите на забележаните промени односна стагнација во состојбите на општинско ниво се слични со оние на централно.

Важен елемент и принцип на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 е и информираноста, консултациите и вклучувањето на ромската заедница во одлучувањето. Во

¹ Според Декларацијата на Декадата за вклучување на Ромите 2005 – 2015, достапна на англиски јазик на: http://www.romadecade.org/decade_declaration

тој контекст, анализата покажува незадоволителна информираност на Ромите за јавните политики насочени кон нив. Иако три четвртини од испитаниците слушнале за Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, сепак, истите имаат, главно, неточна претстава што таа претставува и која е нејзината суштина. Ромите се недоволно информирани и во однос на активностите насочени кон Ромите кои се превземаат на локално ниво, како и за Националната стратегија за Роми. Како резултат на тоа, можностите за вклучување на Ромите во политиките насочени кон нив се крајно ограничени.

Во следниот дел од текстот се опишани наодите од истражувањето, илустрирани со слики по однос на општите наоди по прашањата. Прашањата се распределени по области, при што прво се обработени приоритетните области од Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, а кон крајот и општите аспекти на нејзиното спроведување. Испреплетени со наодите од истражувањето можат да се најдат и специфични заклучоци и препораки, кои се особено интересни во однос на посебните групи од ромската заедница и по општини.

Кон крајот на текстот се поместени препораките кои произлегуваат од анализата на собраните податоци, со општи препораки во однос на спроведувањето на политиките насочени кон Ромите и специфични препораки во однос на секоја од разгледуваните области – вработување, домување, здравство и образование, групирани по подобласти на секоја од овие области.

Клучната препорака очигледно е создавањето и спроведувањето на политика насочена кон намалување на сиромаштијата кај ромската заедница, која ќе биде координирана со политиките и активностите во останатите области и ќе вклучи мерки и активности кои систематски и целосно се занимаваат со отстранување на социјалните проблеми на секое поединечно домаќинство од ромската заедница. Исто така, проблем кој бара посериозен ангажмен е надминувањето на стереотипите и предрасудите и искоренување на дискриминација кон Ромите во сите области од општественото живеење. Доследното спроведување на ревидираните Национални акциони планови од Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 треба да биде почетен импулс во решавањето на проблемите на ромската заедница во одделните области, иако Ромите недвосмислено укажуваат на неопходноста од суштински напори за вистински да се постигне очекуваниот резултат на Декадата – целосна интеграција и еднаквост на ромската заедница со останатите граѓани.

Покрај методологијата на истражувањето и демографската слика на примерокот дадени во прилог, публикацијата содржи уште еден интересен прилог кој не е директно поврзан со истражувањето. Овој прилог е поврзан со регионалната методологија на ДекаднаСтража, во која проценката на напредокот на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 се изразува со конкретни нумерички оценки и се базира на податоци прибрани со истражување на литература и интервјуирање на клучни информатори. Во овој прилог е даден трендот на оценките за Македонија и соодветно објаснување на последните збиднувања во рамки на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, според кои е извршено оценувањето.

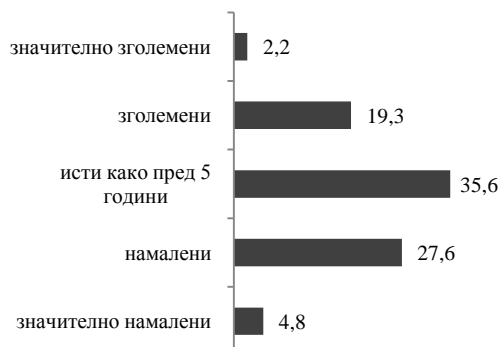
НАОДИ И ЗАКЛУЧОЦИ

ВРАБОТУВАЊЕ

1. Колкави се можностите на Ромите за стекнување работни квалификации?

Само за 20-тина проценти од ромската заедница можностите за стекнување работни квалификации се зголемени. Околу една третина сметаат дека тие се исти како пред пет години, додека за околу 30% од Ромите, можностите за стекнување работни квалификации се помалку или повеќе намалени.

Само една петина од ромската заедница чувствува подобрување на можностите за стекнување работни квалификации што укажува на фактот дека недоволно се работи на обезбедување на вакви можности за Ромите.

Слика 1. Тренд на можности за вработување (%)

Карактеристична општина е Прилеп, каде што над 70% од испитаниците сметаат дека можностите за стекнување работни квалификации се повеќе или помалку зголемени. Драстични примери се Дебар, Винаца и Градско² каде не е забележан ниту еден одговор за било какво зголемување на можностите за стекнување работни квалификации. Исто така, можат да се издвојат Винаца, Куманово, Делчево и Пехчево каде по речиси две третини од испитаниците сметаат дека можностите се намалени, односно Горче Петров, Гази Баба, Кичево и Гостивар, каде по повеќе од половина од испитаниците сметаат дека можностите се исти како и пред пет години. Според ова, добро би било да се испитаат причините поради кои во Прилеп голем процент од испитаниците сметаат дека има зголемување на можностите за стекнување работни квалификации, бидејќи е можно таму да постојат примери за добри практики. **Особено внимание во обезбедувањето можности за стекнување квалификации за Ромите треба да се посвети во Дебар, Винаца и Градско, како и во Куманово, Делчево и Пехчево.**

Одредени разлики во одговорите во однос на можностите за стекнување работни квалификации кај мажите и жените се среќаваат кај процентот на одговори дека можностите се зголемени, кој е поголем кај испитаниците од машки пол, што упатува на **потребата од дополнително обезбедување на можности за стекнување квалификации за жените Ромки.**

Во однос на возраста, треба да се издвои податокот што во скоро сите возрасни групи по околу една третина од испитаниците смета дека можностите за стекнување работни квалификации се намалени, што укажува дека **подеднакво внимание при обезбедувањето на можности за стекнување квалификации треба да се посвети и на помладите и на постарите лица**

Кај испитаниците кои тековно се во образовниот процес, една третина сметаат дека можностите за стекнување квалификации се зголемени наспроти една петтина кои сметаат дека можностите се намалени. За разлика од ова, кај лицата надвор од процесот на образование, соодносот на одговорите за зголемени и намалени можности е обратен. Ваквите наоди укажуваат дека **помеѓу Ромите кои се надвор од образовниот процес, мерките за стекнување работни квалификации се потребни повеќе отколку за Ромите кои тековно се школуваат.** Исто така, очекувано, со зголемување на нивото на образование кај испитаниците, се зголемува и процентот на „позитивни“ одговори во смисла дека можностите за стекнување

² При разгледувањето на резултатите во однос на општините, кај сите прашања треба да се има во предвид дека во одредени општини бројот на испитаници е многу мал. Поради ова, се препорачува за општините Градско, Пехчево, Дебар, Делчево, Винаца и Горче Петров, каде бројот на испитаници е помал од 20, заклучоците да се земат со резерва.

квалификации се помалку или повеќе зголемени. Затоа и **степенот на образование треба да се има предвид при одредување на приоритетот на мерките за стекнување работни квалификации**, со највисок приоритет за лицата кои воопшто немаат образование.

Според изворите на приходи на домаќинствата на испитаниците, одговорите се повеќе позитивни или неутрални само кај испитаниците во чии домаќинства има приходи од стипендија, заем или пензија. Кај испитаниците чии **домаќинства се издржуваат од помош од други** (просење, роднини, хуманитарна или добротворна помош, итн.), од **неформални активности или од социјална помош** има значителен процент на негативни одговори, па затоа и **фокусот во обезбедувањето на можности за стекнување работни квалификации** треба да биде ставен токму на ваквите домаќинства.

Најмал процент на одговори за зголемени или значително зголемени можности за стекнување квалификации се среќаваат кај лицата чија основна секојдневна активност е грижата и работа во домаќинството (понатаму во текстот: домаќини), невработените и пензионерите. Имајќи предвид дека поголем процент позитивни одговори имаат испитаниците со друга економска активност (вработени, волонтери, ученици), може да се претпостави дека домаќините, невработените и пензионерите дале повеќе негативни одговори поради тоа што имаат и поограничен пристап до информации. Ова упатува на **потребата од осмислување на мерките за стекнување работни квалификации на начин кој ќе осигура дека истите ќе допрат до невработените и лицата кои првенствено се бават со домашни работи, кои потешко доаѓаат до информации** за вакви можности. Од друга страна, загрижува податокот дека две третини од испитаниците - волонтери во граѓанскиот сектор, и покрај тоа што имаат поголем пристап до информации во однос на можностите за стекнување работни квалификации, сметаат дека ваквите можности се намалени и ниту еден од нив не одговорил дека истите се зголемени.

Најмногу позитивни одговори по однос на можностите за стекнување работни квалификации има помеѓу испитаниците кои се активни во граѓанскиот сектор – околу една третина, додека кај оние кои се активни во политички партии или воопшто не се активни по околу една петтина од испитаниците сметаат дека ваквите можности се повеќе или помалку зголемени. Од друга страна, по околу една третина од сите овие групи на испитаници според општествената активност сметаат дека можностите се повеќе или помалку намалени. Сето ова укажува на **потребата од поголем ангажман на граѓанскиот сектор и политичките партии во обезбедувањето на можности за стекнување работни квалификации и ширење на информации** за истите.

2. Кои политики/мерки за стекнување работни квалификации се соодветни?

Следното прашање се однесува на соодветните мерки за стекнување работни квалификации кои би можеле да дадат резултати доколку се применат. Околу 40% од испитаниците сметаат дека работни квалификации треба да се стекнат преку формално стручно образование. Една четвртина сметаат дека можности за стекнување работни квалификации треба да понудат соодветните јавни институции (агенции или центри за вработување, како и други јавни институции кои имаат надлежност од областа на вработување и сл., меѓу кои и социјалните центри) преку обуки. Како следна можност се јавува стекнувањето на работни квалификации во претпријатие односно директно на работно место, а има и такви испитаници кои сметаат дека граѓанскиот сектор треба да понуди обуки и можности за стекнување работни квалификации.

Слика 2. Соодветни мерки за стекнување работни квалификации

Согласно со наведените наоди може да се заклучи дека мерките за стекнување

работни квалификации би имале најголем ефект доколку се организираат во рамки и заедно со формалното образование, но соодветни можности треба да се создадат и преку соодветните јавни институции и граѓанските организации, а истовремено да се обезбедат и можности за стекнување квалификации преку обука на работно место во приватниот сектор.

Во однос на начинот на кој би требало да се обезбедат можности за стекнување работни вештини, многу висок процент од испитаниците во општините **Куманово, Штип, Тетово и Градско** сметаат дека тоа треба да биде **преку формалното образование**, наспроти незначителниот број на испитаници во Кичево кои имаат вакво мислење. Истото важи и за обезбедувањето вакви можности **преку јавните институции** во однос на општините **Пехчево, Кичево и Градско**, наспроти Кочани. Ниту еден испитаник од општините Гостивар, Куманово, Пехчево и Градско не одговорил дека можности за стекнување на квалификации треба да се обезбедуваат **преку граѓанскиот сектор**, начин кој во поголем процент, пак, го посочуваат испитаниците од **Прилеп и Дебар**. Половината од испитаниците од **Делчево и Кочани** сметаат дека е потребна **обука на работно место**, а ваквиот начин на создавање можности за стекнување квалификации не го посочува ниту еден испитаник од Пехчево и Градско.

Резултатите по однос на предложените мерки за обезбедување работни квалификации кај мажите и кај жените не се разликуваат многу од општите резултати, со тоа што **процентот на оние кои предлагаат обуки организирани од соодветните јавни институции кај жените е нешто поголем** отколку кај мажите, додека **кај мажите се поголеми процентите** на одговори со предлози за **обуки од граѓански организации и обуки на работно место** отколку кај жените. **Формалното стручно образование** сепак е најголем приоритет и за двете групи.

Формалното стручно образование е приоритетен начин за стекнување работни квалификации кај сите возрастни групи, но е најизразено кај **младите од 14–18 години**, што е олеснителна околност за превземање мерки бидејќи голем дел од овие лица се тековно во процес на формално образование, **но и кај лицата на возраст од 36–40 години**. На **обуки организирани од соодветните јавни институции** најмногу се надеваат возрастните групи од **41–45, 51–55 и над 60 години**. По околу 15% од испитаниците **постари од 50 години** очекуваат можности **преку граѓанскиот сектор**, а по повеќе од една четвртина од испитаниците на возраст од **31–35 и од 41–45 години** очекуваат **обуки на работното место**. Ваквите резултати се должат на **пристапот на различните возрасти кон различните можни испорачатели на мерки за стекнување работни квалификации**.

Со зголемување на бројноста на домаќинството, кај испитаниците се зголемува интересот за обуки во формалното образование. Со зголемувањето на образовното ниво на испитаниците, пак, расте интересот за можности за стекнување квалификации преку формалното образование, а спротивен тренд има во однос на обуките на работното место.

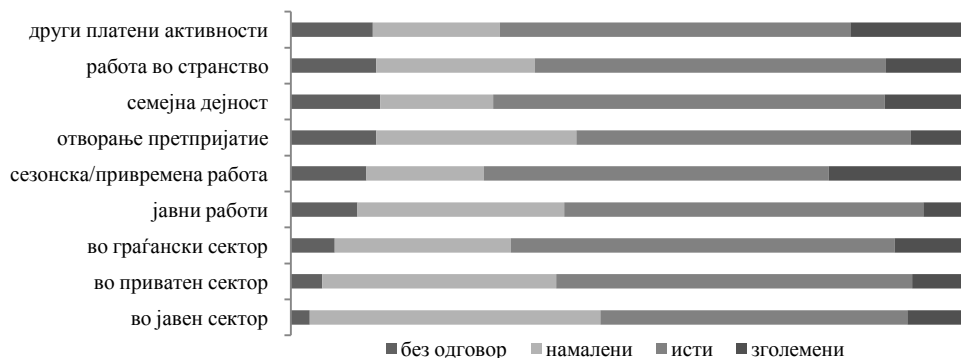
Формалното образование како предложен начин за стекнување работни квалификации се јавува кај околу 40% од испитаниците од граѓански сектор, политички партии, друга општествена активност, како и кај оние кои не се општествено активни. По една петтина од испитаниците активни во граѓанскиот сектор, партиите и оние со друга општествена активност, односно една четвртина од неактивните препорачуваат обуки организирани од центрите за вработување. Обуки на работното место препорачуваат 15%-20% од неактивните и оние од граѓанските организации односно политички партии, наспроти 40% од испитаниците со друга општествена активност кои го посочуваат ваквиот начин на обезбедување можности за стекнување работни квалификации.

3. Каков е трендот на различните можности за вработување?

Во однос на вработувањето, испитаниците проценуваат и каков е трендот на можностите за конкретно вработување во јавниот, приватен и граѓански сектор, на јавни и сезонски/привремена работи, за вработување во сопствено претпријатие, за семејна дејност, за работа во странство и за други платени активности.

Сумарно – за сите понудени различни можности за вработување, повеќе од половината од испитаниците сметаат дека тие се исти, околу 19% сметаат дека се намалени, а околу 17,5% сметаат дека можностите во последните пет години се зголемени.

Најзначаен негативен тренд се забележува кај можноста за вработување во јавниот сектор, а потоа кај вработувањето во приватниот сектор, јавните работи и отварањето на сопствено претпријатие. Значаен позитивен тренд се забележува кај можностите за сезонска / привремена работа. Исто така, споредено со негативниот тренд, позитивен тренд надвладува единствено кај сезонските / привремените работи.

Слика 3. Тренд на можностите за вработување во различни области

Во сите области, генерално, се бележи стагнација или намалување на можностите за вработување, што наметнува и императив за интензивирање на напорите за создавање на соодветни можности за вработување во сите области, без исклучок.

Интересно е да се забележи дека најголем процент на одговори за зголемени можности се забележува кај сезонска/ привремена работа. Ова може да се разгледува од аспект на реално зголемување на можностите, но и од аспект на поголемо забележување и ангажирање на Ромите во однос на ваквите можности, кои опфаќаат сезонски земјоделски, градежни и други активности. Со оглед на ова и во комбинација со претходното прашање, политиките за вработување на Роми би можеле да земат во предвид понуда на мерки за квалификација и конкретно вработување на Ромите на сезонски/ привремени работи.

Значителен број одговори³ за **намалување** на можностите за **вработување во јавниот сектор** се дадени во **Прилеп**, за **стагнација** во **Битола, Тетово, Кочани и Кичево**, а во ниедна општина не се забележани значителен број одговори за зголемување на можностите. Во **приватниот сектор** можностите за вработување се **намалени** во **Градско, стагнираат** во **Кочани, Кичево, Гостивар, Битола и Куманово**, а не се зголемени во ниту една општина. Можностите за вработување во **граѓанскиот сектор** се намалени во **Градско, стагнираат** во **Куманово, Битола, Гостивар и Кочани**, а не се зголемени во ниедна од општините. Можностите за работа на **јавни работи** се **намалени** во **Виница и Градско, стагнираат** во **Куманово, Битола, Гостивар и Кочани**, а нема ниедна општина во која се зголемени. **Сезонските работи** се **намалени** во **Градско, Пехчево и Виница, стагнираат** во **Гази Баба и Ѓорче Петров**, а зголемени се само во **Кочани**. Можностите за **самовработување** се **намалени** во **Градско и Виница, стагнираат** во **Куманово и Гостивар**, а зголемени се во **Пехчево**. Можностите за **семејна дејност** во ниту една општина не се значително намалени ниту зголемени, а **стагнираат** во **Чаир и Куманово**. Можноста за **работа во странство** е **намалена** за жителите на **Градско и Виница, стагнира** во **Ѓорче Петров, Куманово и Кичево**, а зголемена е единствено според испитаниците од **Гостивар**. Можностите за **други платени активности** се **намалени** во **Градско, стагнираат** во **Кочани и Гостивар**, а не се значително зголемени во ниедна општина.

Прегледот на трендот на одделните можности за вработување во различни општини би

³ Значителен број одговори за одговорите „намалени“ и „стагнира“ се смета процентот од над 70% од вкупниот број одговори за дадената општина, а за одговорот „зголемени“ се смета процент од над 50% од вкупниот број одговори за дадената општина.

требало да се земе во предвид при осмислувањето на политиките за вработување на Ромите кои би одговарале на локалните потреби.

Во споредба со мажите, околу 15% помалку од женските испитаници сметаат дека можностите за вработување во приватниот сектор, сезонските работи и работа во странство се зголемени, а околу 30% помалку во споредба од мажите сметаат дека има зголемени можности за вработување во јавниот сектор и за самовработување. Дека можностите за вработување се намалени сметаат речиси ист процент мажи и жени во однос на самовработувањето, работата во странство и другите платени активности. Согласно ваквите наоди, препорачливо е **при креирање на мерките за зголемување на можностите за вработување да се води сметка за посебните видувања на мажите и жените**, при што кај жените поголемо внимание треба да се посвети на вработувањето во јавниот сектор и самовработувањето, а работата во граѓанскиот сектор и другите платени активности да бидат со понизок приоритет.

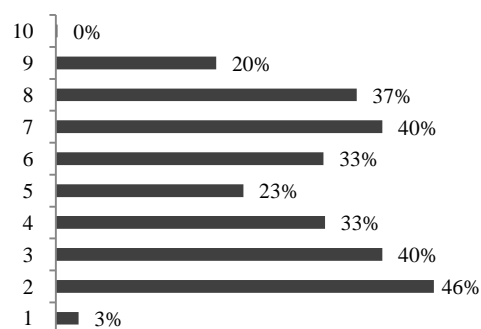
Испитаниците на возраст **19 до 30 години** најмногу се загрижени за намалувањето на можностите за **работа во странство и семејна дејност**. Лицата на возраст од **31-40 години** се најзагрижени за намалените можности за **самовработување и вработување во јавниот, приватен и граѓански сектор**. Испитаниците на возраст од **41-50 години** сметаат дека најмногу се намалени можностите за **семејна дејност, самовработување и сезонска работа**. Најголема загриженост на испитаниците од **51-60 години** се намалените можности за **работа во граѓанскиот сектор**, а на лицата над **60 години** - можностите за **сезонска работа**.

Во однос на степенот на образование, освен испитаниците со високо образование, сите останати **најголема загриженост** покажуваат за намалување на можностите за **вработување во јавниот сектор**. Испитаниците со **високо образование** сметаат дека можностите се најмногу намалени во однос на **семејната дејност и другите платени активности**, па овде и треба да се фокусираат мерките за вработување на високо-образованите лица. **Истото може да се препорача и за лицата со средно образование**. Кај лицата со **основно образование** мерките би требало да се насочат кон **сезонските работи и семејната дејност**, додека кај **оние без завршено образование** кон вработување на **јавни работи, како и во приватниот и граѓанскиот сектор**.

Во однос на трендот на можностите за вработување во различни области, анализирани се одговорите на оние кон тековно имаат односно немаат платена економска активност. Кај издржуваните лица и пензионерите најголема е загриженоста за намалените можности за сезонска работа, додека кај издржуваните лица кои добиваат стипендија тоа е случај со можностите за работа во странство. Домаќините укажуваат на намалени можности за самовработување, а невработените лица ваква загриженост имаат во однос на вработувањето во приватниот и граѓанскиот сектор. Формално вработените укажуваат на намалени можности за работа во странство, други платени активности и самовработување. Од лицата кои работат за надомест, оние во приватниот сектор сметаат дека се намалени можностите за сезонска работа, оние од јавниот сектор дека се намалени можностите за самовработување, а лицата кои работат за надомест во граѓанскиот сектор укажуваат на намалување на можностите за семејна дејност. Лицата кои работат без надомест најмногу се загрижени за можностите за самовработување, како и за работа во странство.

4. Кои политики/мерки за вработување на Ромите се соодветни?

Во рамки на истражувањето, испитаниците беа прашани и за мерките кои ги сметаат соодветни за конкретна поддршка на вработувањето. Како понудени можни одговори се: 1) не знае/нема одговор; 2) вработување во јавен сектор преку преговори помеѓу политичарите; 3) обезбедување пари од државата за работодавците за секој вработен Ром (субвенции); 4) обезбедување помош за отворање на сопствени претпријатија; 5) обезбедување помош за работа на постоечки

Слика 4. Соодветни мерки за вработување

претпријатија; 6) програми за стекнување работни квалификации; 7) програми за испраќање работници во странство; 8) привлекување странски инвестиции во/близу населби населени со Роми; 9) казнување на работодавци кога неосновано одбиваат да вработат Ром; 10) друго.

Најголемите очекувања се дека политичките претставници ќе издејствуваат вработување на Ромите во јавниот сектор. Исто така, како приоритени мерки се посочуваат и субвенциите од државата за работодавците за секој вработен Ром, програмите за испраќање работници на работа во странство, како и привлекувањето странски инвестиции во населбите каде живеат Роми. Следни мерки кои се предлагаат се обезбедувањето помош за отворање сопствени претпријатија и програмите за стекнување работни квалификации. Како мерки помалку се предлагаат обезбедувањето поддршка за постоечките претпријатија и казнувањето на работодавците кои неосновано одбиваат да примаат Роми на работа, иако процентот на застапеност на вакви одговори исто така не е занемарлив.

Ромската заедница и понатаму има најголеми очекувања за ангажман на државата и политичките претставници за подобрување на вработеноста на Ромите. Поголемо внимание треба да се посвети на субвенционирање на вработувањето на Ромите, создавање можности за работа во странство и отворање работни места / претпријатија во близина на населбите претежно населени со Роми. Исто така, неопходна е и поддршка на самовработувањето и стекнувањето работни квалификации, но и поддршка на постоечките претпријатија и мерки за надминување на дискриминацијата при вработувањето.

Во **Шуто Оризари** најмногу се очекуваат вработувања во јавниот сектор, но и поддршка за претпријатијата, привлекување на странски инвестиции и казнување на работодавците кои ги дискриминираат Ромите. Од другите скопски општини, во **Горче Петров** испитаниците најмногу очекуваат привлекување странски инвестиции, а во **Гази Баба**, покрај инвестициите, сметаат дека е потребна помош за постоечките претпријатија. Во **Чаир**, пак, испитаниците најмногу очекуваат санкционирање на дискриминацијата и можности за работа во странство. Во **Прилеп** испитаниците најчесто се определуваат за помошта за претпријатијата, во **Тетово и Гостивар** за самовработувањето, а во **Кичево** за вработувањето во јавниот сектор со помош на политичарите. Во **Куманово** предност се дава на обезбедувањето субвенции за работодавците кои би вработиле Роми и на програмите за стекнување работни квалификации, а во **Штип и Кочани** се очекува казнување на работодавците кои неосновано одбиваат да примаат Роми на работа. Резултатите за останатите општини каде има помалку од 20 испитаници нема да бидат разгледани во овој дел, поради неможноста за изведување валидни заклучоци.

Помеѓу мажите и жените позначителни разлики во приоритетите се забележуваат во однос на поддршката на постоечките претпријатија, потреба која ја истакнуваат дури 40% повеќе мажи, работата во странство, очекување кое кај мажите е поголемо за скоро 35% во споредба со жените, како и самовработувањето, кое го посочуваат 20% повеќе машки отколку женски испитаници.

Испитаниците на возраст од **14-18 години** најмногу очекуваат инвестиции во населбите каде живеат Роми, исто како и оние на возраст од **26-30 години**. Возрасните групи од **19-25 и од 31-35 години** даваат приоритет на санкционирањето на дискриминацијата на Ромите при вработувањето, што е исклучително загрижувачки показател поради тоа што овие возрасни групи се токму оние кои ја почнуваат својата економска активност и се во економски најпродуктивните години, па дискриминаторскиот однос кон нив остава трајни последици, како во нивните работни способности и навики, така и во однос на општата економска состојба на заедницата и нејзиниот тренд. Лицата на возраст од **36-40 и од 56-60 години** најмногу се заинтересирани за можностите за работа во странство, додека испитаниците од возрасните групи од **41-45 и од 51-55 години** сметаат дека приоритетна треба да биде поддршката на постоечките претпријатија. Лицата од **46-50 години** се најмногу заинтересирани за стекнување работни квалификации и работа во странство, а оние над **60 години** очекуваат странски инвестиции и надминување на дискриминацијата на Ромите при

вработувањето.

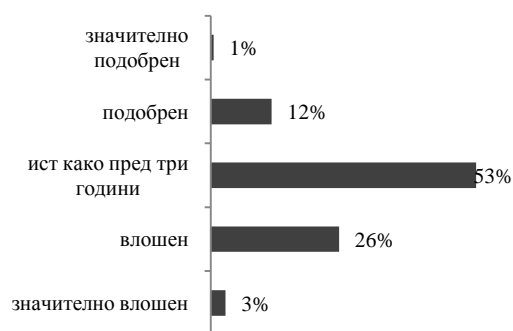
Испитаниците со завршено **високо образование** најголем приоритет даваат на **самовработувањето**, но овие податоци треба да земат со резерва поради малиот број високо-образовани испитаници. Лицата со **средно образование**, како и оние со **основно образование** најмногу очекуваат **вработување во јавниот сектор**, а испитаниците кои **немаат завршено образование** сметаат дека е потребно **субвенционирање на вработувањето** на Ромите, што на некој начин се и **мерки поврзани со надминувањето на дискриминаторските практики**.

Испитаниците кои се **активни во граѓанскиот сектор** приоритет даваат на **обезбедувањето субвенции за работодавците кои вработуваат Роми**. **Активистите во политичките партии**, како и **општествено неактивните** испитаници имаат најголеми очекувања од **вработувањето во јавниот сектор**.

5. Каков е односот кон Ромите во областа на работа/вработување?

Повеќе од половината од испитаниците сметаат дека односот кон Ромите во областа на работата односно вработувањето од страна на не-Ромите (работодавци, работници, итн.) е ист како и пред пет години. Нешто помалку од една третина сметаат дека односот е повеќе или помалку влошен. Овој процент е два пати поголем од оној на испитаниците кои сметаат дека односот е повеќе или помалку подобрен.

Ваквите резултати укажуваат на потребата од засилени активности за надминување на негативните стереотипи и предрасуди, како и дискриминацијата кон Ромите во областа на вработувањето и работата.

Слика 5. Однос кон Ромите во работата / вработувањето

Во однос на општините, со негативни одговори (над 60%) се издвојуваат Винаца и Пехчево, но овие резултати треба да се земат со резерва бидејќи бројот на испитаници во овие општини е помал од 20. Со нешто поголем процент на позитивни одговори во однос на останатите општини се Тетово и Куманово. Загрижува податокот дека во општините Гази Баба и Ѓорче Петров нема ниту еден одговор дека односот кон Ромите е подобрен или значително подобрен. Висок процент на одговори дека односот е ист како и пред пет години се среќава во Кичево, Гостивар, Битола и Ѓорче Петров.

Мислењата за трендот на односот на не-Ромите кон Ромите во областа вработување / работа кај машките и женските испитаници се слични, со тоа што **жените** нешто **почесто** даваат одговор дека **односот е подобрен**, а **поретко** од мажите сметаат дека **односот е ист како пред пет години односно повеќе или помалку влошен**. Ова би можело да претставува показател дека се случуваат **позитивни промени во односот кон жените Ромки**, но потребно е подлабоко истражување во оваа област, а исто така треба да се земе во предвид и старната состојба по однос на ова прашање од почетокот на јавните политики насочени кон Ромите.

При разгледувањето на ова прашање од аспект на возраста на испитаниците, се забележува дека над 20% од испитаниците на возраст од **19-25 години** сметаат дека **односот е повеќе или помалку подобрен**. Од друга страна, кај **повозрасните испитаници** се забележува **повисок процент на негативни одговори**, а кај лицата **постари од 60 години** нема ниту еден позитивен одговор.

Испитаниците со **основно и средно образование**, како и оние **без завршено образование**, во поголем дел сметаат дека односот е **ист како и пред пет години**. Кај овие испитаници **процентот на негативни одговори се намалува со зголемување на образовното ниво**. Иако со резерва поради помалиот број испитаници со **високо образование**, треба да се истакне податокот дека речиси половината од овие лица сметаат дека **односот е повеќе или помалку подобрен** и кај нив не се среќава ниту еден негативен одговор.

Интересно е прашањето за трендот на односот на не-Ромите кон Ромите во областа вработување/ работа да се анализира од аспект на тековната економска активност на испитаниците. **Загрижува податокот дека негативните одговори најчесто се давани од волонтерите во приватниот сектор и лицата кои работат за надомест во јавниот сектор, каде истовремено нема позитивни одговори.** Негативни одговори почесто се среќаваат и кај невработените и домаќините. Од друга страна, **негативни одговори нема кај волонтерите во јавниот сектор и кај лицата што добиваат стипендија. Најмногу позитивни одговори има кај формално вработените и волонтерите во јавниот сектор, а најмногу неутрални одговори се среќаваат кај лицата кои работат за надомест во приватниот сектор.**

Негативните ставови се најчести кај испитаниците - членови на политички партии. Лицата активни во граѓанскиот сектор, главно, имаат неутрални ставови, а бројот на позитивни и негативни одговори кај нив е речиси идентичен. **Неактивните, пак, имаат претежно неутрален став, но со поголем процент на негативни во однос на позитивни одговори.**

6. Колку самите Роми се ангажираат за наоѓање вработување?

Речиси две третини од испитаните Роми за себе тврдат дека повеќе или многу повеќе се обидуваат да најдат работа и да се вработат. Сепак има и тврдења дека тие помалку или многу помалку се обидуваат да си најдат работа. Вакви се околу 7% од тврдењата, што е за околу два пати помалку од тврдењата дека состојбата не е променета во последните пет години, како и 10 пати помалку во однос на позитивните тврдења.

Слика 6. Однос на Ромите кон барањето работа

Во комбинација со показателот во однос на мерките за вработување, каде најголемиот дел од испитаниците имаат очекувања државата да го реши работниот статус на Ромите, овој наод може да изгледа контрадикторно – од една страна Ромите сами се обидуваат да си најдат работа, а од друга страна очекуваат од државата да го реши нивниот работен статус. Сепак, очекувањата на Ромите од државата за решавање на нивниот работен статус не ја исклучуваат можноста дека во меѓувреме тие навистина сè повеќе самите се ангажираат да си најдат вработување. Во секој случај, овој наод треба да се земе со резерва, поради веројатната субјективност на испитаниците.

Од општините можат да се издвојат **Битола**, каде има **најмал процент на позитивни одговори и најмногу неутрални одговори**, **Штип**, каде има најголем процент на негативни одговори (ако не се земат предвид општините со помалку од 20 испитаници), како и **Ѓорче Петров, Куманово, Гостивар и Кичево**, каде нема ниту еден негативен одговор.

Резултатите на ова прашање се речиси идентични помеѓу мажите и жените, иако **жените малку почесто од мажите сметаат дека Ромите помалку или многу помалку се обидуваат самите да си најдат вработување/ работа. Со зголемувањето на нивото на образование на испитаниците, процентот на негативни одговори генерално се зголемува, а на позитивни одговори се намалува.** Очекувано, кај испитаниците кои не се работно ангажирани има најмал процент на негативни одговори, но изненадувачки, мал процент на вакви одговори се забележани и кај формално вработените во јавниот сектор.

Во секој случај, ова е прашање што отвора и голема можност за субјективни одговори, па затоа кон анализата мора да се пристапи со голема резерва. За да се испита реалниот тренд на однесувањето на Ромите кон барањето работа/ вработување, би требало да се спроведе објективна анализа на однесувањето на Ромите (земајќи во предвид показатели како редовност на пријавување во регистрите на невработени, редовност на контактирање со работодавци и барање работа, конкретно испитување на можностите и програмите за (само)вработување од страна на Ромите, итн).

ДОМУВАЊЕ – НАОДИ И ЗАКЛУЧОЦИ**1. Каква е општата состојба со домувањето на Ромите?**

Слика 7. Тренд на општата состојба на домување на Ромите

Речиси две третини од испитаниците сметаат дека состојбата со домувањето на Ромите е влошена, од кои 35% тоа го припишуваат на поголемиот број Роми кои немаат домови, а останатите на влошените услови за домување во домовите и населбите. Една четвртина испитаници сметаат дека состојбата не е променета во последните пет години. Само мал процент испитаници сметаат дека состојбата е подобрена – вкупно 8%, од кои 6% сметаат дека тоа се должи на подобрените услови за домување во домовите и населбите каде живеат Роми, а 2% на зголемениот број вдомени Роми.

Политиките кои се занимаваат со домувањето на Ромите првенствено треба да се насочат кон обезбедување на живеалишта за Ромите кои немаат свои домови и надминување на ризиците од останување без дом, а потоа и на подобрување на условите за живеење во домовите и населбите во кои живеат Роми. Направената анализа укажува на отсуство на позитивни промени во областа на домувањето, па дури и влошување на состојбата.

Во сите општини, освен Куманово, Битола и Кочани, влошената состојба во домувањето се припишува многу повеќе на немањето живеалишта за Ромите, отколку на влошените услови во домовите и населбите каде живеат Роми. Во Прилеп, Ѓорче Петров и Кичево не е забележан ниту еден одговор за подобрување на состојбата. На отсуство на било какви промени најмногу се укажува во Гостивар, каде вака одговориле 70% од испитаниците. Поголемо подобрување (околу 30% од испитаниците) се забележува само во Куманово и истото се должи на подобрените услови за домување во домовите и населбите каде живеат Роми.

Нешто повеќе од испитаниците од машки пол споредено со женските сметаат дека влошувањето на состојбата во домувањето е резултат на немањето живеалишта за Ромите, додека женските испитаници нешто повеќе од машките подобрувањето на состојбата го толкуваат со поголемиот број Роми на кои им е обезбеден дом. **Оттука, во политиките за домување на Ромите, проблемот со немањето сопствени живеалишта кај машката ромска популација треба да добие поголем приоритет.**

На особен ризик од останување без дом кај Ромите укажуваат испитаниците на возраст над 50 години. На влошување на условите на домување, укажуваат сите возрастни групи, со по околу една третина од испитаниците, освен лицата на возраст од 51-55 и оние над 60 години. На отсуство или на незначително подобрување на состојбата во домувањето укажуваат испитаниците над 60 години, потоа оние од 26-30 и од 51-55 години. Ниту еден испитаник од оние на возраст од 26-30, од 41-45 и над 55 години не одговорил дека има подобрување поради обезбедување на живеалишта за Ромите.

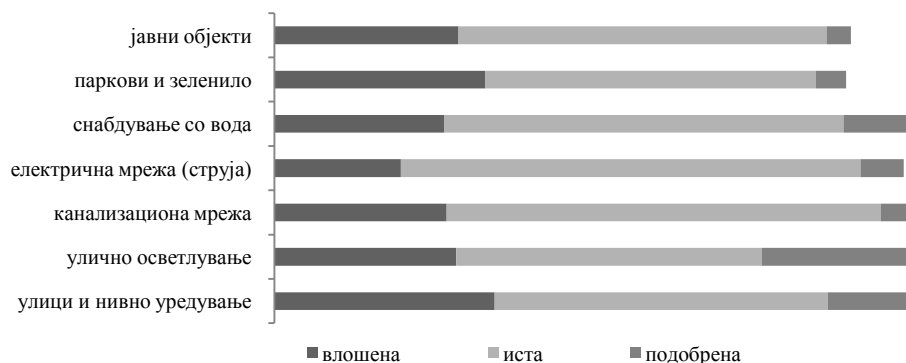
Во однос на бројноста на домаќинствата, ако се земат во предвид оние со до 5 и оние домаќинства со над 5 членови, првите имаат помал број одговори за влошена состојба поради условите на населбите и домовите. Ова е очекувано поради фактот дека поголемите

домаќинства се соочуваат со поголеми проблеми за одржување на домот. Процентот на одговори за влошена состојба поради останување без домови е поголем кај домаќинствата со повеќе од 5 членови. Домаќинствата со поголем број на членови имаат и помалку или воопшто немаат позитивни одговори, што јасно укажува на целните групи на понатамошните политики во областа на домувањето.

Кај сите групи на испитаници според образовното ниво се среќава доста висок процент на негативни одговори, и тоа од една половина, кај оние со средно, до три четвртини од испитаниците кои се без образование. Исто така, испитаниците од сите групи во поголем процент влошувањето на состојбата го припишуваат на поголемиот број Роми кои немаат дом отколку на влошените услови за домување. Исклучок е групата на високо-образовани лица кои во еднаков процент влошувањето го припишуваат на двете споменати причини. Исто така, кај високо-образованите нема ниту еден позитивен одговор, но повторно треба да се напомене дека во оваа група има мал број испитаници, па кон резултатите треба да се пристапи со резерва. Кај другите групи, процентот на позитивни одговори е многу низок (до 13% кај испитаниците со средно образование), а подобрувањето повеќе се припишува на подобрените услови во домовите и населбите каде живеат Роми отколку на зголемениот број вдомени Роми. Ова укажува дека **сите образовни групи се изложени на ризик од останување без дом.**

Две третини од испитаниците кои живеат во домаќинства кои добиваат социјална помош сметаат дека состојбата со домувањето е влошена, а причините, во речиси еднаков процент, ги гледаат и во немањето живеалишта и во влошените услови во домовите и населбите. Сите испитаници кои живеат од помош од други одговориле дека состојбата е влошена и повеќето сметаат дека тоа се должи на поголемиот број Роми бездомници. Околу 70% од испитаниците од домаќинства со приходи од неформални активности имаат негативни одговори кои, во нешто поголем процент, се поврзуваат со условите за домување. Две третини од оние кои живеат од заеми укажуваат на влошена состојба во домувањето, и тоа многу повеќе поради влошени услови во населбите и домовите, а кај оваа група нема ниту еден позитивен одговор. Околу половина од испитаниците кои живеат во домаќинства со приход од плата од вработен сметаат дека состојбата во домувањето е влошена, и тоа повеќе поради зголемен број лица без домови, а повеќе од една третина од овие испитаници смета дека состојбата е иста како и пред пет години. Кај пензионерите, околу 60% се укажува на влошување на состојбата, многу повеќе поради поголемиот број бездомници. Кај лицата кои користат стипендија има најголем процент на неутрални одговори, и во самата група и во споредба со другите, а еднаков процент од останатите испитаници од оваа група сметаат дека состојбата е влошена односно подобрена и дека, и во двата случаи, тоа е резултат на (не)обезбедените живеалишта за Ромите. Од изнесеното може да се заклучи **мерките за подобрување на условите во населбите и домовите треба да се насочат кон домаќинства кои имаат приходи од неформални економски активности и кон оние кои имаат заеми и кредити, а кај домаќинствата кои имаат приходи од останатите наведени извори да се адресира ризикот од останување без живеалиште.**

2. Каква е состојба со условите во населбите во кои живеат Роми?

Слика 8. Тренд на состојби за различни аспекти на условите во населбите

Најголемо подобрување испитаниците забележуваат кај уличното осветлување (околу една четвртина). По ова, подобрување се забележува кај уредувањето на улиците во населбите каде живеат Роми (14%), а нешто помалку кај снабдувањето со вода (11%). Одредено подобрување има во однос на електричната мрежа, а најмало кај канализационата мрежа, зеленилото и јавните објекти (училишта, спортски терени, итн).

Најголем број од одговорите се дека состојбите не се променети споредено со периодот пред пет години, па дури и дека се влошени. Влошување најмногу се забележува кај уредување на улиците и парковите и зеленилото во населбите претежно населени со Роми, што е став на по околу една третина. Најмало влошување е забележано кај електричната мрежа.

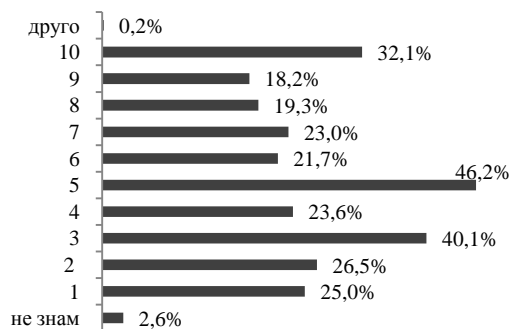
Потребата од сериозни подобрувања на условите во населбите кои се претежно населени со Роми е и понатаму нагласено присутна, особено во однос на јавните објекти (вклучително образовни, здравствени и други установи, спортско-рекреативни терени и др.), парковите и зеленилото и канализационата мрежа. Исто така, неопходно е и понатамошно уредување на улиците и подобрување на водоснабдувањето во овие населби.

Во скопските општини најголем приоритет треба да се даде на зеленилото и јавните објекти, а во Шуто Оризари на проблемот со снабдувањето со вода. Во овие општини најголемо подобрување е забележано кај уличното осветлување, а состојбата е непроменета со електричната мрежа. Во останатите општини, во Прилеп најголемо внимание треба да се посвети на канализационата мрежа, со оглед на тоа дека дури 90% од испитаниците таму сметаат дека состојбата е влошена. Интервенции на електричната мрежа неопходни се во Кичево и Гостивар, а во Штип, Кочани и Дебар треба да се работи на зеленилото и парковите. Во Куманово и Делчево како поголем проблем се посочува уличното осветлување, во Битола и Пехчево – уредувањето на улиците, а во Тетово – водоснабдувањето и уличното уредување. Во Градско се потребни мерки за подобрување на снабдувањето со вода, а во Веница и на снабдувањето со струја. **Добиените наоди би требало да бидат земени во предвид при планирањето на интервенциите за подобрување на условите на населбите претежно населени со Роми во различните општини, покрај останатите специфични анализи за потребите во однос на ова прашање.**

Анализата според останатите демографски обележја на испитаниците нема големо значење, со оглед на тоа дека во населбите живее население со различна структура во смисла на пол, возраст, образование, активност, итн.

3. Кои мерки за подобрување на домувањето на Ромите се соодветни?

Во однос на соодветни мерки за подобрување на домувањето на Ромите, предложени се 10 различни предлог мерки: 1) можности за купување живеалишта по поволни услови за Ромите; 2) можности за вдомување на Роми во живеалишта под наем со ниска цена на наемнина; 3) бесплатно вдомување на Роми во живеалишта со договор; 4) инвестиции за изградба на стамбени блокови во замена за куќи; 5) помош за обнова и реконструкција на живеалиштата на Роми; 6) помош за одржување на живеалиштата на Роми, особено во однос на подмирување комунални трошоци; 7) опремување на живеалиштата на Роми со покуќнина (мебел, апарати за домаќинството, итн); 8) доделување на градежно земјиште од јавна сопственост во сопственост на Роми; 9) помош за изградба на живеалишта за Роми кои поседуваат градежно земјиште; и 10) доделување на живеалишта од јавна сопственост на Роми.

Слика 9. Соодветни мерки за подобрување на состојбата со домување на Ромите

Од предложените мерки за подобрување на состојбата со домувањето на Ромите, испитаниците најчесто избираат помош за обнова и реконструкција на живеалиштата. Како мерка често се предлага бесплатно вдомување на Ромите во живеалишта со договор, а потоа и доделување на живеалишта од јавна сопственост во сопственост на Роми. По околу една четвртина од испитаниците се определиле и за вдомување во живеалишта под наем со ниска наемнина, купување живеалишта по поволни услови, инвестиции за изградба на стамбени блокови во замена за куќи и опремување на живеалиштата на Ромите со покуќнина. Нешто помалку од една петтина од испитаниците како мерки ги одбираат и помошта за одржување на живеалиштата, особено подмирување на комуналните трошоци, потоа доделувањето на градежно земјиште од јавна во сопственост на Роми, како и помош во изградба на живеалишта за оние кои имаат градежно земјиште.

Согласно добиените резултати, генерално може да се заклучи дека мерките за подобрување на состојбата со домувањето на Ромите, пред сè, треба да бидат насочени кон обнова на постојните живеалишта, вдомување во живеалишта со договор и доделување на живеалишта од јавна сопственост. Сепак, со оглед на релативно високиот процент на избор, во предвид треба да се земат и сите останати мерки кои, за различни крајни корисници, можат да донесат позначително подобрување на состојбата со домувањето.

Во **Шуто Оризари** ниту една мерка нема процент на одговори над 50%. Со поголем процент се издвојуваат мерките **бесплатно сместување на Роми во живеалишта и помош за обнова и реконструкција на живеалишта**. Во **Чаир** приоритет се дава на **бесплатното сместување во живеалишта, купување живеалишта по поволни услови и доделувањето на живеалишта од јавна сопственост**. Во **Гази Баба** најмногу се очекува **помош во обнова и реконструкција на домовите, исто како и во Прилеп, Битола и Гостивар**. Во **Ѓорче Петров** најмногу се посочува **бесплатното сместување на Роми во живеалишта, а ист е случајот и со Тетово, Штип, Дебар и Делчево**. Во **Куманово** приоритет се дава на **помош во одржувањето и опремувањето на домовите, во Пехчево на домувањето под наем со ниска наемнина, а во Винаца на инвестициите за изградба на стамбени блокови во замена за куќи и бесплатното сместување во живеалишта**.

Помеѓу машките и женските испитаници постојат одредени разлики, но истите се изразени во мали проценти. Така, на пример, **жените** почесто предлагаат **купување на живеалишта по поволни услови, бесплатно вдомување со договор, доделување на живеалишта од јавна сопственост, обнова и реконструкција на постојните живеалишта и помош во опремување на истите**. Останатите мерки, пак, се почесто избирани од машките испитаници.

Во однос на возраста, **кај сите возрасни групи** приоритет има **помошта во обновата и реконструкцијата на живеалиштата, со исклучок на возрасните групи од 21-25 години и од 46-50 години**, каде приоритетно е **бесплатното вдомување**, како и групата на испитаници на возраст од **56-60 години** каде како приоритетна мерка се издвојува **доделувањето на живеалишта од јавна сопственост**.

Што се однесува до бројноста на домаќинствата на испитаниците, кај оние домаќинства кои бројат **до 5 члена** најголем приоритет се дава на **помошта за обновување и реконструкција на домовите, како и на бесплатното вдомување**. Слична е состојбата и кај домаќинствата со поголем број на членови, но таму висок приоритет има и **доделувањето на живеалишта за Ромите од јавна во нивна приватна сопственост**.

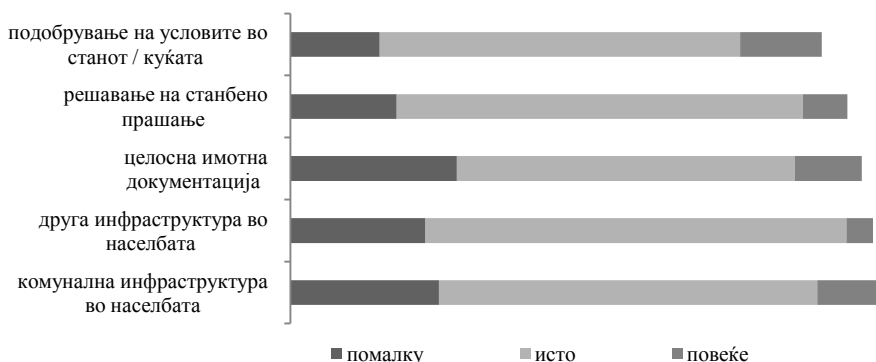
Од аспект на **образовниот статус** на испитаниците, **кај сите групи** како најприоритетна мерка се истакнува **помошта во обновувањето и реконструкцијата на постојните живеалишта**.

Кај испитаниците кои доаѓаат од домаќинства чии приходи се **од социјална помош, помош од други и приходи од неформални активности** приоритетни мерки се **помошта за обновување на домовите и бесплатното вдомување**. Испитаниците чии приходи се од **заеми и кредити** најмногу очекуваат **можности за купување на живеалишта по поволни услови, помош за обновување на постојните домови и доделување на живеалишта од јавна сопственост**. Лицата кои имаат **приходи од плата** како најсоодветна мерка најчесто го посочуваат

доделувањето на живеалишта за Ромите од јавна сопственост, оние кои имаат приход од стипендија ја истакнуваат помошта за реконструкција на домовите, а пензионерите – бесплатното вдомување на Ромите.

Со оглед на општествената активност на испитаниците, **доделувањето на живеалишта на Ромите од јавна во нивна приватна сопственост е мерка која како приоритетна ја посочуваат испитаниците активисти во граѓанскиот сектор и политичките партии, но и општествено неактивните испитаници.** Лицата со друга општествена активност, покрај наведената мерка, ги издвојуваат и **бесплатното вдомување, помошта за обновување и опремување на домовите, како и помошта за изградба на живеалиште за Ромите кои имаат градежно земјиште.**

4. Колку Ромите самите ги подобруваат состојбите со домувањето?

Слика 10. Тренд на самостојниот ангажман на Ромите за подобрување на домувањето

Во однос на ангажманот на Ромите во споредба со периодот од пред пет години, за сите аспекти од сферата на домување, две третини од испитаниците сметаат дека нема промена. Околу една четвртина сметаат дека ангажманот е намален, а помалку од 10% одговориле дека Ромите повеќе од порано самите си ги подобруваат состојбите со домувањето.

Испитаниците сметаат дека самите Ромите **најмногу се залагаат околу подобрувањето на условите во живеалиштата и решавањето на станбеното прашање**, а над 20% од испитаниците сметаат дека Ромите **помалку ги решаваат прашањата околу обезбедувањето целосна имотна документација**, како и подобрувањето на **комуналната и друга инфраструктура** во населбите. **Добиените резултати би требало да се имаат предвид при планирање на интервенциите во однос на домувањето.**

Позначителен процент на испитаници кои сметаат дека Ромите повеќе се обидуваат да ги решат прашањата во сите аспекти од сферата на домувањето се забележани во Винаца. Од друга страна, висок процент на испитаници од Прилеп сметаат дека самите Роми помалку се залагаат во однос на подобрувањето на комуналната и друга инфраструктура во населбата каде живеат, како и за обезбедување имотна документација. Една четвртина од испитаниците во Шуто Оризари, пак, сметаат дека самите Роми помалку се обидуваат да ги подобрат условите во домовите.

Подлабока анализа на ова прашање, слично и кај останатите прашања од типот „што мислат Ромите за Ромите“ нема да биде направена, поради веројатната субјективност на одговорите. Овие одговори треба да послужат единствено како насока и дополнителен податок при планирањето на интервенциите.

5. Каква е состојбата со имотната документација на Ромите?

Во врска со проблемот со имотна документација на Ромите, анализата покажува дека речиси ништо или многу малку е направено за надминување на ваквиот проблем, што укажува на потребата од превземање на итни мерки.

Нешто помалку од половина од испитаниците сметаат дека проблемот со имотната

документација помеѓу Ромите е ист како и пред пет години, односно дека нема никакви промени. Околу една третина, пак, сметаат дека овој проблем е зголемен, а само 6,5% сметаат дека проблемот е намален.

Во **Шуто Оризари, Гостивар, Штип, Кочани, Дебар и Градско** процентот на испитаници кои одговориле дека **проблемот со имотната документација на Ромите е намален** е повисок од општиот процент, па добро би било во овие општини да се испитаат примери на позитивни практики кои би можеле да се применат во општините каде помалку се работи на решавање на овој проблем. Висок процент на испитаници во **Куманово, Прилеп, Винаца и Пехчево** укажуваат на зголемување на проблемот. Во овие општини треба да се посвети посебно внимание, заедно со **Штип** каде околу 77% од испитаниците сметаат дека состојбата е непроменета.

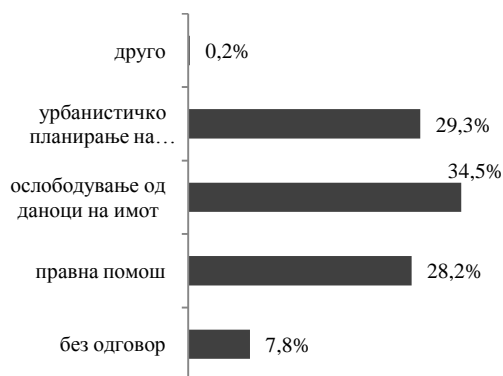

Слика 11. Тренд на проблемот со имотната документација на Ромите

Одговорите на мажите и жените испитаници по однос на ова прашање се слични, иако нешто повеќе жени сметаат дека проблемот со имотната документација е зголемен, а за сметка на тоа нешто повеќе мажи сметаат дека нема промени односно дека проблемот е намален. Сите возрасни групи имаат помал или приближен процент на одговори за намален проблем на имотна документација кај Ромите, освен испитаниците од 56-60 и од 31-35 години, каде процентот е нешто повисок.

6. Кои мерки за решавање на проблемот со имотна документација се соодветни?

Ослободувањето од даноци на имот и други давачки кои се неопходни во процесот на добивање имотна документација е најчесто предлагана мерка за решавање на проблемот со имотната документација на Ромите, која се среќава кај повеќе од една третина од испитаниците. Исто така, доста често (околу 30%) се посочуваат и урбанистичкото планирање на населбите и обезбедувањето правна помош.

Слика 12. Соодветни мерки за решавање на проблемот со имотна документација

На ослободувањето од даноци на имот најголем приоритет се дава во **Гази Баба и Куманово**, но и во **Делчево и Дебар** (иако овие две се општини со мал број испитаници). **Урбанистичкото планирање**, после **Градско, Пехчево и Винаца** (кои се со мал вкупен број на испитаници), најчесто се предлага во **Прилеп и Гостивар**. Како најсоодветна мерка, пак, **обезбедувањето правна помош** најчесто се среќава во **Битола, Штип и Кочани**. Во **Кичево** има најголем процент на испитаници кои **не знаат / немаат одговор** која мерка би била најсоодветна за решавање на проблемот со имотната документација.

Одговорите помеѓу мажите и жените испитаници се слични, иако жените нешто почесто предлагаат ослободување од даноци поврзани со имотна документација, а мажите нешто почесто предлагаат урбанистичко планирање.

Обезбедувањето правна помош како приоритет се среќава кај младите испитаници до 30 години, додека оваа мерка најмалку се посочува кај лицата на возраст од 56-60 години. Кај лицата на возраст над 40 години приоритетна мерка за решавање на проблемот со имотната документација е ослободувањето од данок на имот. Урбанистичкото планирање на населбите почесто се предлага од испитаниците на возраст од 31-35 години.

Испитаниците без образование најчесто предлагаат ослободување од даноци поврзани со имотната документација, додека оние со основно образование исто значење и даваат и на мерката за обезбедување правна помош. Кај лицата со средно образование има воедначени одговори за трите предложени мерки, а кај високо-образованите ослободувањето од даноци на имот најретко се предлага и во самата група и во споредба со сите останати групи.

Испитаниците чии домаќинства имаат приходи од социјална помош, плата, заеми и особено од стипендија и помош од други, најчесто се определуваат за ослободување од даноци поврзани со имотна документација. Обезбедувањето правна помош почесто го предлагаат испитаниците чии домаќинства имаат приходи од плата и од социјална помош, а урбанистичкото планирање е најчесто предлагана мерка од страна на пензионерите и лицата со приходи од неформални активности.

Добиените резултати според одделните демографски обележја на испитаниците можат да послужат за соодветно планирање на мерките за решавање на проблемот со имотната документација на Ромите, особено од аспект на крајните корисници.

7. Колку Ромите се добредојдени во соседството на не-Ромите?

Како важна компонента на мерките поврзани со подобрување на домувањето на Ромите, како и други мерки поврзани со промоција на еднаквост, треба да биде и промовирањето на добрососедски односи помеѓу Ромите и не-Ромите.

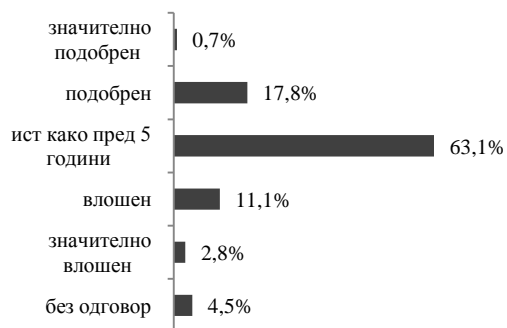
Најголем број испитаници (речиси две третини) сметаат дека односот на не-Ромите кон Ромите како нивни соседи не е променет во споредба со периодот од пред пет години.

Сепак, не е мал бројот на испитаници кои сметаат дека Ромите се повеќе добродојдени како соседи за разлика од пред пет години, па добро би било да се провери на што се должи ова и дали се добива приближен резултат доколку се прашаат и не-Ромите. Процентот на негативни одговори е нешто помал во споредба со позитивните одговори.

Општини во кои се забележува **поголемо подобрување на односот се Куманово и Тетово**, како и Прилеп, каде, како и во Пехчево, истовремено има и повеќе негативни одговори. Во Кичево сите испитаници одговориле дека состојбата е непроменета, а дека односот кон Ромите како соседи не е променет во позначителен процент сметаат испитаниците од Кочани, Битола, Гостивар, Дебар, како и од скопските општини.

Големи разлики помеѓу испитаните мажи и жени нема, со тоа што одговорите дека односот се влошува се нешто повеќе застапени кај мажите, а жените имаат нешто повеќе неутрални одговори.

Позитивните одговори се најретки кај испитаниците од 51-55 години и оние над 60 години.

Слика 13. Однос кон Ромите како соседи

ЗДРАВСТВО – НАОДИ И ЗАКЛУЧОЦИ

1. Каква е општата здравствена состојба на Ромите?

Најголем процент од испитаниците сметаат дека здравствената состојба на Ромите, за разлика од пред пет години, е влошена. Заедно со процентот на испитаници кои сметаат дека состојбата е значително влошена, негативните одговори по однос на ова прашање сочинуваат речиси половина од вкупниот број. Нешто повеќе од една третина од испитаниците сметаат дека општата здравствена состојба на Ромите е иста како и пред пет години. Само 12% испитаници имаат позитивен став, а само 1% сметаат дека здравствената состојба на Ромите е значително подобрена.

Слика 14. Тренд на општата здравствена состојба

Негативните промени или отсуството на промени во однос на здравствената состојбата на Ромите кои ги забележуваат околу 85% од испитаниците укажуваат на потребата од засилени активности за подобрување на општата здравствена состојба кај ромската заедница.

Помеѓу општините каде бројот на испитаници е поголем од 20, **најголем процент негативни одговори** (околу 80%) има во **Куманово**, а доста висок процент негативни одговори има и во **Штип и Винаца**. На **значително подобрување** на состојбата се укажува во **Прилеп** (околу 50%), па потребно е да се испита на што се должи ваквата состојба и да се искористат евентуалните добри практики. **Позитивни промени нема или тие се среќаваат во мал процент во скопските општини, Гостивар, Кочани и Кичево**. Истовремено, во **Гостивар и Кочани** има **највисок процент на неутрални одговори** (околу 80%), како во самите општини, така и во однос на останатите општини.

Важен наод на истражувањето е дека **женските** испитаници во споредба со машките имаат нешто **поголем процент на негативни**, а **помалку неутрални и позитивни одговори**, што **укажува на потребата да се посвети посериозно внимание на унапредувањето на здравствената состојба кај жените Ромки**.

Различните возрасни групи имаат различни ставови кон трендот на општата здравствена состојба. Така, **најмногу позитивни одговори** (околу 20%) се среќаваат кај оние на возраст од **41-45 и од 56-60 години**. **Ниту еден позитивен одговор** не е забележан кај испитаниците **над 60 години**, од кои, пак, **три четвртини** сметаат дека здравствената состојба е **влошена**. Покрај оваа возрасна група, најмногу **негативни одговори** се забележуваат кај лицата од **14-18, како и 51-55 и 36-40 години**, што претставува загрижувачки податок. **Најмалку негативни одговори** има кај испитаниците од **26-35 години**. Дека **нема промени во трендот** на здравствената состојба кај ромската заедница во најголем процент сметаат лицата на возраст од **26-30 години**, а ваков одговор најмалку имаат оние од 51-55 години.

Со оглед на тоа дека здравственото осигурување, а со тоа и грижата за здравствената состојба, се поврзува со семејството (кај невработените лица здравственото осигурување зависи од здравственото осигурување на членови на семејството), значајна е анализата од аспект на брачната состојба на испитаниците. Во однос на ова, најмногу негативни одговори имаат испитаниците кои живеат со партнер/пка, а потоа вдовците и оние кои живеат разделени од партнер/ка. Најмногу позитивни одговори има кај испитаниците со статус немажени/неженети, но и кај мажени/женети, а позитивни одговори не се забележани кај оние кои живеат разделени од партнерот/ката. Најмногу неутрални одговори има кај лицата кои живеат во заедница со партнер/партнерка.

Процентот на негативни одговори исто така се зголемува со зголемувањето на бројот на членови на домаќинството на испитаниците, што би можело да се поврзе со намалените можности за посветување внимание кон здравјето на членовите на домаќинството поради

поголемите трошоци неопходни во побројно домаќинство. **Ова укажува на потребата за посебно внимание кон здравјето на побројните домаќинства.**

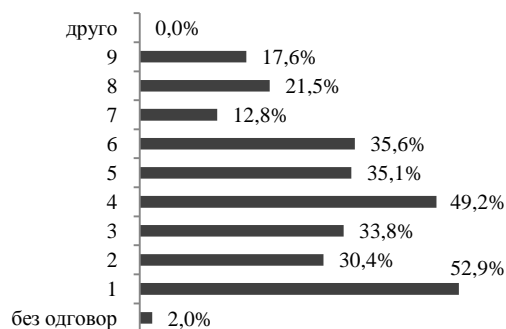
Од аспект на образовното ниво, испитаниците со **основно образование** забележуваат **најголемо влошување и најмало подобрување** на состојбата, а имаат и **најголем процент на неутрални одговори**. Најмногу **позитивни промени** забележуваат испитаниците со **средно и високо образование**.

Најмногу негативни одговори, очекувано, се среќаваат кај испитаниците од домаќинства кои остваруваат приходи од **пензија, помош од други, социјална помош, како и од неформални активности**. **Негативни одговори нема** кај лицата кои примаат **стипендија**. Истовремено, кај нив има највисок процент на неутрални одговори (80%), а голем број неутрални одговори има и кај испитаниците кои имаат приход од заеми. **Најмалку позитивни одговори** има кај лицата кои **се издржуваат со помош од други**.

Иако општествената активност не е многу поврзана со здравствената состојба и ставовите на испитаниците во однос на истата, може да се забележи дека најголем процент негативни одговори имаат општествено неактивните испитаници. Најмногу позитивни одговори имаат членовите на граѓанските организации и политичките партии, а најмногу неутрални се среќаваат кај лицата со друга општествена активност.

2. Кои мерки се соодветни за подобрување на здравствената состојба на Ромите?

Предложените мерки за подобрување на општата здравствена состојба на Ромите се следните: 1) вакцинација на сите деца; 2) редовни систематски здравствени прегледи на деца; 3) редовни здравствени прегледи на жени; 4) редовни здравствени прегледи на сите Роми; 5) намалување на цените на здравствените услуги; 6) одредени здравствени услуги да бидат бесплатни; 7) информирање на Ромите за здравство и спречување болести; 8) казнување на лекари кои неосновано одбиваат да ги услужат Ромите; 9) олеснување за плаќање на пропишана терапија и лекови.

Слика 15. Соодвети мерки во здравството

Повеќе од половината од испитаниците сметаат дека здравствената состојба на Ромите може да се подобри доколку сите деца се вакцинирани, а сличен е и процентот и на оние испитаници кои сметаат дека е потребно да се обезбедат редовни здравствени прегледи на сите Роми. По околу една третина од испитаниците сметаат дека одредени здравствени услуги треба да бидат бесплатни или да се намалат нивните цени, како и дека се неопходни редовни здравствени прегледи на жените односно редовни систематски прегледи на сите деца. Голем процент на испитаници помеѓу трите приоритети за подобрување на здравствената состојба на Ромите го вклучуваат и казнувањето на лекари кои неосновано одбиваат да пружат здравствени услуги на Ромите, односно ги дискриминираат. Само околу 13% од испитаниците помеѓу трите приоритети го посочуваат информирањето и едуцирањето на ромската популација во областа на здравството, иако најголем дел од планираните активности планирани со Акциониот план за здравство се насочени токму кон ваквата цел.

Вакцинацијата на сите деца и редовните здравствени прегледи на Ромите остануваат најголеми приоритети кои треба да се имаат во предвид при креирањето на пристапот за подобрување на здравствената состојба кај ромската заедница. Секако, неопходна е и примена на останатите мерки, во прв ред обезбедување на бесплатни односно поефтини здравствени услуги, како и редовни прегледи на жените и децата.

Во Шуто Оризари приоритет се дава на вакцинацијата на сите деца и редовните здравствени прегледи на жените, а во Гази Баба на намалувањето на цените на здравствените услуги. Во Чаир испитаниците предност даваат на **обезбедувањето редовни прегледи за сите и на вакцинацијата на децата**. Во Горче Петров се бараат **редовни**

прегледи за сите Роми, но и бесплатни здравствени услуги, исто како и во Куманово и Кочани. Во Битола како најважна мерка се сметаат редовните прегледи на децата. Во Прилеп, Гостивар и Штип приоритет е вакцинацијата на сите деца, а слично е и во Кичево каде дополнително се укажува и на потребата од редовни прегледи на децата. Во Тетово и Делчево како најсоодветни мерки се издвојуваат редовните здравствени прегледи на сите Роми, а во Винаца - казнувањето на лекарите кои неосновано одбиваат да пружаат здравствени услуги на Роми. Во Дебар најголемо значење се дава на редовните здравствени прегледи на жените и намалувањето на цената на здравствените услуги.

Вакцинацијата на децата и редовните прегледи на сите Роми се заеднички приоритети и на мажите и на жените, но кај женските испитаници тука се вбројуваат и редовните прегледи на жените, при што оваа мерка тие ја предлагаат за 20% повеќе отколку мажите.

Во однос на возраста, вакцинацијата е приоритет на сите возрасни групи, освен оние од 41 до 45 години, каде предност се дава на редовните прегледи за сите и обезбедувањето бесплатни здравствени услуги. Покрај вакцинирањето на сите деца, кај лицата постари од 55 години значајна улога имаат и редовните прегледи на жените, а кај испитаниците од 14-18 години - редовните здравствени прегледи на сите Роми.

Од аспект на брачниот статус, очекувани се резултатите дека вакцинацијата на децата е приоритет за разведените и мажените/женетите, а редовните прегледи на децата е мерка која како најважна ја посочуваат вдовците и оние кои живеат разделено од партнерот/ката, кои, исто така, и тоа доминантно оние од женски пол, укажуваат на неопходноста од редовни здравствени прегледи за жените.

Според бројноста на домаќинствата на испитаниците, општ заклучок е дека кај помногубројните семејства приоритет се бесплатните или поефтини здравствени услуги, како и олеснувањата во плаќањето на лековите и терапијата, а кај помалубројните - вакцинацијата на децата и редовните прегледи за сите Роми.

Вакцинацијата на сите деца ја предлагаат испитаниците од домаќинства кои имаат приходи од социјална помош и заеми, како и оние што остваруваат приходи од плата и пензија, кои, пак, предлагаат и редовни прегледи за сите Роми. Последново е приоритет и за лицата кои имаат приходи од неформални активности. Кај стипендистите, покрај потребата од прегледи за сите, како најважни мерки се сметаат и намалувањето на цените на здравствените услуги и казнувањето на лекарите кои ги дискриминираат Ромите. Испитаниците кои имаат приход по основ на пензија ги истакнуваат редовните прегледи за сите и вакцинацијата на децата.

Од аспект на образовното ниво, со зголемувањето на истото расте и приоритетот кој се дава на редовните прегледи на децата. Потребата за редовни прегледи на сите Роми и особено на жените е најчесто истакнувана од високо-образованите испитаници, кои, пак, најмал приоритет даваат на поефтините или бесплатни здравствени услуги и олеснувањата во плаќањето на лековите и терапијата. Потребата за информирање за спречување болести најмногу ја истакнуваат лицата со средно образование.

Како приоритет на испитаниците кои се активни во граѓанскиот сектор се редовните здравствени прегледи на сите Роми, додека за активистите во политички партии, неактивните и оние со друга општествена активност е вакцинацијата на децата.

3. Каков е односот кон Ромите корисници на здравствени услуги?

Околу една половина од испитаниците сметаат дека односот кон нив, како корисници на здравствени услуги, во споредба со пред пет години, е непроменет. Речиси една третина од Ромите, пак, сметаат дека односот е помалку или повеќе влошен. Само 13% од испитаниците чувствуваат дека односот кон нив е подобрен, додека речиси и да нема испитаник кој смета дека односот е значително подобрен.

Резултатите од анализата укажуваат на потребата од сериозен ангажман за подобрување на односот кон Ромите како корисници на здравствени услуги и особено за искоренување

на дискриминаторски практики во здравството.

Најголем процент на позитивни одговори се забележува во Прилеп и Тетово. Во Гостивар, Кичево и Делчево има најмногу неутрални одговори. На влошување на односот најмногу се предупредува во Штип, Винаца, Кочани, Дебар и Градско, па во овие општини, заедно со Ѓорче Петров, Гостивар и Кичево, каде нема забележано никакво подобрување, неопходно е да се превземат сериозни мерки за подобрување на односот кон Ромите во здравството.

Женските испитаници почесто тврдат дека има негативни промени во односот, во споредба со машките, кои, пак, имаат повеќе неутрални одговори.

Од аспект на возраста, најмногу позитивни одговори (околу 20%) се среќаваат кај испитаниците од 41-45 и од 50-55 години, а дека односот е значително подобрен сметаат само лицата на возраст од 36-40 години. Најмногу негативни одговори имаат испитаниците постари од 55 години, со тоа што возрасната група од 56-60 години има и најголем процент одговори дека односот е значително влошен. Кај лицата на возраст од 41-45 години нема забележано значително влошување на односот кон Ромите во здравството.

Со зголемување на образовното ниво на испитаниците се намалува процентот на негативни одговори, а се зголемува оној на неутралните. Најголем процент позитивни одговори има кај лицата кои немаат завршено образование и оние со високо, но истовремено, кај високообразованите нема забележано одговори за значително подобрување на односот кон Ромите како корисници на здравствени услуги.

Негативните одговори во најголем процент се застапени кај лицата кои имаат приходи од пензија, а најмалку кај оние кои користат заеми, кај кои, пак, доминираат неутрални одговори. Најмногу позитивни одговори има кај лицата кои остваруваат приход од стипендија, а најмалку кај оние кои живеат со помош која ја добиваат од други лица.

Добиените резултати, имајќи ги предвид одделните демографски обележја на испитаниците и специфичните групи кои чувствуваат влошување на односот, треба да се имаат во предвид при спроведување на мерките за промоција и обезбедување на еднаков пристап за Ромите во сферата на здравството.

Интересно е да се напомене и тоа дека негативните одговори најчесто се среќаваат кај општествено неактивните испитаници, а најретко кај активистите во политички партии. Тие, пак, имаат најмногу позитивни одговори, кои отсутствуваат кај испитаниците со друга општествена активност и кај нив доминираат неутралните одговори.

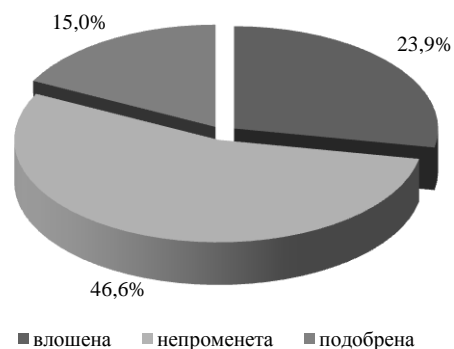
4. Каква е состојбата со здравственото осигурување помеѓу Ромите?

По однос на прашањето за состојбата со здравственото осигурување на Ромите, речиси половината од испитаниците сметаат дека истата е непроменета. Дополнително, близу една четвртина сметаат дека состојбата е влошена, а само 15% од испитаниците одговориле дека таа е подобрена.

Сето ова покажува дека, иако здравственото осигурување е еден од најзначајните приоритети на Декадата во сферата на здравството, сепак, досегашните активности се недоволни и/или неефикасни и неопходно е

Слика 16. Однос кон Ромите во здравството

Слика 17. Тренд на состојбата со здравственото осигурување на Ромите

нивно интензивирање.

Најголем процент на **негативни одговори**, после **Пехчево и Дебар** (општини во кои има помалку од 20 испитаници), се забележани во **Битола**, а **најмалку** во **Тетово, Гостивар и Кичево**. **Позитивните одговори**, пак, најмногу се среќаваат во **Куманово и Веница**, а **најмалку во Ѓорче Петров** (4%). Најголем процент на неутрални одговори има во Гостивар.

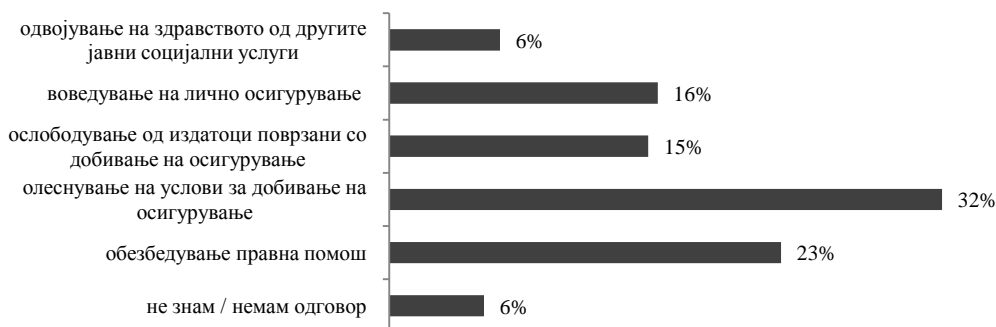
Жените испитаници имаат **поголем процент** на одговори за **влошување на состојбата** со здравственото осигурување отколку **мажите**, кои, пак имаат повеќе **позитивни и неутрални одговори**. Според ова, мерки за обезбедување здравствено осигурување се првенствено потребни кај жените Ромки.

Најголем процент на одговори за **влошена состојба** со здравственото осигурување има кај испитаниците на возраст **над 60 години**, а најмал кај лицата од 36-40 и од 19-25 години. Дополнително, најголем процент **позитивни одговори** се забележани кај испитаниците од **19-25 години**, а најмалку кај оние постари од 60 години. Ова укажува на тоа дека **на проблемот со здравственото осигурување првенствено треба да се работи кај повозрасните лица**.

Од аспект на образованието, кај сите групи **доминираат неутралните одговори**, освен кај **високо-образованите** кои имаат **попозитивен став** и кај нив, во однос на другите, има помал процент негативни, а поголем процент на позитивни одговори. Ова би можело, меѓу другото, да укажува и на тоа дека поголемото образовно ниво на граѓаните го олеснува пристапот до здравствено осигурување.

Најголем процент одговори за **влошена состојба со здравственото осигурување** се јавуваат кај испитаниците кои потекнуваат од домаќинства чии приходи се од **пензија**, а **најмал** кај оние кои остваруваат приход од **плата**. Исто така, најголем процент одговори за **влошена состојба** имаат **испитаниците кои работат за надомест** (без придонеси за вработување, вклучително и за здравствено осигурување), па затоа на овие групи, кои се специфични во однос на здравственото осигурување, треба да им се посвети посебно внимание.

Испитаниците кои се активни во граѓанскиот сектор истовремено имаат најголем процент на одговори и за подобрување и за влошување на состојбата со здравственото осигурување во однос на испитаниците со општествен статус поинаков од наведениот.

5. Кои мерки за обезбедување здравствено осигурување на Ромите се соодветни?

Слика 18. Соодветни мерки за подобрување на состојбата со здравствено осигурување

Во најголем дел (околу една третина), испитаниците сметаат дека проблемот со здравствено осигурување кај Ромите може да се реши со олеснување на условите (административни постапки и процедури) за добивање здравствено осигурување. Речиси една четвртина од испитаниците сметаат дека е потребна правна/ административна помош, а по околу 15% ги посочуваат воведувањето на лично здравствено осигурување кое не зависи од други лица (на пример, од сопругот или родителите во семејството) и ослободувањето од различните издатоци за добивање здравствено осигурување. Само 6% од испитаниците како соодветна мерка го посочуваат одвојувањето на здравството од другите јавни социјални услуги. Во однос на ова

прашање важна е и забелешката дека добиени наоди не треба да се споредуваат со слични прашања во други области каде е можен избор на повеќе одговори, бидејќи овде испитаниците го издвојуваат само, за нив, најважниот приоритет (наместо три приоритети), што овозможува многу поконкретно приоритизирање на мерките.

Со цел решавање на проблемот со недостаток од здравствено осигурување кај Ромите, приоритетно е надминувањето на административните бариери поврзани со сложените административни постапки, како и можноста за добивање здравствено осигурување независно од семејните односи и ослободувањето од различните трошоци за добивање здравствено осигурување.

Во четирите скопски општини, како и во **Куманово, Виница и Дебар**, најголем процент одговори има за мерката **олеснување на условите за стекнување здравствено осигурување**, додека во **Битола, Кочани, Кичево и Штип** предност се дава на **обезбедување правна/ административна помош**. Во **Прилеп** како најприоритетна мерка се смета **ослободување од издатоци поврзани со процедурата за добивање здравствено осигурување**, а во **Делчево**, покрај оваа мерка, се предлага и **воведување на лично осигурување за секој корисник**. Во **Пехчево** се издвојува мерката за **воведување лично осигурување**, а во **Градско** и **одвојувањето на здравството од другите јавни социјални услуги**.

И кај **мажите и кај жените** како најприоритетна мерка е **олеснувањето на условите за стекнување здравствено осигурување**, со тоа што кај **жените** таа е застапена околу 10% **повеќе** отколку кај **мажите**. Кај нив, пак, во поголем процент отколку кај **жените** се истакнуваат **обезбедувањето правна помош, воведувањето лично осигурување за секого и одвојувањето на здравството од другите јавни социјални услуги**.

Олеснувањето на условите за добивање здравствено осигурување доминира кај **сите возрасни групи, освен кај оние од 26-30 години**, каде приоритет е **обезбедувањето правна помош**, како и кај лицата на возраст од **31-35 години**, кај кои **подеднаква важност** се дава на **воведувањето лично осигурување и обезбедувањето правна помош**.

Од аспект на брачната состојба на испитаниците, мерката за **олеснување на условите за добивање на осигурување** се јавува како **најчест одговор кај сите групи**, со тоа што кај **разведените, заедно со оваа мерка, приоритет е и обезбедувањето правна помош**, а кај оние испитаници кои живеат **разделено од партнерот, еднаква важност** се дава и на **ослободувањето од издатоци поврзани со процедурата за добивање здравствено осигурување**.

Олеснување на условите за добивање здравствено осигурување е најчесто барана мерка од испитаниците кои **немаат завршено образование и оние со средно**, а кај лицата со **основно образование, покрај оваа мерка, се бара и обезбедување правна помош**. **Високо-образованите испитаници** (иако се застапени во мал број) најголем приоритет даваат на **обезбедувањето правна/ административна помош**.

Обезбедувањето правна помош како мерка најчесто се јавува кај испитаниците чии домаќинства имаат **приходи од плата и стипендии**. **Олеснувањето на условите**, пак, е најчесто барано од лицата од домаќинства чии **приходи се од социјална помош, помош од други, од неформални активности**, како и кај оние кои имаат **приход од заеми**, кои истовремено го **предлагаат и ослободувањето од издатоци поврзани со процедурата**. Лицата чии домаќинства остваруваат приход по основ на **пензија** најчесто предлагаат воведување на **лично осигурување за секој корисник**.

Олеснувањето на условите за добивање здравствено осигурување е мерка која најчесто ја предлагаат **невработените, домаќините и издржуваните лица без стипендија**, како и кај оние со **стипендија** (заедно со воведувањето лично осигурување и ослободување од издатоци за процедурата), **волонтерите во граѓанскиот сектор** (заедно со обезбедувањето правна помош и личното осигурување за секого) и **лицата кои работат за надомест во јавниот сектор** (кои заедно со оваа мерка бараат и воведување на лично осигурување). **Обезбедувањето правна помош** како најчест одговор се јавува кај **формално вработените во приватниот сектор, лицата**

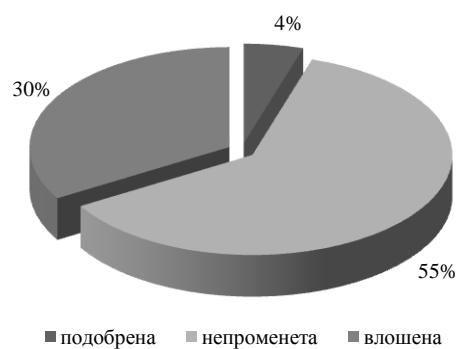
кои работат за надомест во граѓанскиот сектор и волонтерите во приватниот сектор, а формално вработените во јавниот сектор поеднаква важност и даваат и на мерката воведување на лично осигурување за секого. Ослободувањето од издатоци поврзани со процедурата за добивање здравствено осигурување е мерка која ја приоритизираат пензионерите и волонтерите во јавниот сектор, додека формално вработените во граѓанскиот сектор за најсоодветна мерка го сметаат воведувањето на лично осигурување за секој корисник.

Од аспект на општествената активност, кај сите групи предност се дава на олеснувањето на условите за добивање осигурување, со тоа што активистите во граѓанскиот сектор и членовите на политичките партии еднакво значење даваат и на мерка за воведување лично осигурување.

6. Каква е состојбата со Роми вработени во здравството?

Повеќе од половината од испитаниците сметаат дека состојбата со бројот на Ромите вработени во здравството е непроменета. Дополнително, околу една третина сметаат дека состојбата е влошена, а само незначителни 4% состојбата ја сметаат за подобрена.

Овие загрижувачки податоци укажуваат дека досегашните активности кои се преземени во однос на овој приоритет од Акциониот план за здравство од Декадата се недоволни и не ги даваат посакуваните резултати, што ја наметнува неопходноста од посериозен ангажман по ова прашање.

Слика 19. Тренд на состојбата со вработени Роми во здравствениот сектор

Од аспект на општините (оние со повеќе од 20 испитаници), најголем процент на негативни одговори (над 50%) се забележуваат во Прилеп и Куманово, а најмал во Кичево и Гостивар. Позитивните одговори процентуално се најмногу застапени во Чаир и Тетово, а ги нема во Гази Баба, Куманово, Битола, Штип, Кочани и Кичево. Најголем процент на одговори за непроменета состојба (85%) се забележани во Гостивар.

Кај машките и женските испитаници се среќава сличен процент на неутрални и негативни одговори, додека кај машките има нешто повеќе позитивни одговори отколку кај женските испитаници.

Според возраста на испитаниците, најголем процент на негативни одговори има кај групата над 60 години, а неутрални кај лицата на возраст од 14 до 25 години. Позитивните одговори најмногу се застапени кај испитаниците од 19-25 и од 46-50 години, додека ги нема кај оние од 36-40 години.

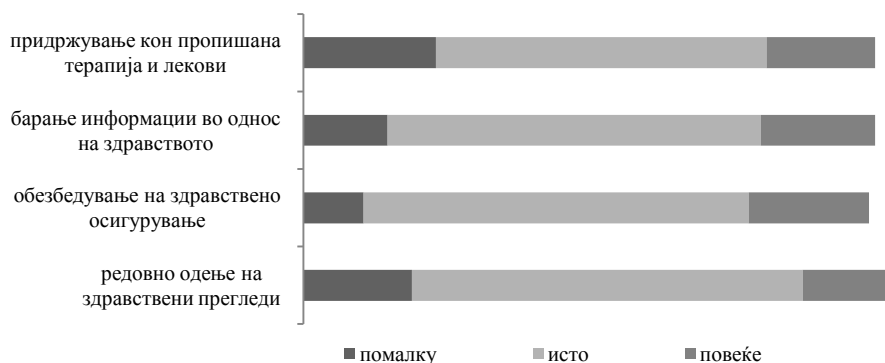
Од аспект на образовното ниво, најголем процент негативни одговори има кај лицата без образование, а најмал кај оние со средно, кои истовремено имаат и најмногу позитивни одговори. Високо-образованите, пак, имаат, главно, неутрален став.

Со оглед на економската активност, позитивен став најчесто се забележува кај лицата кои примаат стипендија, а негативен кај волонтерите во приватниот сектор. Членовите на политичките партии имаат процентуално најмногу негативни одговори, а позитивните се почесто застапени кај лицата со друга општествена активност.

7. Колку Ромите се залагаат за подобрување на нивната здравствена состојба?

Најголемиот дел од испитаниците сметаат дека самостојниот ангажман на Ромите за подобрување на состојбите во здравството е непроменет во споредба со периодот пред пет години и ова важи за сите разгледувани аспекти. Нешто помалку од 20% од испитаниците сметаат дека ангажманот е зголемен, но нешто помалку кога е во прашање придржувањето кон пропишаната терапија во споредба со другите аспекти. Околу 16%, пак, се критички

расположени и тоа најмногу во однос на придржувањето кон пропишаната терапија, а најмалку кога се работи за обезбедување на здравствено осигурување.

Слика 20. Тренд на самостојниот ангажман на Ромите за подобрување на состојбите во здравството

Од аспект на општините (со повеќе од 20 испитаници), негативни промени во ангажманот кога станува збор за редовното одење на здравствени прегледи, во најголем процент се забележани во Прилеп, но истовремено таму има и најголем процент на позитивни одговори за овој аспект од здравствената грижа. Во однос на ангажманот околу обезбедувањето здравствено осигурување, процентуално најмногу негативни промени во самостојниот ангажман на Ромите се забележани во Гази Баба и Кочани, а позитивни тенденции во Прилеп и Тетово. Кога е во прашање барањето информации во врска со здравството, најголем процент негативни одговори има во Кочани, а позитивни во Прилеп и Штип, додека за придржувањето кон пропишаната терапија и лекови, процентуално најмногу негативни одговори има во Куманово, а позитивни во Штип.

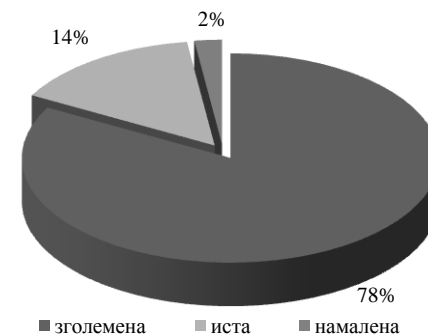
Мажите сметаат дека најмногу негативни промени има во однос на придржувањето кон пропишаната терапија, слично како и жените, но кај нив процентот на вакви одговори е помал споредено со машките испитаници. Најпозитивни промени мажите забележуваат кај ангажманот во однос на барањето информации, а жените за обезбедување на здравствено осигурување.

Од аспект на возраста на испитаниците, се забележува дека со зголемување на истата се зголемува и трендот за негативни одговори во однос на самостојниот ангажман за барање информации во врска со здравството.

ОБРАЗОВАНИЕ – НАОДИ И ЗАКЛУЧОЦИ

1. Колкава е вклученоста на Ромите во предучилишно воспитание?

Повеќе од три четвртини од испитаниците сметаат дека вклученоста на Ромите во предучилишното образование е зголемена. Промени во состојбата не забележуваат 14%, а само 2% од испитаниците сметаат дека вклученоста е намалена. Овие податоци покажуваат дека активностите во оваа област ги даваат посакуваните резултати.

Слика 21. Тренд на вклученоста на Ромите во предучилишно образование

Проектот на Министерството за труд и социјална политика за вклучување на деца Роми во јавните предучилишни установи ги постигнува очекуваните ефекти и јасна е потребата истиот да продолжи и во наредниот период. Притоа, поголема улога во неговото спроведување треба

да преземат општините, имајќи го во предвид настојувањето на Ромскиот образовен фонд, како најголем финансиер на активностите, за продолжување на проектот со целосно финансирање од страна на државата.

Општини во кои процентот на **позитивни одговори** е над општиот се **Делчево (100%), Прилеп (92,5%), Куманово (92%),** како и **Штип, Кичево и Пехчево (80% и повеќе)**. Во сите општини каде што има одговори дека вклученоста е **намалена**, тоа е изразено во процент повисок во споредба со општиот: **Виница - 13%, Тетово - 7,1%, Штип и Шуто Оризари - 3,8%**. Во општината Шуто Оризари истовремено се забележува и процент на позитивни одговори понизок во споредба со општиот и обратна тенденција кога станува збор за одговорите дека состојбата е непроменета. Значително повисок процент на одговори за **стагнација**, пак, се забележани во **Гостивар (37%) и Гази Баба (28%),** како и во **Горче Петров и Пехчево (20%)**.

Одговороите кај мажите и жените се слични, со тоа што **мажите** имаат нешто **повисок процент** на одговори за **позитивни промени** отколку **жените**, а обратна е ситуацијата во однос на **негативните одговори**.

Од аспект на возраста, **подобрување во процент повисок** од општиот има кај возрасната група од **36-40 години (84%),** а **понизок** од општиот кај лицата на возраст од **51-55, над 60 години, од 26-30 и од 41-45 години.** **Негативни одговори во поголем процент** од општиот има кај лицата **над 60 години (11%),** како и кај оние од **51-55, од 31-35 и од 14-18 години.** Кај групата на возраст од 56-60 години се среќаваат 19% одговори дека нема промени во вклученоста на Ромите во предучилишно образование.

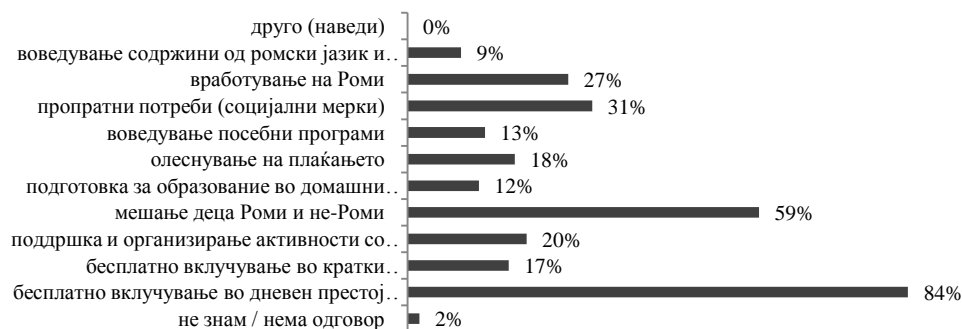
Испитаниците од **домаќинства со 1-3 членови**, во однос на останатите групи според бројот на членови во домаќинството, имаат **најголем процент на одговори за непроменета состојба**, оние со **4-6 членови - најголем процент за подобрување**, а лицата од домаќинства со **7-9 членови - најголем процент за влошување на состојбата**. Во однос на бројот на децата во семејството, испитаниците од домаќинства во кои има **до 3 деца имаат поголем процент на позитивни одговори** за состојбата со вклученоста; кај оние со **повеќе од 6 деца има поголем процент на негативни одговори** во споредба со останатите групи, а кај испитаниците од домаќинства со 4-6 деца нема одговори за стагнација.

Најголем процент позитивни одговори има кај испитаници од домаќинства чии приходи се од **стипендија и плата**, а **најмал** кај оние кои имаат приход од **социјална помош и неформални активности**. Најголем процент на негативни одговори, пак, има кај испитаниците кои живеат со помош од други. Од аспект на економската активност, процентуално **најмногу позитивни одговори** има кај **формално вработените лица**, а **најмалку** кај оние кои работат за **надомест во јавниот сектор и волонтерите во приватниот сектор**. Лицата кои работат за надомест во јавниот сектор, истовремено, во споредба со

останатите групи, имаат и најголем процент на одговори за стагнација и влошување на состојбата.

Од аспект на општествената активност на испитаниците, најмал процент позитивни одговори има кај неактивните, додека кај другите групи тој процент се движи околу 80%. Најголем процент на негативни одговори има кај членовите на политичките партии, а за стагнација кај испитаниците со друга општествена активност.

2. Кои мерки за предучилишно образование се соодветни?

Слика 22. Предлози за мерки за вклучување на Ромите во предучилишно образование

Дури 84% од испитаниците сметаат дека вклученоста на децата Роми во предучилишното образование може да се подобри со бесплатно вклучување на децата во програмите за дневен престој на предучилишните установи. Околу 60% сметаат дека соодветна мерка е заедничкото вклучување на децата Роми и не-Роми во предучилишното образование. Околу една третина од испитаните, пак, смета дека за поголемо вклучување на ромските деца во предучилишно образование потребни се социјални мерки, кои подразбираат обезбедување на превоз, потребни материјали, облека, итн. Нешто повеќе од четвртина од испитаниците сметаат дека во предучилишно образование треба да се вработуваат Роми, а околу петтина од испитаниците сметаат дека се потребни активности со родители и олеснување на плаќањето, како и бесплатно вклучување во кратки подготвителни програми. Значително помал процент (околу 10%) од мерките кои испитаниците најчесто ги избирале помеѓу три можни приоритети се јавува воведување специфични програми за работа со Роми, подготвително/ предучилишно образование во домашни услови и воведување содржини од ромски јазик и култура во програмите за предучилишно образование.

Анализата покажува дека Ромите ги претпочитаат оние мерки за вклучување во предучилишното образование кои веќе се применуваат и даваат позитивни резултати (проверени добри практики): **бесплатно вклучување на децата во програми за целодневен престој на предучилишните установи, мешање на децата Роми и не-Роми, социјални мерки за поддршка на предучилишното образование и вработување на Роми за работа со деца во предучилишно образование.** Покрај бесплатното вклучување на децата Роми, би било добро за оние деца кои не се вклучени преку оваа мерка да се овозможи и олеснување на плаќањето за предучилишно образование, што би овозможило поголемо вклучување на децата Роми во предучилишно образование со инвестиција на државата, но и на самите родители.

Во сите општини најголем приоритет се дава на **бесплатно вклучување** на децата во предучилишните установи, со тоа што особено висок процент на вакви одговори има во **Куманово и Штип** (96%), додека во Тетово, Прилеп и Битола процентот на избор на оваа мерка е за околу 20% понизок од општиот. Во **Куманово**, особено висок процент на одговори имаат и **социјалните мерки** (82,5%) и мерката за **мешање на децата Роми и не-Роми** (84%), која, пак, во доста висок процент (87%) е застапена и во **Гази Баба**. За разлика од претходното, во Куманово, како и во Кичево и Ѓорче Петров, нема избор на мерката за **олеснување на плаќањето** за посетување градинка, мерка која во **Гостивар** е застапена со околу 40%. Во

Тетово и Прилеп, во споредба со другите општини, има поголем процент на испитаници кои како мерка ја предлагаат **подготовката во домашни услови**, а во **Виница и Делчево** таков е случајот со мерката за **вработување на Роми** во предучилишните установи.

Одговорите помеѓу мажите и жените не се разликуваат значително, со тоа што кај **мажите**, во споредба со жените, има нешто повисок процент на избор на мерките за **мешање на децата Роми и не-Роми, воведување посебни програми за деца Роми и подготовка во домашни услови**, додека кај **жените** тоа е случај со **активностите со родителите, социјалните мерки и вработувањето на Роми**.

Од аспект на возраста на испитаниците, кај возрасната група од 56-60 години се забележува 50% избор на мерката за организирање активности со родителите и 33% за мерката за намалување на цената за престој во предучилишна установа, што е повисок процент за овие мерки во однос на останатите возрасни групи, додека кај овие испитаници процентот на избор на мерката мешање на ромски и не-ромски деца е помал во однос на останатите групи, но и околу 10% помал од општиот процент одговори за оваа мерка. **Социјалните мерки** во најголем процент (42%) се застапени кај групата од **14-18 години** и истовремено овој процент е за околу 10% поголем од општиот. Лицата на возраст од **36-40** години имаат повисок процент на одговори за **бесплатно вклучување** на децата во предучилишните установи од општиот, додека кај оние од 51-55 и од 41-45 години, изборот на оваа мерка е во процент помал од општиот. Исто така, кај возрасната група од 36-40 години, заедно со онаа од 14-18 години, има мал процент на испитаници кои се одлучиле за мерката за обезбедување подготовка во домашни услови.

Ако се земе во предвид брачниот статус на испитаниците, може да се забележи дека разведените, оние кои живеат **разделени од партнерот/ката или во заедница со партнер/ка** имаат 90-100% избор на мерката за **бесплатно вклучување** на децата во предучилишните установи. Кај **разведените** има висок процент на одговори дека вклученоста на ромските деца во предучилишно образование може да се зголеми со **мешање на ромските и не-ромски деца**, што е случај и со оние кои **живеат во заедница**, а кај **разведените** во поголем процент од останатите групи се предлага и мерката за бесплатно вклучување во **кратки подготвителни програми**. Испитаниците кои живеат во **заедница со партнер/ка** имаат поголем процент одговори за поддршка и **активности со родители**, како и за **намалување на цената** на престој во градинка (заедно со немажени/неженети) и за вработување на Роми (заедно со вдовците), додека воопшто не ги одбрале мерките за подготовка во домашни услови и воведување посебни програми. **Социјалните мерки** во најголем процент ги избираат оние испитаници кои живеат **разделено од партнер/ка**.

Со зголемување на **бројот на членови** во домаќинствата се зголемува **процентот** на избор на **бесплатното вклучување** во предучилишна установа и социјалните мерки. Од аспект на **бројот на деца** во домаќинството, со зголемување на бројноста се зголемува и изборот на **социјалните мерки**, а се намалува изборот на подготовката во домашни услови.

Со зголемување на образовното ниво на испитаниците расте процентот на испитаници кои ги предлагаат мерките за намалување на цената на престојот, воведувањето посебни програми и мешањето на ромските и не-ромски деца, а се намалува изборот на социјалните мерки. Поддршката и активностите со родителите има предност кај испитаниците со средно и високо образование.

За **бесплатно вклучување** на децата во дневен престој **најмногу** се заинтересирани лицата чии **домаќинства** имаат **приход од стипендија, заеми и социјална помош**, а **најмалку** оние со приход од **плата**. **Олеснување на плаќањето** за престој во градинка најчесто предлагаат лицата од домаќинства со приход од **неформални активности, пензија и плата**. **Социјалните мерки** процентуално најмногу ги избираат испитаниците чии домаќинства остваруваат приход од **стипендија, заеми и од неформални активности**.

Од аспект на економската активност на испитаниците, **бесплатното вклучување** во предучилишна установа најмногу го избираат **невработените, домаќините и лицата кои**

работат за надомест. Лицата кои работат за надомест, исто така, поголема предност даваат на намалувањето на цената за посетување градинка, а заедно со невработените и домаќините, и на социјалните мерки. **Формално вработените**, во споредба со останатите, почесто се заинтересирани за **активности со родителите.**

Испитаниците кои се активни во политички партии или имаат друга општествена активност, со 100% , како мерка го одбираат бесплатното посетување предучилишна установа. Лицата со друга општествена активност, исто така почесто од останатите, се одлучуваат за вработување на Роми и воведување содржини за ромски јазик и култура. Социјалните мерки почесто добиваат предност од неактивните испитаниците, а намалувањето на цената за престој во градинка – од лицата активни во граѓанскиот сектор.

3. Колкава е вклученоста на Ромите во основно и средно образование?

Дури 88,5% од испитаниците сметаат дека состојбата со вклученоста на Ромите во основното и средното образование е зголемена. Само 7% сметаат дека нема промени, а дека вклученоста е влошена е став на незначителни 1% испитаници.

Слика 23. Тренд на вклученост на Ромите во основно и средно образование

За подобрување на состојбата со основното и средното образование кај Ромите се превземаат и специфични мерки, како што е стипендирањето на средношколците Роми, и општи мерки, меѓу кои и задолжителното средно образование и обезбедувањето на учебници, превоз и сл.

Позитивни промени во процент повисок од општиот се забележани во четирите скопски општини, Прилеп, Куманово, Штип, Пехчево и Градско, а во понизок - во Гостивар (60%), како и во **Битола, Кочани, Кичево, Винаца и Делчево.** Одговори кои укажуваат на **стагнација** во поголем процент има во **Гостивар (41%) и Тетово (18%),** додека **негативни одговори** во **Винаца и Делчево** има над 10%, а процентот на негативни одговори и во **Штип и Дебар** е над општиот. Ова е директен показател за потребата од насочување на мерките за Ромите во основното и средното образование во Гостивар, Тетово, Винаца, Делчево, Штип и Дебар.

Кај испитаниците од машки пол, и позитивните, и негативните и одговорите за непромената состојба се застапени во процент нешто повисок од општиот. Кај **жените, пак, има 91% позитивни одговори,** а негативните и одговорите за стагнација се под општиот процент.

Од аспект на возраста на испитаниците, одговори за **позитивни промени** има **100%** кај испитаниците **над 60 години, а 90% и повеќе** кај возрастните групи **36-40, 14-18 и 46-50** години. Одговорите за **непроменета** состојба со околу **10%** се застапени кај лицата од **19-25, 26-30 и 51-55** години. **Негативните одговори** кај лицата од **51 до 60** години се застапени со 4-5%, а кај уште три возрастни групи кај кои ги има, тие се во процент нешто поголем од општиот.

Сите групи испитаници според брачната состојба имаат процент на позитивни одговори околу или над општиот, освен оние кои живеат разделено од партнер/ка, каде тој е 75%, а останатите 25% испитаници од оваа група сметаат дека вклученоста на Ромите во основното и средното образование е непроменета.

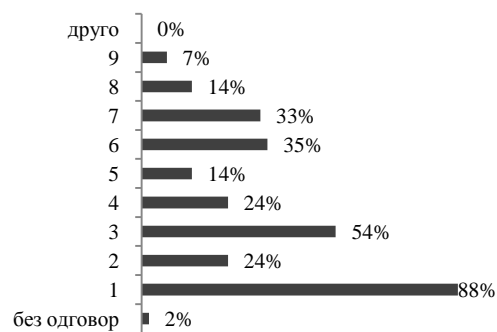
Кај лицата со **средно образование,** во однос на оние со поинакво образовно ниво, има **најголем процент на одговори за стагнација,** а негативните одговори кај нив се застапени со 3%. Од аспект на изворот на приходи на испитаниците, оние чии приходи се од **стипендија** и пензија имаат **100% позитивни одговори.** Лицата со приход од **плата** имаат процент на одговори за **стагнација** над општиот, а оние кои имаат приход од **заеми** имаат **11% негативни одговори.** **Издружаните лица кои примаат стипендија имаат нешто**

попозитивен став од издржуваните кои не примаат стипендија. Процентот на негативни одговори кај лицата кои работат за надомест во јавниот сектор изнесува дури 17%.

Највисок процент на позитивни одговори, од аспект на општествената активност на испитаниците, има кај активните во граѓанскиот сектор (91%), а **најнизок** кај лицата со друга општествена активност - 60%, што е и далеку под општиот процент. Овие испитаници, истовремено, имаат по 20% негативни и одговори за непроменета состојба во однос на вклученоста на Ромите во основното и средното образование.

4. Кои мерки за вклучување во основно и средно образование се соодветни?

Како предложени мерки за подобрување на состојбата со вклученоста на Ромите во основното, односно средното образование, се следните: 1) стипендии за ученици Роми; 2) поддршка и организирање на активности со родители; 3) мешани паралелки од ученици Роми и не-Роми; 4) поддршка и помош на учениците Роми за совладување на наставниот материјал; 5) воведување посебни програми за работа со Роми (пр. настава на ромски јазик); 6) обезбедување пропратни потреби (социјална поддршка); 7) вклучување на наставници Роми; 8) воведување содржини од ромски јазик, историја и култура во образовните програми; 9) реинтеграција на ученици Роми од специјално во редовно образование.

Слика 24. Соодветни мерки во основно и средно образование

Дури 88% од испитаниците сметаат дека се потребни стипендии за учениците Роми од основно и средно образование. Повеќе од половината од испитаниците како мерка ги предлагаат мешаните паралелки од ученици Роми и не-Роми. По околу една третина ги посочуваат социјалната поддршка и вклучувањето на наставници Роми, додека по една четвртина од испитаниците меѓу трите приоритетни мерки ги вбројуваат активностите со родителите и помошта за учениците во совладувањето на наставните содржини. Воведувањето посебни програми за работа со учениците Роми и воведувањето содржини за ромскиот јазик, историја и култура ги предлагаат по 14% од испитаниците, а најмалку приоритетна мерка е реинтеграцијата од специјални во посебни училишта.

Убедливо приоритетна мерка за подобрување на вклученоста на Ромите во основното и средното образование е материјалната поддршка преку обезбедувањето стипендии и социјалните мерки. Исто така, значајна е и интеракцијата помеѓу Ромите и не-Ромите во основното и средното образование, од аспект и на учениците и на наставниците. Како мерки треба да се предвидат и поддршката на учениците Роми за совладување на наставниот материјал и активностите со родителите. Помал приоритет имаат посебните програми за работа со учениците Роми и воведувањето содржини за ромскиот јазик, историја и култура. Реинтеграцијата на деца Роми од специјално во редовно образование е мерка за која Ромите почнуваат да ја согледуваат потребата.

Процентот на избор на стипендирањето како мерка во сите општини е над општиот, освен во **Гази Баба, Прилеп, Битола, Тетово и Гостивар.** Во **Куманово** и **Гази Баба** има доста висок процент на одговори за мерката **мешање на учениците Роми и не-Роми во паралелките** (80% односно 75%), додека во **Гостивар** процентот на испитаници кои ја преферираат оваа мерка е 22% и е далеку под општиот процент. На **социјалните мерки** особено голема предност процентуално им се дава во **Куманово** (88%) и **Битола** (60%), а во **Шуто Оризари, Чаир, Горче Петров, Тетово, Штип и Кочани** процентот на избор на оваа мерка е под општиот. Во **Куманово** само околу 6% од испитаниците ја избрале мерката за вработување на наставници Роми. Во **Штип** има доста поголем процент на избор на мерките за **воведување на посебни програми и содржини за ромскиот јазик, култура и историја** (30% и повеќе) во однос на останатите општини и во однос на општиот процент. **Реинтеграцијата**

на учениците Роми од специјалните во редовните училишта во поголем процент се предлага во **Кочани** (22%), а воопшто не се предлага во Куманово, Битола, Тетово и Кичево (земено од општините со повеќе од 20 испитаници).

Одговорите на машките и женските испитаници во однос на посакуваните мерки во основното и средното образование не се разликуваат многу, но постојат одредени разлики. **Жените** во нешто поголем процент од мажите ги предлагале **активностите со родителите, помошта во совладувањето на наставните содржини, воведувањето содржини за ромскиот јазик, историја и култура, како и реинтеграцијата од специјални во редовни училишта**. За разлика од ова, **мажите** во поголем процент од жените предност им давале на **мешаните паралелки, социјалните мерки, вработувањето на наставници Роми и воведувањето посебни програми за учениците Роми**.

Од аспект на возраста, карактеристична е групата на испитаници над 60 години, каде стипендирањето, социјалните мерки, реинтеграцијата од специјални во редовни училишта и мешаните паралелки се предлагаат во поголем процент од општиот, додека помал процент има за активностите со родителите и воведувањето посебни програми. Исто така, висок процент на одговори кај групата од 14-18 години има за социјалните мерки, како и кај лицата од 19-25 години за обезбедувањето помош во совладување на наставниот материјал.

Со зголемување на бројот на членови во домаќинството процентуално расте изборот на **стипендирањето и социјалните мерки**, а се намалува предноста за мерката вработување на наставници Роми. Од аспект на бројот на децата во домаќинството, **со зголемување на бројот на деца расте изборот на социјалните мерки**, а се намалува приоритетот на мерката за воведување содржини за ромскиот јазик, историја и култура. Исто така, реинтеграцијата од специјални во редовни училишта процентуално повеќе се избира кај испитаниците во чии домаќинства има помалку деца.

Со зголемување на образовното ниво на испитаниците **расте** изборот на мерките за организирање активности **со родителите и пружање помош во совладување на наставниот материјал**, а се намалува изборот на социјалните мерки. Кај испитаниците кои тековно се во високо образование, процентално повеќе од оние во средно образование, се дава предност на стипендиите, вработувањето наставници Роми и помошта во учењето, додека кај оние кои **тековно се во процес на средно образование** таков е случајот со мерките за **воведување посебни програми, воведување содржини за ромски јазик и историја и за реинтеграција од специјални во основни училишта**.

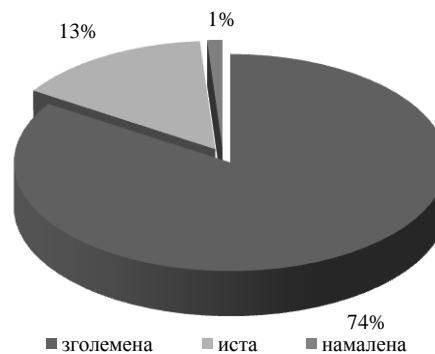
Кај издржуваните лица кои имаат стипендија, во споредба со оние кои немаат, нешто повеќе се избираат социјалните мерки и помошта во совладувањето на наставниот материјал, додека обратен е случајот кога се во прашање стипендирањето, вработувањето наставници Роми и мешаните паралелки. Исто така, **стипендирањето и социјалните мерки почесто се избираат од испитаниците чии домаќинства имаат приход од социјална помош и неформални активности**. Очекувано, **невработените лица и домаќините** во поголем процент од останатите ги предлагаат **стипендирањето и социјалните мерки**.

Како соодветни мерки за поголема вклученост на Ромите во основното и средното образование, испитаниците кои членуваат во политички партии, процентуално најмногу во споредба со другите групи според општествената активност, ги предлагаат стипендиите. Неактивните повеќе од другите ги предлагаат социјалните мерки и мешаните паралелки, додека испитаниците со друга општествена активност - вработувањето на наставници Роми и помошта во совладувањето на наставните содржини.

5. Колкава е вклученоста на Ромите во високото образование?

Три четвртини од испитаниците сметаат дека вклученоста на Ромите во високото образование во последните пет години е зголемена. Промени во состојбата не забележуваат 13% од испитаниците, а само 1% сметаат дека има негативни промени во трендот на вклученоста на Ромите во процесот на високо образование.

Очигледно дека значителен напредок е постигнат во последните пет години и од аспект на вклучувањето на Ромите во високото образование, покрај нивното вклучување во предучилишно, основно и средно образование. Следствено, мерките кои се превземаат во оваа област треба да продолжат, а оние кои се спроведуваат од страна на не-државни актери и кои се финансираат со странски донации, треба постепено да се институционализираат.

Слика 25. Тренд на вклученост на Ромите во високото образование

Процент на позитивни одговори повисок од општиот има во Прилеп (94%), Чаир (86,5%), Штип (85%), Гостивар, Пехчево, Тетово, Куманови, како и во Кичево и Делчево, каде

100% од испитаниците сметаат дека вклученоста на Ромите во високото образование е зголемена. Општини во кои **позитивни одговори** за вклученоста на Ромите во високото образование имаат **во процент помал од општиот** се **Градско**, каде воопшто ги нема, **Ѓорче Петров (40%), Гази Баба (48%), Кочани, Дебар и Битола**. Во Градско сите испитаници одговориле дека состојбата е непроменета, а многу повисок процент на вакви одговори од општиот има во **Ѓорче Петров (40%)** и во **Гази Баба (28%)**. Во **Виница и Дебар** е забележан **повисок процент на негативни одговори** во однос на општиот процент.

Машките испитаници со околу 5% повеќе од женските сметаат дека има подобрување на состојбата со вклучувањето на Ромите во високото образование. Со зголемувањето на возраста на испитаниците се забележува и пораст на негативните одговори, кои кај возрасната група од 51-55 години се среќаваат со 3,7%, што е многу повеќе од општиот процент на негативни одговори. Со зголемувањето на образовното ниво на испитаниците, пак, се зголемува процентот на одговори во прилог на подобрување на состојбата, со тоа што сите високо-образовани испитаници имаат позитивен став. Процентуално најмногу негативни одговори има кај лицата со **средно образование, група која е пред евентуално вклучување во високо образование, така што овие одговори, меѓу останатото, може да одразуваат несигурност во однос на нивните можности за продолжување на образованието и очекување за поголем ангажман во оваа насока. Најголем процент на одговори за непроменета состојба има кај испитаниците без завршено образование.**

Со зголемување на бројот на членови во домаќинството на испитаниците се зголемува процентот на негативни, а се намалува процентот на позитивни одговори. Од аспект на бројот на децата во домаќинството, став за влошување на состојбата се забележува единствено кај групата со 1-3 деца.

Најголем процент на **позитивни одговори (80% и повеќе)** има кај испитаниците чии домаќинства имаат **приходи од плата, заеми, пензија и стипендија. Негативни одговори** нема кај лицата чии домаќинства остваруваат приход од стипендија и заем, а во најголем процент тие се застапени кај оние домаќинства кои имаат **пензија**. Дека состојбата не е променета процентуално најмногу сметаат лицата од домаќинства со приход од помош од други (23,5%). Учениците/студенти кои примаат стипендија во однос на оние кои не примаат имаат за 8% повеќе позитивни одговори, помалку одговори за непроменета состојба и немаат негативни одговори.

На подобрување на состојбата во најголем процент укажуваат испитаниците кои се членови на политички партии, а потоа оние кои се активни во граѓанскиот сектор. Истовремено, членовите на политички партии во најголем процент, кој истовремено е значително повисок од општиот, укажуваат и на влошување на состојбата. Негативни одговори нема кај лицата со друга општествена активност.

6. Кои мерки за вклучување на Ромите во високото образование се соодветни?

Слика 26. Соодветни мерки за подобрување на вклученоста на Ромите во високото образование

Дури 85% од испитаниците меѓу трите најсоодветни мерки за подобрување на вклученоста на Ромите во високото образование ги вбројуваат стипендиите за ромските студенти. Околу една третина го посочуваат обезбедувањето на пропратните потреби на студентите (како облека, сместување, превоз и сл.), а со по околу 30% се предлагаат и обезбедување поддршка за совладување на наставните содржини, воведување предмети за ромски јазик, историја, култура и сл., отворање на студиски групи на ромски јазик и обезбедување подготвителна настава за запишување на факултет. Како една од соодветните мерки најретко се предлага обезбедувањето поддршка за организирање на студентите Роми (во студентски сојузи и сл.).

Како приоритени мерки за подобрување на вклученоста на Ромите во високото образование треба да бидат стипендиите за ромските студенти, а потоа и социјалните мерки (сместување, исхрана, превоз и сл.), како и обезбедувањето поддршка за совладување на наставните содржини, воведувањето предмети за ромски јазик, историја култура и сл., отворањето на студиски групи на ромски јазик и обезбедувањето подготвителна настава за запишување на факултет. Најнизок приоритет има студентското организирање.

Во општиот тренд се вклопуваат речиси сите општини, со тоа што во **Тетово, Прилеп и Дебар** значење се дава и на **организирањето дополнителни заеднички активности** за Ромите и не-Ромите, а во **Гостивар** меѓу трите најсоодветни мерки се вбројува и **поддршката за студентското организирање**. Во **Градско** 100% од испитаниците приоритет им даваат на **социјалните мерки**, на кои големо значење им се придава и во **Куманово, Битола, Кочани, Винаца и Делчево**. Обезбедувањето **поддршка за совладување на наставните содржини** има голем приоритет во **Штип, Прилеп и Градско**. Отварањето **студиски групи на ромски јазик** во поголем процент се среќава како преложена мерка во **четирите скопски општини**. Воведувањето на **предмети за ромскиот јазик, историја, култура и сл.**, испитаниците во поголем процент го предлагаат во **Горче Петров, Гази Баба, Кичево и Шуто Оризари**.

Од аспект на полот, значително поголем дел од испитаниците кои немаат одговор на ова прашање се од машки пол. Жените најчесто ги предлагаат **стипендиите за ромските студенти, отварањето студиски групи на ромски јазик и социјалните мерки**, а мажите, исто така, предност даваат на **стипендиите и обезбедувањето на пропратните потреби на студентите, но и на обезбедувањето поддршка за совладување на наставните содржини**. Кај машките во споредба со женските испитаници има нешто поголем процент на одговори за организирање дополнителни заеднички активности за Ромите и не-Ромите, а кај жените за отварањето студиски групи на ромски јазик.

Со зголемување на возраста на испитаниците се зголемува и приоритетот кој им се дава на социјалните мерки и организирањето дополнителни заеднички активности за Ромите и не-Ромите. Со зголемување на бројот на децата во семејството се зголемува изборот на мерките за доделување стипендии, обезбедувањето на пропратните потреби на студентите, организирањето дополнителни заеднички активности за Ромите и не-Ромите и воведувањето предмети за ромскиот јазик, култура и историја.

Испитаниците без завршено образование во трите најсоодветни мерки ги вбројуваат стипендиите за студентите Роми (кои кај оваа група се застапени во најмал процент во однос на испитаниците со завршено образование) и воведувањето предмети за изучување на ромскиот јазик и култура и социјалните мерки. Кај лицата со завршено основно образование, покрај стипендиите, се предлагаат и обезбедувањето помош во совладување на наставните содржини, отварањето студиски групи на ромски јазик на некои факултети и изучувањето предмети за ромскиот јазик и историја. Испитаниците со средно образование, очекувано, како најсоодветни мерки најчесто ги посочуваат стипендиите, помошта во совладувањето на наставниот материјал и помошта за запишување на факултет. Високо-образованите, покрај овие мерки, предлагаат и организирање на дополнителни заеднички активности меѓу Ромите и не-Ромите, најмал приоритет даваат на воведувањето предмети за изучување на ромскиот јазик и култура.

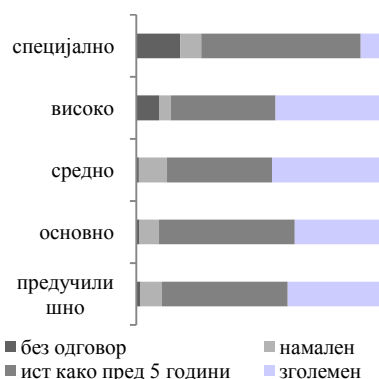
Испитаниците кои **тековно се наоѓаат во процес на средно образование** како приоритетни мерки за подобрување на вклученоста на Ромите во високото образование им даваат на **стипендиите за ромските студенти, обезбедувањето подготвителна настава за запишување на факултет и воведувањето предмети за ромскиот јазик, историја и култура**. Оние, пак, кои се **во процес на високо образование**, покрај стипендиите, како најсоодветни мерки ги сметаат **подршката за организирање на ромските студенти, обезбедувањето помош за совладување на наставните содржини и воведувањето дополнителни заеднички активности** за Ромите и не-Ромите.

Кај испитаниците чии домаќинства имаат приход од социјална помош или помош од други, покрај стипендиите, приоритет даваат на социјалните мерки, додека испитаниците чии домаќинства имаат приход од стипендија, како и оние со приход од заеми, предност даваат на обезбедувањето помош за запишување на факултет. Карактеристично е тоа што испитаниците кои добиваат стипендија имаат помал процент одговори за мерката за стипендирање на студентите Роми, а поголем процент за социјална поддршка на високото образование, во споредба со испитаниците кои во моментот се ученици/студенти, но не добиваат стипендија. Кај двете групи, покрај стипендиите, голема важност се дава на организирањето подготвителна настава за запишување на факултет. Како трета најприоритетна мерка, стипендистите ја посочуваат подршката за студентско организирање, а учениците/студенти без стипендија - отварањето студиски групи на ромски јазик.

Сите групи испитаници според општествената активност најголем приоритет даваат на стипендиите за студентите Роми. Кај активните во граѓанскиот сектор најчесто уште се предлагаат помошта за запишување на факултет и подршката за студентско организирање. Испитаниците кои членуват во политички партии меѓу трите најсоодветни мерки ги вбројуваат помошта во совладување на наставниот материјал и помошта за запишување на факултет. Неактивните предност даваат на социјалните мерки и воведувањето предмети за ромскиот јазик и историја, а лицата со друга општествена активност - обезбедувањето помош во совладувањето на наставните содржини и отварањето студиски групи на ромски јазик.

7. Каков е трендот на заедничкото учење и дружење меѓу Роми и не-Роми?

Во сите нивоа на образование, според мислењето на испитаниците, има доста позитивни промени во интеракцијата помеѓу Ромите и не-Ромите. Најмногу позитивни промени се забележуваат во средното (46%) односно високото образование (45%) и ова се степени на образование каде преовладува позитивен тренд. И во предучилишното и основното образование испитаниците во голем процент (околу 40%) укажуваат на подобрување на заедничкото учење и дружење помеѓу Ромите и не-Ромите, но на овие нивоа на образование преовладува мислењето дека

Слика 27. Тренд на мешање на ученици Роми и не-Роми

нема поголеми промени во однос на периодот пред пет години (околу 50%). Најмал процент на позитивни одговори (11%) се среќаваат кај специјалното образование. Од друга страна, на влошување на трендот во најголем процент се укажува во средното (11%), а најмалку во високото образование (5%).

И покрај резултатите од анализата на прашањето во однос на мерките за зголемување на вклученоста на Ромите во основното и средното образование, каде интеграцијата на Ромите од специјални во редовни училишта имаше низок приоритет, од ова анализата на ова прашање се гледа дека интеракцијата помеѓу Ромите и не-Ромите во специјалните училишта е слаба, што насочува кон потребата од подобрување на оваа интеракција, меѓу другото и преку десегрегација на Ромите од специјалните училишта. Исто така, и покрај позитивните промени во предучилишното и основното образование, сепак треба да се вложат дополнителни напори за да се подобри заедничкото учење и дружење на учениците Роми и не-Роми. Кај средното и високото образование ваквата потреба помалку се чувствува, но не треба да се занемари при развивањето на програмите и мерките.

Кај предучилишното образование, особено висок процент на подобрување на состојбата има во Куманово (94%) и Прилеп (87%), како и во Пехчево и Делчево. Негативни промени, пак, во нешто поголем процент, освен во Градско (со 100%) и Винаца (со 33%), во поголемите општини се забележани во Чаир (19%) и Шуто Оризари (15%). Исклучително висок процент на позитивни одговори во Куманово и Прилеп има и во однос на трендот на интеракцијата меѓу Ромите и не-Ромите и во основното и средното образование. Во овие степени на образование, највисок процент одговори за негативни промени се среќаваат меѓу испитаниците во Винаца. Во високото образование, најголем процент на испитаници кои забележуваат позитивни промени има во Куманово (околу 80%), а кај специјалното образование во Штип (61,5%). Податоците за општина Градско, каде, на пример, нема забележано одговори за подобрување на интеракцијата меѓу Ромите и не-Ромите на сите степени на образование, како и најголемиот процент на негативни одговори секаде освен во основното образование, и во анализата по однос на ова прашање, треба да се земат со резерва поради малиот број испитаници во оваа општина. **Генерално, со оваа анализа се издвојуваат неколку општини (Куманово, Прилеп, Штип) каде има индикации за воспоставени добри практики кои носат резултати и кои би било добро да се искористат и во другите општини за подобрување на интеракцијата меѓу Ромите и не-Ромите во образовниот процес воопшто.**

Од аспект на полот, мажите во нешто поголем процент од жените забележуваат позитивни промени во предучилишното образование (каде жените главно сметаат дека состојбата не е сменета), во основното и средното (овде жените имаат малку понегативен став од мажите) и во високото образование. Само кај специјалното образование мажите имаат нешто поголем процент на негативни одговори отколку жените.

Со оглед на возраста на испитаниците, подобрување на интеракцијата во предучилишното образование забележуваат над 50% од испитаниците на возраст од 31-35 и од 56-60 години, додека влошување на состојбата забележуваат над 10% од лицата во возрастните групи од 19-25, 41-45 и од 46-50 години. Лицата на возраст од 56-60 години имаат над 50% позитивни одговори и во однос на основното образование, а овде негативни одговори најчесто има кај лицата од 51-55 години. Околу 60% од испитаниците на возраст 19-25 години, како и повеќе од половина од лицата на возраст од 14-18 и 46-50 години забележуваат подобрување на заедничкото учење и дружење на Ромите и не-Ромите во средното образование, додека процентуално најмногу негативни одговори има кај лицата над 60 години. Состојбата со позитивните одговори кај високото образование е идентична како за средното образование. Во однос на специјалното образование, над 15% позитивни одговори има кај испитаниците од возрастните групи 14-25 и од 26-30 години, а најголем процент негативни одговори има кај лицата од 56-60 години.

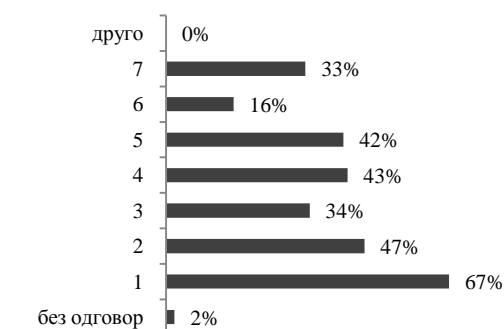
Ако се земе во предвид образовната структура на испитаниците, високо-образованите во однос на останатите имаат повисок процент на одговори за позитивни промени во интеракцијата на

сите степени на образование. Лицата со основно образование, пак, имаат најмал процент негативни одговори за интеракцијата меѓу Ромите и не-Ромите во основното, средното, високото и (заедно со оние со средно образование) во специјалното образование. Од аспект на оние кои тековно се во образовниот процес, пак, лицата кои учат во средно образование, во споредба со останатите, имаат поголем процент на одговори за подобрување на интеракцијата во предучилишното, основното и специјалното образование. Високо-образованите, пак, имаат поголем процент на негативни одговори кај предучилишното и основното образование и се единствени со негативни одговори за интеракцијата во високото образование.

Испитаниците кои се активни во граѓанскиот сектор имаат поголем процент на позитивни одговори и тоа во однос на сите нивоа на образование, а за високото и специјалното образование тоа важи и за испитаниците кои се членови на политички партии.

8. Кои мерки за интеракција меѓу учениците Роми и не-Роми се соодветни?

Предложени мерки за заедничко учење и дружење, односно интеракција меѓу учениците Роми и не-Роми се: 1) казнување на образовните институции кои ги раздвојуваат учениците Роми од останатите; 2) задолжителни стандарди за интеракција меѓу учениците во мешани средини; 3) воведување на двојазична или повеќејазична настава; 4) воведување на содржини за изучување на различните идентитети; 5) воведување активности и содржини за толеранција и разбирање; 6) промена и прилагодување на условите за запишување во специјално образование; 7) соработка на училиштата од ромски и не-ромски средини.

Слика 28. Соодветни мерки за мешање на учениците Роми и не-Роми во образованието

Две третини од испитаниците како најсоодветна мерка за мешање на учениците Роми и не-Роми го посочуваат казнувањето на образовните институции кои ги раздвојуваат (сегрегират) учениците, како во однос на училишта каде учат, така и во однос на паралелки во училиштата, но и во рамки на самите паралелки (училници). Како следна мерка се посочуваат задолжителните стандарди за интеракција помеѓу учениците од различни етнички заедници, особено во мешани средини, кои се избор на близу половина од испитаниците. Со нешто повеќе од 40% како одговори се застапени воведувањето на содржини за изучување на различните култури, истории, традиции, и сл., како и активности и содржини за толеранција и разбирање во рамки на наставните програми. Околу една третина од испитаниците како мерки ги издвојуваат воведување двојазична или повеќејазична настава и соработката на училиштата од ромски и не-ромски средини. Во најмал процент како соодветна мерка се избира промена на условите за запишување на децата во специјални училишта.

Анализата укажува на неопходноста од примена на мерки за сузбивање на дискриминацијата и сегрегацијата на Ромите во образованието, првенствено преку санкционирање на овие појави, но и стандарди за еднаков пристап и квалитет. Изучување на различните идентитети и принципите на толеранција и разбирање, исто така треба да одиграат важна улога во постигнувањето на еднаквоста во образованието.

Од аспект на општините, казнувањето на образовните институции кои ги двојат учениците е мерка која во сите општини е посочувана во висок процент (особено во Прилеп - 83%, Штип - 88%, до 100% во Винаца и Градско), освен во Кичево, каде таа е избор на само 15% од испитаниците. Воведувањето на задолжителни стандарди за интеракција над 70% е застапено во Гази Баба, Ѓорче Петров, Куманово и Градско. Во Шуто Оризари, Тетово и Ѓорче Петров, воведувањето на двојазична или повеќејазична настава е застапено во поголем процент отколку во останатите општини. Со 50% и повеќе воведувањето на содржини за изучување на различните идентитети се среќава како одговор во Делчево, Дебар, Кичево, Штип, Тетово, Битола и Гази Баба. Во Куманово, 75% од испитаниците сметаат

дека соодветна мерка за подобрување на интеракцијата на Ромите и не-Ромите во образовниот процес е **воведувањето на активности и содржини за толеранција и разбирање** во наставните програми. **Промена на условите за запишување на децата во специјални училишта** како мерка, во нешто поголем процент се среќава во **Гостивар (37%)**, а **соработката помеѓу училиштата** во ромски и не-ромски средини – во **Штип (65%)**.

И кај жените и кај мажите санкционирањето на образовните институции кои ги двојат учениците е мерка која се среќава во најголем процент. Кај жените, во споредба со мажите, поголем е процентот на избор на воведувањето на двојазична или повеќејазична настава, воведувањето содржини за изучување на различните идентитети, промената на условите за запишување на децата во специјални училишта и соработката помеѓу училиштата во ромски и не-ромски средини.

Од аспект на возраста, најчесто застапени одговори **кај сите возрасни групи се казнувањето на образовните институции кои ги двојат учениците, воведувањето задолжителни стандарди за интеракција и воведувањето на двојазична или повеќејазична настава**, а во најмал процент како мерка се предлага промената на условите за запишување на децата во специјални училишта. **Воведувањето активности и содржини за толеранција и разбирање** во рамки на наставните програми со над 50% е избор на испитаниците на возраст од **14-18 и од 31-35 години**, а **соработката меѓу училиштата** во ромски и не-ромски средини со околу 50% е мерка која ја предлагаат лицата на возраст од **19-25 години**.

Имајќи го во предвид бројот на децата во домаќинството, може да се забележи дека **со зголемување на бројот на деца во семејството расте** процентот на избор на **промената на условите за запишување на децата во специјални училишта**, а се **намалува** процентот за мерката **воведување на содржини за изучување на различните идентитети**.

Кај високо-образованите испитаници, во споредба со другите групи според образовното ниво, повисок е процентот на избор на воведувањето содржини за изучување на различните идентитети и воведувањето активности и содржини за толеранција и разбирање во рамки на наставните програми, а помал кога е во прашање санкционирањето на образовните институции кои ги двојат учениците, додека кај оваа група испитаници нема ниеден одговор за мерката воведување на двојазична или повеќејазична настава. Соработката меѓу училиштата во ромски и не-ромски средини во поголем процент се среќава кај испитаниците со средно и основно образование. Од аспект на лицата кои **тековно** се во процес на образование, кај оние кои се **во средно образование** има поголем процент на избор на **воведувањето содржини за изучување на различните идентитети и промената на условите за запишување на децата во специјални училишта**. Кај лицата кои, пак, се **тековно во процес на високо образование** има помал процент на избор на мерката санкционирање на образовните институции кои ги двојат учениците, а поголем за **воведувањето задолжителни стандарди за интеракција и соработка помеѓу училиштата** во ромски и не-ромски средини.

Од аспект на економската активност на испитаниците, за анализа се интересни издржуваните деца со, односно без стипендија. Кај првите, во поголем процент се предлагаат воведување содржини за изучување на различните идентитети, активности и содржини за толеранција и разбирање во рамки на наставните програми и казнување на образовните институции кои ги двојат учениците. Кај оние кои не користат стипендија, пак, мерката казнување на образовните институции кои ги двојат учениците се среќава кај 76% од испитаниците од оваа група.

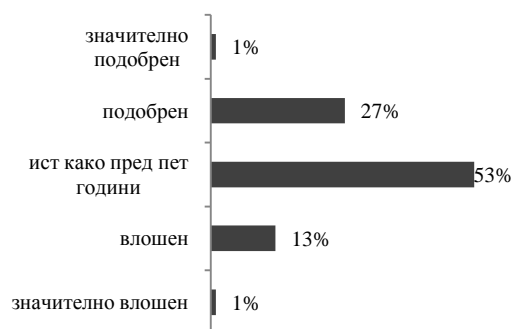
Кај испитаниците кои се активни во граѓански организации и политички партии, мерката за санкционирање на образовните институции кои ги двојат учениците се среќава во поголем процент (70% односно 76% соодветно), а во најмал процент таа е избор на лицата со друга општествена активност, кај кои, пак, во поголем процент се предлагаат воведувањето задолжителни стандарди за интеракција, активности и содржини за толеранција и разбирање и соработка меѓу училиштата во ромски и не-ромски средини.

Наодите од анализата во овој дел би требало да се земат во предвид при планирањето на

мерките за подобрување на интеракцијата на Ромите и не-Ромите во текот на образовниот процес и воопшто за јакнење на еднаквоста во образованието.

9. Каков е односот на не-Ромите кон Ромите во образованието?

И покрај забележителното подобрување на вклученоста на Ромите во сите степени на образование, односот кон Ромите во образованието не е променет. Имено, повеќе од половина од испитаниците сметаат дека односот е ист како и пред пет години. Позитивни промени забележуваат нешто помалку од 30%, од кои 27% сметаат дека односот е подобрен, а само 1% дека е значително подобрен. Негативен тренд во односот на не-Ромите кон Ромите во образованието забележале 14% од испитаниците, од кои само 1% го карактеризираат како значително влошен.

Слика 29. Тренд на односот кон Ромите во образованието

Ставот на речиси една третина од испитаниците дека односот кон Ромите во образованието во последните пет години е помалку или повеќе подобрен значи дека постои некаков тренд на подобрување, но сепак, ставот на мнозинството за стагнација, како и 15% кои сметаат дека односот се влошува ја наметнува потребата од посериозен ангажман за подобрување на односот на не-Ромите кон Ромите во областа на образованието.

Во сите општини доминира ставот дека во последните пет години нема промени во односот кон Ромите во образованието, со исклучок на Прилеп, Куманово, Делчево, Пехчево и Градско, каде доминира позитивен став. Во Прилеп и Куманово е забележан доста висок процент на одговори за подобрување на односот, и тоа во Куманово околу 75%, а во Прилеп 85%, па позитивните практики од овие општини би можело да се применат и во други општини. Ова особено важи за оние општини каде се забележува влошување на односот кон Ромите во образованието во процент кој е повисок од општиот, а такви се Шуто Оризари, Чаир, Штип, Веница, Дебар и Пехчево.

И мажите и жените генерално имаат став дека нема промени во односот кон Ромите во образованието, со тоа што кај мажите има тенденција за попозитивен, а кај жените за понегативен став.

Од аспект на возраста на испитаниците, преовладува мислењето дека односот е непроменет и тоа кај сите возрасни групи освен онаа над 60 години. Кај оваа возрасна група има ист процент на испитаници кои имаат став за стагнација и за подобрување на односот, со помал процент на негативни одговори, кој, меѓутоа, во исто време е и највисок во споредба со останатите возрасни групи. Највисок процент на одговори за подобрување на односот има кај лицата од 14-18 години.

Мислењето дека односот кон Ромите во образованието во последните пет години е непроменет доминира кај сите групи испитаници според образовното ниво, освен кај високообразованите, каде има над 70% позитивни одговори. Негативни одговори најмногу се среќаваат кај лицата со основно и средно образование, што укажува дека во овие степени на образование треба да се посвети посебно внимание на односот на не-Ромите кон Ромите.

Некои посебни специфичности не се забележани во одговорите на испитаниците од аспект на бројноста на домаќинствата, како и бројот на децата во семејството. Од аспект на изворот на приходи, пак, карактеристично е што кај лицата чии домаќинства имаат стипендија, поделени се мислењата дека односот е подобрен односно влошен и, во исто време, кај нив има највисок процент на позитивни и негативни одговори во споредба со другите групи.

Ако се земе во предвид општествената активност на испитаниците, кај сите доминира ставот дека нема промени во односот кон Ромите во образованието. Испитаниците кои се активни во

граѓанскиот сектор имаат највисок процент на позитивни одговори, а оние со друга општествена активност имаат повеќе негативни одговори.

10. Колку Ромите сами прават напори за вклучување во образованието?

По 40% од испитаниците делумно односно целосно се согласуваат дека Ромите, во споредба со периодот пред пет години, прават повеќе напори за нивно вклучување во образованието. Околу 15% имаат неутрално мислење, а само 3% не се согласуваат со тоа дека Ромите вложуваат повеќе напори за вклучување во образованието.

Според ставовите на испитаниците, може да се заклучи дека самите Роми во последните пет години вложуваат поголеми напори за вклучување во образованието и, со тоа, за подобрување на состојбите.

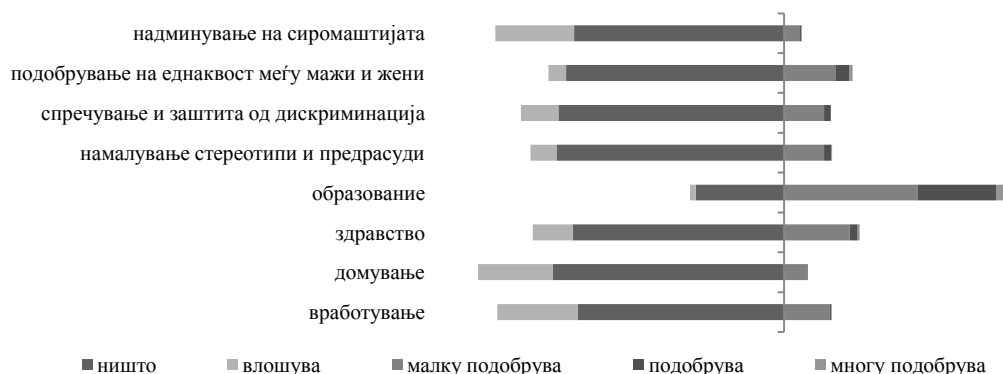

Слика 30. Зголемување на самостојниот ангажман на Ромите за вклучување во образованието

Ваквиот став е присутен во сите општини, со исклучок на Битола, каде има повеќе неутрално мислење, како и во Дебар, каде повеќе има негативен став. Во овие две општини позитивните одговори се застапени во процент многу помал од општиот, па добро би било да се испита на што се должат ваквите нивни ставови.

ОПШТО ЗА ПОЛИТИКИ ЗА РОМИ – НАОДИ И ЗАКЛУЧОЦИ

1. Колку државата прави напори за подобрување на состојбите на Ромите?

Слика 31. Напори на државата за подобрување на состојбата на Ромите во различни области

Анализата од истражувањето покажува дека, според испитаниците, државата прави позначајни напори и ја подобрува состојбата единствено во областа на образованието. Процентот на позитивни одговори овде изнесува околу 70%, при што 40% од испитаниците тврдат дека државата малку ја подобрува состојбата, околу една четвртина сметаат дека ја подобрува, а само 6% испитанци сметаат дека државата значително ја подобрува состојбата во образованието. Други позначајни, иако многу пониски проценти за напори за подобрување на состојбите на Ромите (околу 20%) се забележуваат кај здравството и еднаквоста помеѓу мажите и жените.

Одговорите кои укажуваат на пасивност од страна на државата во сите области, освен образованието, надминуваат 60%, особено кога се во прашање домувањето, намалувањето на стереотипи и предрасуди и спречувањето и заштита од дискриминација (близу 70%).

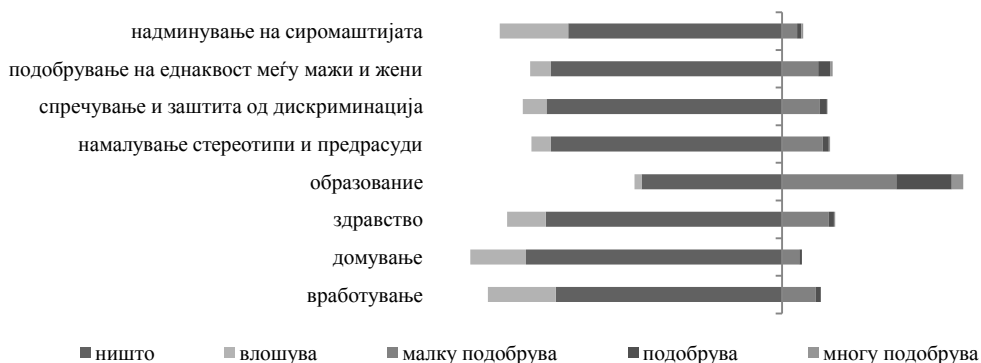
Според одговорите на испитаниците, државата најмногу ја влошува состојбата на Ромите во областа на вработувањето, намалувањето на сиромаштијата и домувањето (над 20%). Најмал процент одговори за влошување на состојбата на Ромите од страна на државата има во областите во кои има поголем процент позитивни одговори (образование и родова еднаквост).

Најголеми проценти на негативната страна (пасивност и влошување) од оската има за областите: домување 91%, надминување на сиромаштија 86%, вработување 85% и спречување и заштита од дискриминација 78%

Согласно наведеното, може да се заклучи дека државата мора посериозно да се посвети на решавањето на проблемите на ромската заедница. Единствена област во која се прават посериозни напори и каде целната група ги чувствува резултатите е образованието, па се препорачува понатамошно доследно спроведување на предвидените мерки и активности во оваа област за да се задржи позитивната перцепција. Приоритет во решавањето на проблемите треба да имаат домувањето, намалувањето на сиромаштијата и вработувањето, а посериозен ангажман е потребен и околу спречувањето и заштита од дискриминација, како и намалувањето на стереотипи и предрасуди и здравство.

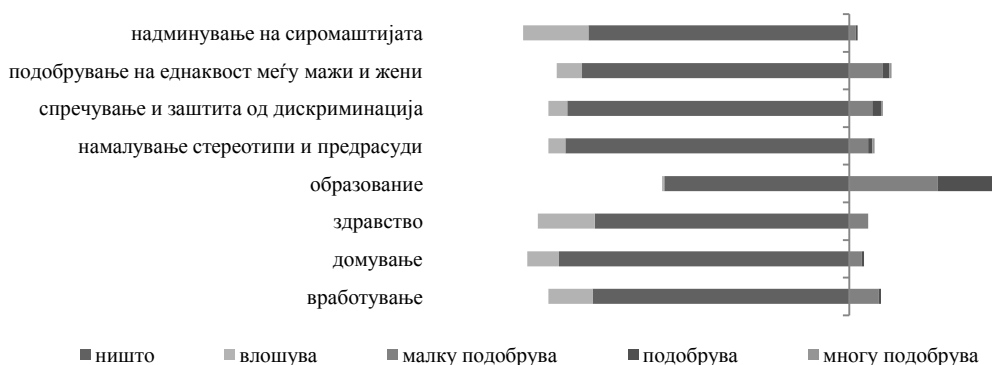
2. Колку општината прави напори за подобрување на состојбите на Ромите?

Дистрибуцијата на одговорите на прашањето за ангажманот на општината за решавање на состојбите во одделни области кај Ромите е слична како и по прашањето на ангажманот на државата, со тоа што овде во делот на образованието има повисок процент на одговори за пасивност на општината отколку кај државата, а и кај другите области се забележува нешто понизок процент на позитивни одговори во споредба со трендовите за ангажманот на државата. Ова покажува дека напорите на локално ниво за спроведување на јавните политики насочени кон Ромите заостануваат зад централното ниво, така што е јасна потребата за децентрализација на овие политики.

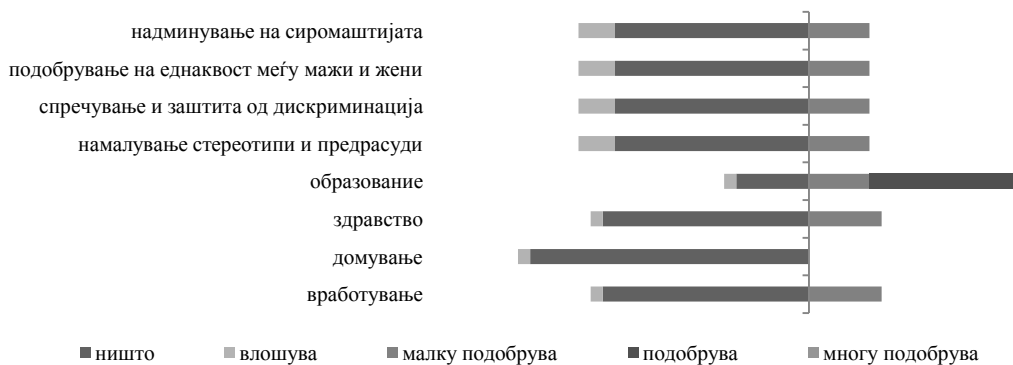
Слика 32. Напори на општините за подобрување на состојбите на Ромите

За ова прашање е особено значајно да се разгледа дистрибуцијата на одговори по општини, што би можело да помогне при општинското планирање на мерките насочени кон Ромите.

Слика 33. Напори на Шуто Оризари за подобрување на состојбите на Ромите

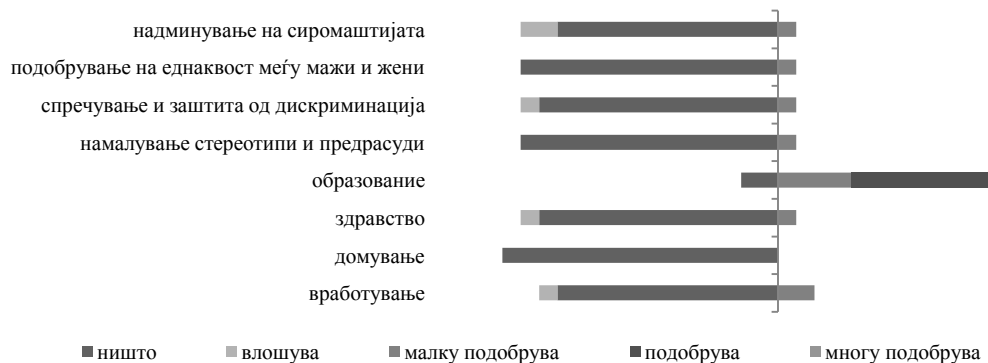
Во **Шуто Оризари** најголемо влошување се забележува во ангажманот на општината за намалување на сиромаштијата и подобрување на состојбите во здравството. Дури 85% од испитаниците одговориле дека општината не прави ништо во однос на домувањето, надминувањето на стереотипите и предрасудите кон Ромите и за заштита од дискриминација, па овие области, заедно со оние каде има влошување треба да станат приоритетни во напорите кои ги прави општината за подобрување на состојбата на Ромите, почнувајќи со **намалување на сиромаштија** како прв приоритет и **домување** како втор. Позитивни промени има во залагањето на општината во образование и родова еднаквост, додека кај намалувањето на сиромаштијата само 3% од одговорите се на позитивната страна од оската, потврдувајќи го претходниот заклучок.

Слика 34. Напори на Гази Баба за подобрување на состојбите на Ромите

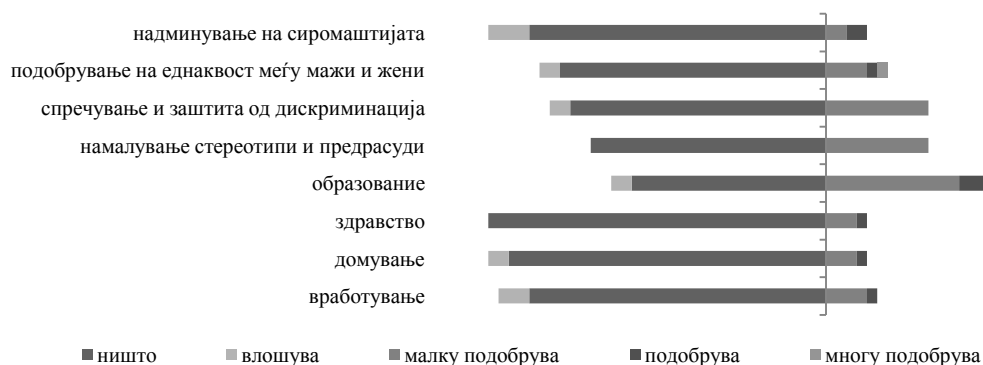
Во **Гази Баба** влошување на состојбите на Ромите како последица на локалното управување во општината се забележува во однос на надминувањето на стереотипите и борбата против

дискриминацијата, родовата еднаквост и намалувањето на сиромаштијата. Дека општината ништо не превзема најмногу од испитаниците (92%) тврдат во однос на областа **домување**, каде нема забележан ниту еден одговор за подобрување, односно сите одговори се на негативната страна на оската, па оваа област би требало да биде централна во активностите на општината. И во оваа општина најголеми позитивни промени во односот на општината се забележани во областа на образованието.

Слика 35. Напори на Ѓорче Петров за подобрување на состојбите на Ромите

Во **Ѓорче Петров**, влошување поради ангажманот на општината се бележи најмногу во делот на намалување на сиромаштијата, како и во вработувањето, здравството и надминувањето на дискриминацијата, а најмало влошување се предизвикува во домувањето, образованието, надминувањето на предрасудите и родовата еднаквост. Најголема пасивност на општината се посочува во однос на решавањето на проблемите во домувањето, надминувањето на стереотипите и еднаквоста меѓу мажите и жените. Во оваа општина централна област на активностите на општината повторно мора да биде **домувањето**. Освен во образованието, општината превзема поголеми напори и во однос на вработувањето, а позитивни промени во ангажманот на општината нема во однос на домувањето.

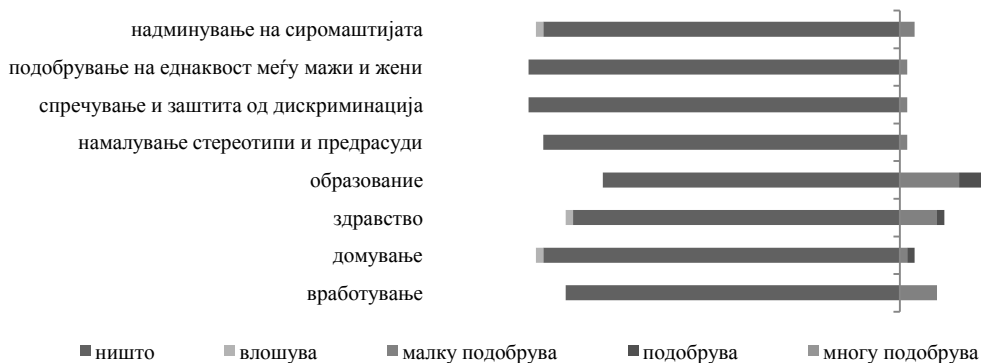

Слика 36. Напори на Чаир за подобрување на состојбите на Ромите

Во **Чаир**, најголем процент на одговори за влошување на состојбите на Ромите како резултат на работата на општината има кај намалувањето на сиромаштијата, но влошување не се јавува во две области, и тоа: здравство и надминување на предрасудите кон Ромите. Најголема пасивност на општината се посочува во здравството (околу 90% од испитаниците). Позитивен тренд во односот на општината има во делот на образованието и надминувањето на дискриминацијата и предрасудите, а тој е најмал во областите домување, здравство и намалување на сиромаштијата. Во оваа општина три области бараат највисоко ниво на внимание: **надминување на сиромаштијата, домување и здравство**.

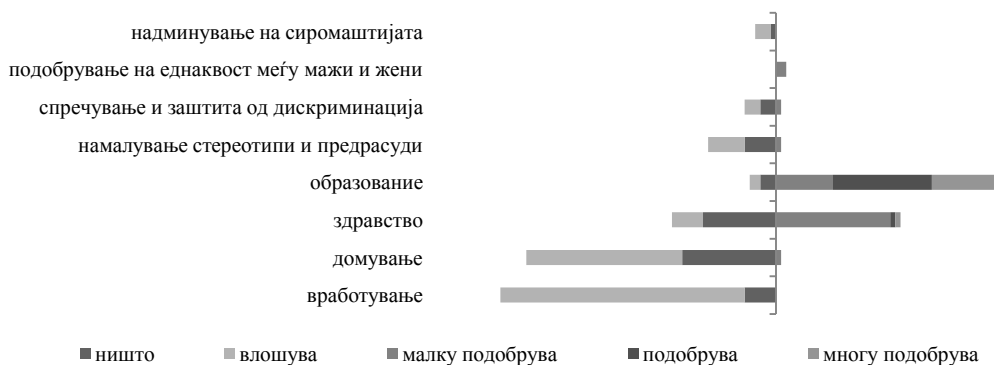
Во **Куманово**, најголем број испитаници посочуваат подобри состојби како резултат на напорите на општината областите здравство и вработување, а најмалку вакво подобрување се посочува во областите надминување на предрасудите, борба против дискриминацијата и родовата еднаквост. Ова се воедно и области каде општината не ја ниту влошува состојбата,

односно испитаниците речиси целосно сметаат дека општината не превзема ништо. Освен кај образованието, мали позитивни промени од работата на општината се појавуваат во здравството и вработувањето, но во останатите области позитивни промени како резултат на работата на општината речиси воопшто нема. Во Куманово, според процентот на одговори на негативната страна на оската, приоритетно внимание треба да се посвети на борбата против дискриминацијата и родовата еднаквост, како и на надминувањето на сиромаштијата и домувањето.

Слика 37. Напори на Куманово за подобрување на состојбите на Ромите

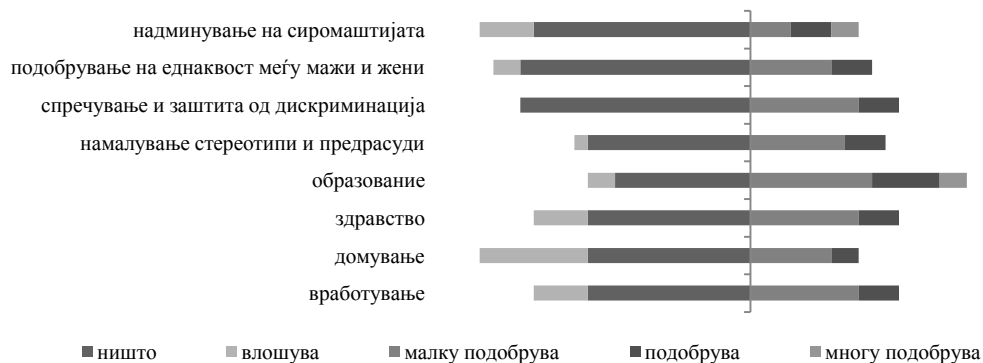
Во **Прилеп** е значајно да се забележи дека огромен процент испитаници не одговориле ништо во однос на неколку области: родова еднаквост (96%), намалување сиромаштија (92%), борба против дискриминација (87%) и намалување на стереотипи и предрасуди (75%). Ова значи дека граѓаните од Прилеп воопшто немаат никаква информација за политиката на општината во овие области, што само по себе значи дека или општината воопшто не е активна во овие области, или пак испитаниците од ромската заедница не се цел на вакви политики. Од она што на испитаниците им е повеќе познато, општината има позитивни резултати во образованието и нешто помалку во здравството, иако и овде со значителен процент одговори на позитивната страна на оската споредено со останатите општини (околу 50%). За разлика од ова, апсолутно сите одговори на испитаниците се на негативната страна во областа **вработување**, како и огромен процент (над 90%) во областа **домување**, што ги прави приоритетни области во Прилеп.

Слика 38. Напори на Прилеп за подобрување на состојбите на Ромите

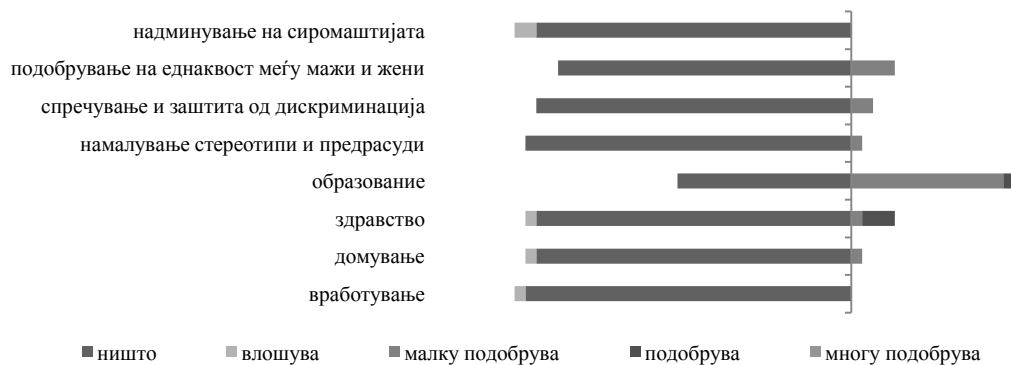
Во **Тетово** има значително поголем процент одговори на позитивната страна од оската во сите области, што ја прави општината интересна за разгледување, особено од аспект на пронаоѓање добри практики кои би можеле да се искористат во останатите општини. Покрај позитивните промени како резултат на активностите на општината во образованието, во Тетово околу 40% позитивни одговори има и во областите вработување, здравство и борба против дискриминација. Следствено, негативните одговори се со помал процент во сите области, во однос на останатите општини. Во Тетово најголем процент на негативната страна од оската, каде се укажува на влошување на состојбите или пасивност на општината, има во областите

борба против **сиромаштија и домување**, кои воедно би требало да бидат приоритети на општината во однос на прашањата на Ромите.

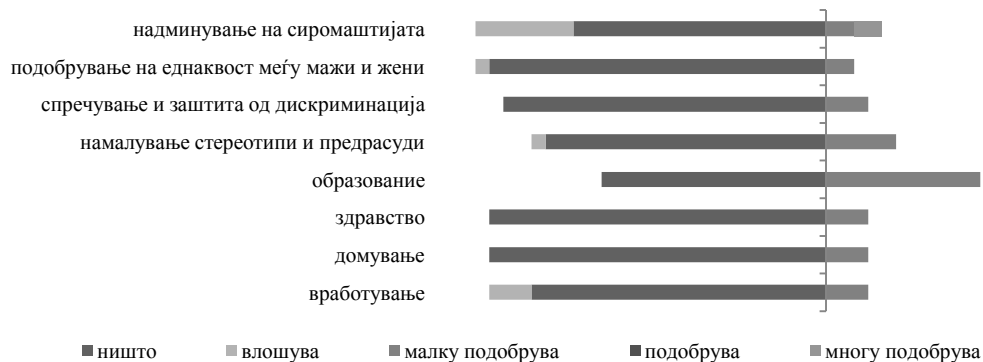
Слика 39. Напори на Тетово за подобрување на состојбите на Ромите

Испитаниците од **Битола** во целост дале негативни одговори (влошување или пасивност од страна на општината) во областите **надминување на сиромаштијата и вработување**, кои несомнено претставуваат области на кои општината мора да се фокусира во следниот период. И во здравството и домувањето оваа општина ги влошува состојбите на Ромите, додека во останатите области главно е пасивна или бележи одредени позитивни резултати, првенствено во образование, но и во родова еднаквост и здравство.

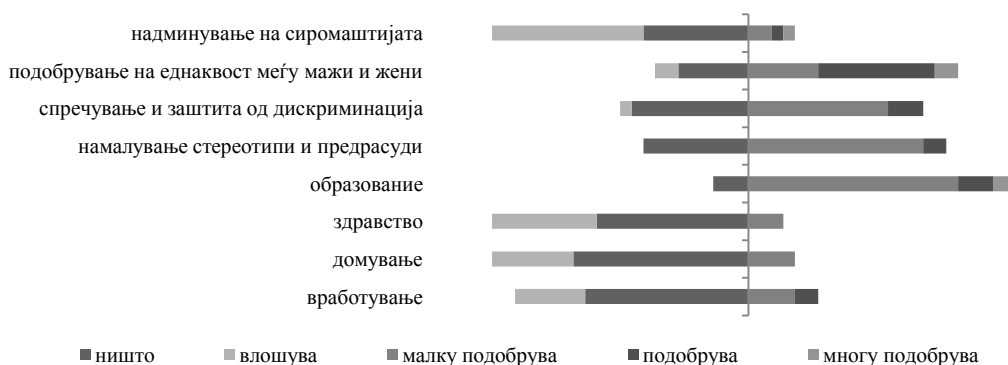

Слика 40. Напори на Битола за подобрување на состојбите на Ромите

Не негативната страна од оската, одговорите на испитаниците од **Гостивар** укажуваат на влошување на состојбите како резултат на работата на општината во областа на **надминување на сиромаштијата**, а заедно со пасивноста на општината, покрај во оваа област негативните одговори имаат значителен процент и во однос на **родовата еднаквост**. Овие две области би требало да бидат во фокусот на вниманието на општина Гостива. Покрај ова, вработувањето, здравството и домувањето исто така имаат значителен процент на негативната страна од оската, а позитивни одговори се забележуваат главно во образованието.

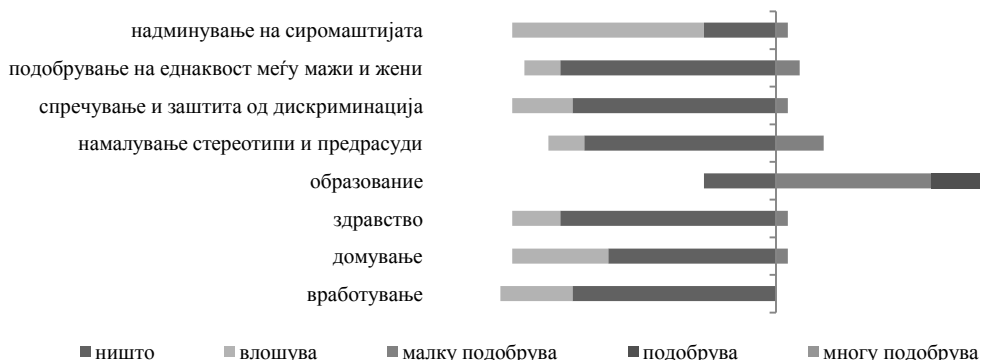

Слика 41. Напори на Гостивар за подобрување на состојбите на Ромите

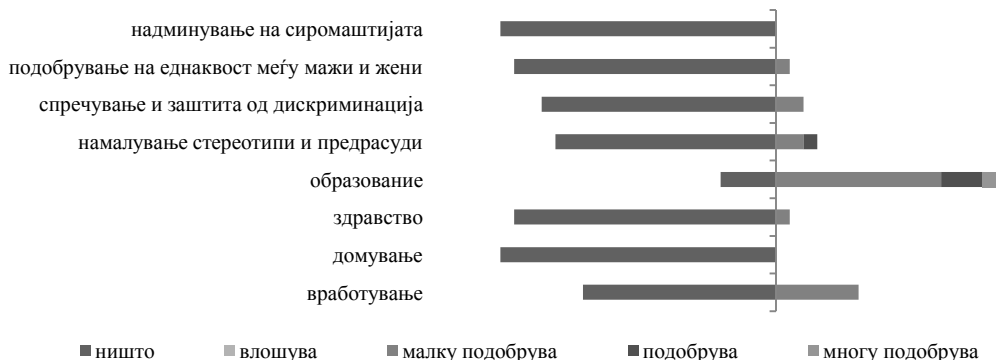
Слика 42. Напори на Штип за подобрување на состојбите на Ромите

Во **Штип** има изненадувачки голем процент на одговори за подобрување на состојбите на Ромите од страна на општината во неколку области покрај образованието (родова еднаквост, намалување стереотипи и предрасуди и борба против дискриминација), што не е случај со другите општини. И останатите области имаат поголем процент позитивни одговори во однос на повеќето од останатите општини, но значително помалку отколку во наведените области. Слично како и кај Тетово, потребно е да се утврдат добрите практики во општина Штип и да се адаптираат за примена во други општини. На негативната страна од оската со најголем процент одговори се **надминувањето на сиромаштијата, домувањето и здравството**, каде општина Штип треба да ги насочи своите напори.

Слика 43. Напори на Кочани за подобрување на состојбите на Ромите

И во **Кочани**, како и во некои претходно разгледани општини, сите одговори од областа **вработување** се на негативната страна од оската, односно укажуваат дека општината во најдобар случај е пасивна, но исто така и ја влошува состојбата на Ромите. Вработувањето неминовно би требало да биде прв приоритет во оваа општина. Со над 95% на негативната страна од оската се и надминувањето на сиромаштијата, домувањето, спречувањето дискриминација и здравството. Позитивни одговори има во значаен процент во образованието.

Слика 44. Напори на Кичево за подобрување на состојбите на Ромите

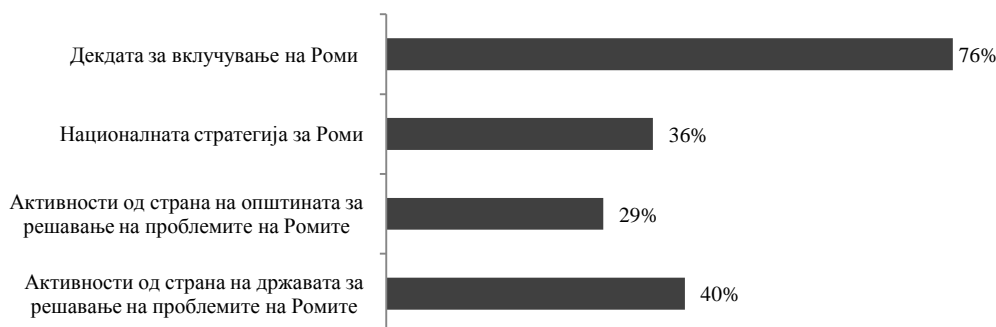
Покрај во образованието, во **Кичево** се забележуваат позитивни резултати и во областа **вработување**, со околу третина од испитаниците кои одговориле позитивно, па добро би било да се истражат примери на добри практики во оваа област во Кичево. Области со 100% негативни одговори кои укажуваат на пасивност на општината, па дури и влошување на состојбите на Ромите како резултат на работата на општината, се **намалувањето на сиромаштијата и домувањето**. Ова, секако, би требало да бидат приоритетните области во Кичево.

Во општините каде бројот на испитаници е помал од 15, односно во **Дебар, Веница и Делчево**, влошување на состојбите на Ромите како резултат на активностите на општините се забележува најмногу во однос на намалувањето на сиромаштијата. Во **Пехчево** негативни промени не се забележани во ни една област, а во **Градско** 100% од испитаниците укажуваат на влошување на состојбите во домувањето како резултат на работата на општината. Позитивни промени, пак, во овие општини најмногу се забележуваат во делот на образованието и здравството, а во Дебар кај образованието и надминувањето на предрасудите.

Област на која треба да се даде приоритет во напорите за подобрување на состојбата е намалувањето на сиромаштијата и тоа важи речиси за сите општини. Во државата постои Стратегија за намалување на сиромаштијата, но, ако се имаат во предвид одговорите на испитаниците, се чини дека таа не ги дава посакуваните резултати, особено кога ваквата политика на централно ниво треба да се примени на локално ниво.

3. Дали Ромите се информирани за политиките наменети за Роми?

Анализата покажува дека за Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 слушнале три четвртини од испитаниците. За активностите кои за решавање на проблемите на ромската заедница ги превзема државата слушнале 40%. Нешто повеќе од една третина од испитаниците слушнале за Националната стратегија за Роми, а околу 30% за активностите кои ги превземаат општините. Покрај анализата на претходното прашање, ова претставува дополнителен показател за пасивноста на општините во однос на политиките наменети за Ромите. Дополнително, покрај подобрување на протокот на информации во рамки на општините, потребно е повеќе да се популаризира и Националната стратегија за Роми.

Слика 45. Информираност на Ромите за политиките насочени кон нив

Од аспект на општините, за **активностите кои ги превзема државата во значително висок процент** се информирани испитаниците во **Прилеп (100%), Штип (96%) и Кочани (91%)**, наспроти **Градско**, каде нема ниту еден ваков одговор, и **Гази Баба** со само 8%. За **активностите на општините**, исто така, во најголем процент информирани се лицата од **Прилеп, Штип и Кочани**, а најмалку во **Градско, Ѓорче Петров, Веница, Тетово и Шуто Оризари**. **Прилеп и Штип** се повторно општини со **највисок процент** на испитаници кои се информирани за **Националната стратегија** (наспроти Куманово со само 9%) односно за **Декадата за вклучување на Ромите** (заедно со Пехчево и со 100% од испитаниците).

Според процентот на одговори на испитаниците на ова прашање, **жените се помалку информирани од мажите во однос на сите наведени аспекти од политиките кои се**

однесуваат на Ромите и тоа со 15-20% разлика во одговорите.

Од аспект на возраста на испитаниците, како и бројот на членовите во домаќинствата не можат да се издвојат некои покарактеристични заклучоци.

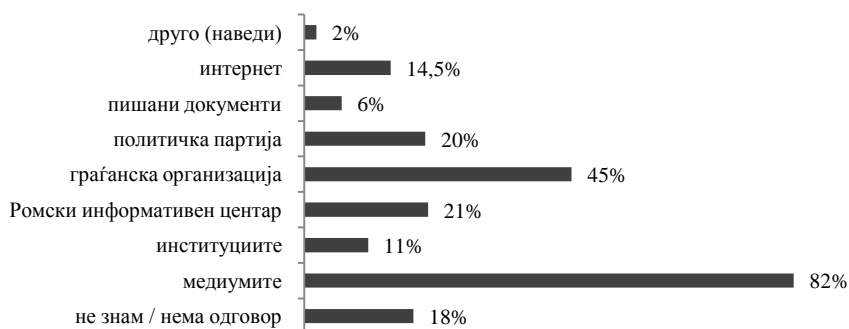
Со зголемувањето на образовното ниво на испитаниците, се забележува зголемување и на информираноста, со тоа што 100% од високо-образованите испитаници одговориле дека се информирани за Декадата и за Националната стратегија за Ромите.

Во однос на економската активност на испитаниците, може да се заклучи дека **економски активните испитаници се повеќе информирани**, а во однос на општествената активност на испитаниците, **активистите во граѓанскиот политичкиот сектор се поинформирани отколку неактивните**. Активистите од граѓанскиот сектор, главно, имаат поголем процент на одговори дека слушнале за политиките и активностите од активистите во политичкиот сектор.

4. Како се информираат Ромите за политиките наменети за нив?

Оние испитаници кои имаат информации за било која политика или активност наменета за Роми, во најголем процент (над 80%) информациите ги добиваат од медиумите, а како втор најзначаен извор на информации се издвојуваат и граѓанските организации (45%). Со околу 20% како извори на информации застапени се Ромските информативни центри и политичките партии, а од предложените извори најмалку посочувани се пишаните документи (6%).

Во однос на изворите преку кои целната група доаѓа до информации за политиките наменети за Ромите, може да се препорача превземање на мерки кои ќе овозможат Ромските информативни центри поефикасно да ги остваруваат целите за кои се наменети, а исто така, поголемо внимание да се посвети на улогата што во овој контекст ја имаат самите институции вклучени во овој процес воопшто.

Слика 46. Извори на информации за политики и активности за Роми

Од аспект на општините, медиумите се доминантен извор на информации во сите општини, но со повисок процент во Битола, Виница, Делчево и Градско. Во Куманово околу 90% се среќава одговорот дека како извор на информации се користат граѓанските организации, а Ромските информативни центри во поголем процент (50%) се користат во Прилеп. Политичките партии се наведени како извори на информации во поголем процент во Кичево и Ѓорче Петров, а институциите во Пехчево, Делчево, Куманово, Чаир и Шуто Оризари, додека интернетот како извор, во повисок процент е застапен во Штип.

Разгледувано според полот, може да се издвои дека мажите за околу 10% повеќе од жените како извори на информации ги наведуваат медиумите и Ромските информативни центри, а за 7% повеќе и политичките партии.

5. Колку Ромите се информирани за тоа што претставува Декадата?

Најголем процент од испитаниците (57,5%) сметаат дека Декадата претставува фонд односно пари за проекти наменети за Ромите, што за жал, е погрешна информација. Близу 40% сметаат

дека тоа е план на активности за решавање на проблемите на Ромите, а за 35% од испитаниците Декадата претставува изјава на државата со која таа се залага за решавање на проблемите на Ромите, што се коректни информации. Дека Декадата е државна политика сметаат 22% од Ромите и тоа, исто така, е точна информација. Од останатите неточни информации, со околу 20% застапени се одговорите дека Декадата е фонд за делење меѓу Ромите и нешто слично на Охридскиот рамковен договор, но за Роми, а со околу 15% дека станува збор за програма на политичка партија односно на граѓанска организација. Исто така, треба да се истакне и дека околу 16% од лицата кои имаат слушнато за Декадата немаат одговор што таа всушност претставува.

Слика 47. Што е Декада за вклучување на Ромите 2005-2015, според Ромите?

Со оглед на големиот процент на неточни информации и сфаќања на Ромите за тоа што претставува Декада за вклучување на Ромите 2005-2015 година, како и на оние што не знаат што подразбира истата, неопходен е сериозен ангажман на државата и општините за поефикасно информирање на ромската заедница за ова прашање, бидејќи од него, во голема мера зависат и очекувањата на целната група.

Најголем процент испитаници без одговор на ова прашање, над 50%, има во Ѓорче Петров. Дека Декадата претставува фонд за проекти за Ромите е одговор кој во највисок процент се среќава во Дебар, Кочани, Штип, Кичево, но и во скопските општини, а во најмал процент во Прилеп. Таму, пак, во однос на останатите општини има највисок процент од толкувањето на Декадата како фонд/ пари за делење меѓу Ромите - одговор кој не се среќава во Куманово. Во оваа општина има највисок процент на одговори дека Декадата е изјава на државата со која таа се залага за решавање на проблемите на Ромите и план на активности за решавање на проблемите. Ако ова се поврзе со претходното прашање, каде е покажано дека информациите граѓаните во Куманово ги добиваат од граѓанските организации, може да се воопшти дека граѓанските организации можат да претставуваат корисен и веродостоен извор на информации кој може да се искористи за ширење на информациите помеѓу граѓаните. Во Гостивар и Штип се среќава највисок процент на одговори дека станува збор за државна политика. Дека Декадата е програма на граѓанска организација најчесто сметаат испитаниците во Дебар, а дека тоа е програма на политичка партија - во Кичево и Кочани.

Од аспект на полот, жените почесто од мажите немале одговор што претставува Декадата, додека машките во поголем процент од женските испитаници давале одговор дека Декадата е фонд за проекти или за делење меѓу Ромите, програма на политичка партија или на граѓанска организација, но и дека Декадата е државна политика, изјава на државата односно план на активности за решавање на проблемите на ромската заедница.

Исто така, треба да се спомене дека изненадува податокот што сите групи на испитаници според општествената активност, вклучително и активните во граѓанскиот сектор и во политичките партии, сметаат дека Декадата е фонд/ пари наменети за проекти кои се однесуваат на Ромите. Ова, пак, од аспект на погоре кажаното во однос на граѓанските организации како можен дистрибутер на информации, наведува дека сепак е потребна претпазливост во однос на изборот и постапките на организациите кои би можеле да се вклучат во дистрибуција на информации до граѓаните.

6. Што треба Декадата да промени во животот на Ромите (содржина)?

Слика 48. Кои области се приоритетни во Декадата за вклучување на Ромите, според Ромите

Најголем процент од Ромите одговориле дека Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 треба да придонесе кон подобрување на вработувањето (80%), домувањето, здравството и образованието кај Ромите (по околу 75% од испитаниците), што укажува на добра информираност во однос на приоритетите на Декадата. Во однос на пресечните теми на Декадата, испитаниците се значително помалку информирани. По околу една третина сметаат дека таа треба да помогне во намалување на сиромаштијата, спречување и заштита од дискриминација и надминување на стереотипите и предрасудите кон Ромите. Над 20% се застапени и одговорите дека Декадата треба да придонесе за подобрување на односите со не-Ромите, искористување на фондовите на ЕУ и други донатори за решавање на проблемите на ромската заедница, вклучување на Ромите во одлучувањето, еднаквоста меѓу мажите и жените, соработката со други држави по прашањата за Ромите и подобрување на активностите на невладините организации кои работат на проблеми поврзани со Роми. Најмал процент одговори имаат прибирањето на информации и податоци за ромската заедница, иако ова претставува еден од принципите на Декадата, како и подобрувањето на позицијата на ромските политички партии. Исто така, важен е податокот дека околу 15% од испитаниците немаат одговор на прашањето кон што треба да придонесе Декадата.

Генерално, ромската заедница како целна група не е доволно информирана за суштината на Декадата за вклучување на Ромите, односно што таа претставува, но сепак постои поширока информираност за тоа во кои области треба да се работи, односно кои се приоритетите на Декадата за вклучување на Ромите.

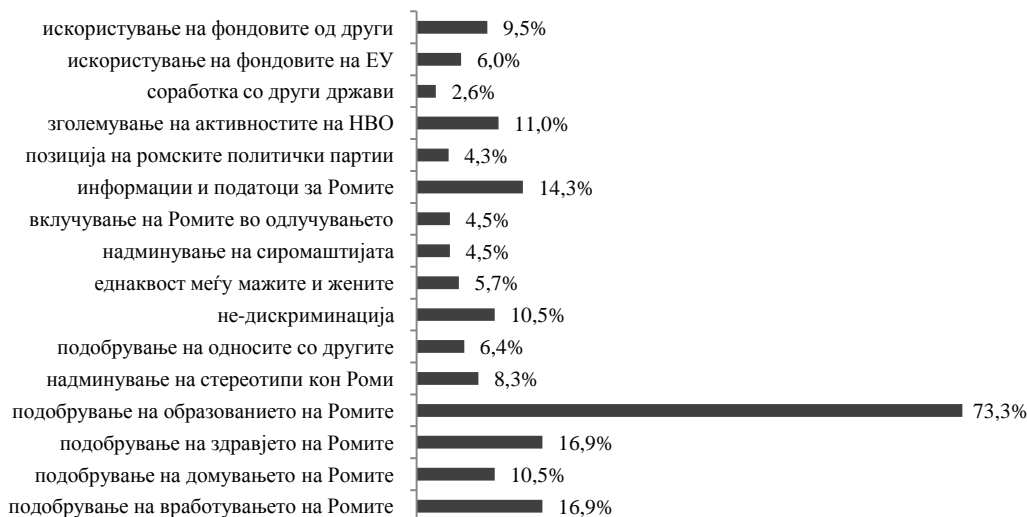
Од аспект на општините, во Ѓорче Петров и Куманово има најголем процент на испитаници кои немаат одговор на ова прашање. Други интересни резултати се дека во Куманово нема испитаници кои одговориле дека Декадата треба да придонесе за надминување на стереотипите и предрасудите, подобрување на односите со не-Ромите и за подобрување на позицијата на политичките партии, а има и помал процент на одговори дека еден од приоритетите е

намалувањето на сиромаштијата. Во Ѓорче Петров, пак, нема одговори дека Декадата треба да придонесе за подобрување на активностите на граѓанскиот сектор, позицијата на политичките партии, односите со не-Ромите и родовата еднаквост, а има и помал процент на одговори за придонесот кон вклучувањето на Ромите во одлучувањето. Од друга страна, во Штип и Кочани има поголем процент на одговори дека придонесот на Декадата треба да биде насочен токму кон оние области кои во општините споменати претходно бележат најмал процент на одговори или воопшто не се застапени.

Од аспект на полот, пак, кај жените се забележува поголем процент на испитаници кои немаат одговор во споредба со машките. Одговори во сите области има и кај мажите и кај жените, со тоа што кај женските испитаници тие се изразени во нешто помал процент отколку кај машките.

7. Колку променила Декадата во животот на Ромите?

Значителен процент на испитаници (над 70%) сметаат дека Декадата за вклучување на Ромите 2005 – 2015 во последните пет години има придонесено за подобрување на образованието. Сите останати области имаат значително понизок процент на одговори (под 20%). Така, од другите области, процентуално најмногу има за вработувањето на Ромите и подобрувањето на здравјето (16,9%), а потоа и за прибирањето информации и податоци за ромската заедница (14,3%). Околу 10% одговори за придонес на Декадата за подобрување на состојбата има во делот на активностите на граѓанските организации, домувањето, спречување и заштита од дискриминација и искористување на фондови од други донатори во корист на Ромите. Останатите области имаат под 10% добиени одговори, а меѓу нив најмалку (2,6%) - придонесот на Декадата за соработката со други држави за решавање на проблемите на ромската заедница. Исто така, за истакнување е и податокот дека околу 20% од испитаниците не знаат односно немаат одговор кон што Декадата за вклучување на Ромите има придонесено во последните пет години.

Слика 49. Тренд на подобрување како резултат на Декадата за вклучување на Ромите

ПРЕПОРАКИ

Оценката за спроведувањето на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и постигнатите резултати, после пет години од нејзиното започнување, е дека превземените активности и мерки доведуваат до позитивни промени во одредни области, првенствено во образованието, но општиот впечаток е дека за решавање на проблемите на ромската заедница во Република Македонија неопходен е посериозен пристап и ангажман на државата на централно и локално ниво.

Очигледни позитивни промени на состојбата има единствено во областа на образованието, кое и понатаму треба да остане приоритет, сè до постигнувањето на целосна интеграција и еднаквост на Ромите.

Најслаб ангажман на државата Ромите чувствува во однос на намалувањето на сиромаштијата, така што справувањето со овој проблем се наметнува како најголем приоритет. Несомнено, Стратегијата за намалување на сиромаштијата не ги дава посакуваните резултати кога се во прашање Ромите, па оттука произлегува потребата од нејзино ревидирање и доследно спроведување.

Следни приоритети треба да бидат домувањето и здравството, каде самите Роми чувствуваат влошување на состојбата во споредба со периодот пред пет години, а не помала важност има и решавањето на проблемите во делот на вработувањето, каде ромската заедница чувствува стагнација и пасивен однос од страна на државата.

Спречувањето и заштитата од дискриминација, како и надминувањето на предрасудите и стереотипите кон Ромите почнуваат да добиваат сè поголема важност од страна на самата ромска заедница. Од друга страна, анализата покажува дека кон овие прашања, и на централно и на општинско ниво, има пасивен однос. Затоа, неопходно е справувањето со овие проблеми да добие поголем приоритет и да се обезбеди доследно применување на донесениот Закон против дискриминација и останатите релевантни политики во практика.

Со оглед на големиот процент на неточни информации и сфаќања на Ромите за тоа што претставува Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 година, како и на оние што не знаат што подразбира истата, неопходен е сериозен ангажман за поефикасно информирање на ромската заедница за ова прашање, бидејќи од него, во голема мера зависат и очекувањата на целната група. Исто така, потребно е да се работи на поголема информираност за активностите кои ги превземаат општините во насока на подобрување на состојбата, како и во однос на Националната стратегија за Роми, како важен документ на кој се темелат напорите на државата за постигнување на целосна интеграција на на ромската заедница. Информираноста е важна посебно од два аспекта: 1) информираноста за политиките и мерките е основен предуслов за вклучувањето на Ромите во истите, а со тоа и за можност за постигнување успех, и 2) еден од принципите на Декадата е вклученоста на Ромите во сите процеси, фази и аспекти на политиките и мерките наменети за нив, за што повторно информираноста се јавува како основен предуслов.

ВРАБОТУВАЊЕ

Вработувањето е област во која Ромите чувствуваат пасивен однос на државата за подобрување на неповолната состојба. Ако се има во предвид и тоа дека невработеноста е еден од најгорливите проблеми со кои се соочува ромската заедница, јасна е потребата за создавање соодветен пристап и негово доследно спроведување.

Стекнување работни квалификации

Создавањето на можности за стекнување работни квалификации кај Ромите треба да се планира и овозможи и преку општи, како и преку специфични мерки. Особено внимание треба да се посвети на дополнително обезбедување на можности за стекнување работни квалификации кај жените Ромки. Пред сè, треба да се искористат можностите во рамки на

формалното стручно образование, а за лицата кои се надвор од образовниот процес, но и воопшто, неопходно е вклучување на јавните институции и искористување на потенцијалот на приватниот сектор. Истовремено, и граѓанскиот сектор и политичките партии мора да одиграат поголема улога во креирањето на вакви можности и информирање на целата група за истите.

Во ваквиот пристап, несомнено, појдовна точка треба да биде анализата на побарувачката на пазарот на трудот, како домашниот, така и во странство. При планирањето, во предвид мора да се имаат возраста, индивидуалните капацитети, интересите и афинитетите на крајните корисници, но и обезбедувањето на потребната мотивација. Во следната фаза, пак, како мошне важен елемент останува промоцијата на квалификуваните работници на пазарот на труд, заедно со надминувањето на стереотипите и предрасудите и дискриминацијата кон Ромите при вработување.

Мерки за вработување

Ниското ниво на образование и работни квалификации на Ромите, нивната психологија на зависност од социјална помош и помош од други лица, како и страв од останување и без минималните приходи за егзистенција, немањето знаење и искуство во активно барање работа, како и сè уште присутната дискриминација кон Ромите при вработување се основните причини на кои се должат ограничените можности за вработување, а со тоа и главните проблеми на кои треба да се работи со цел за подобрување на состојбата со вработеноста кај ромската заедница.

Од друга страна, и понатаму треба да се применуваат воспоставените мерки насочени кон конкретно вработување на Ромите, како што се:

- вработувањето во јавниот сектор согласно Стратегијата за соодветна и правична застапеност на припадниците на мнозинските етнички заедници;
- субвенционирањето на вработувањето Роми во приватниот сектор;
- самовработувањето; и
- организираното привремено вработување во странство.

ДОМУВАЊЕ

Домувањето е област во која Ромите укажуваат на најголемо влошување на состојбата, што самото по себе ја наметнува итноста и сложеността на пристап во справувањето со проблемите. Ова во комбинација со фактот дека многу други аспекти од животот на граѓаните зависат од нивниот дом (постојаната адреса на живеење, на пример, е предуслов за повеќе јавни услуги односно остварување на различни права; поседувањето на дом во кој работник или ученик можат да се одморат за следниот работен ден е исто така предуслов за нивната продуктивност и успех; итн), го прави решавањето на проблемите поврзани со домувањето уште повеќе итно и важно.

Обезбедување на живеалишта / подобрување на условите во домовите на Ромите

Обезбедувањето на живеалишта за Ромите претставува најголем приоритет во областа на домувањето. Истовремено, потребно е да се работи и на отстранување на ризиците од останување без дом, зашто во спротивно мерките за вдомување би се покажале неуспешни во севкупните резултати, зашто би се појавувале нови бездомници.

Во насока на решавање на овој проблем, неопходно е зголемување на можностите за социјалното домување, преку бесплатно вдомување на Ромите или обезбедување на домови под наем, со ниска цена на наемнината.

Исто така, внимание треба да се посвети и на подобрувањето на субстандардните услови за домување, преку:

- обезбедување помош за обнова и реконструкција на субстандардните живеалишта (како што се неповратни средства или заеми за таа намена кои на Ромите им се достапни преку граѓанските организации и фондациите);

- обезбедување помош за уредување и опремување на домовите според минималните стандарди за домување;
- можност за социјално домување на ромските домаќинства во чии постојни живеалишта можат да се постигнат минималните стандарди за домување.

Дополнително, неопходен е и поголем ангажман за решавање на проблемот со домувањето на Ромите кои се привремено сместени во прифатни центри, како и на оние кои имаат добиено одобренија за привремено користење на земјиште или објект.

Подобрување на условите на живеење во населбите населени со Роми

Важен аспект на подобрувањето на состојбата со домувањето кај ромската заедница е и унапредувањето на условите во населбите населени со Роми. Како приоритети во оваа насока се јавните објекти (образовни, здравствени и други установи, спортско-рекреативни терени и сл.), уредувањето на парковите и зеленилото и интервенциите на канализационата мрежа. Исто така, неопходно е и понатамошно уредување на улиците и нивно осветлување, како и подобрување на водоснабдувањето и електричната мрежа во населбите населени со Роми. Во таа смисла, а со оглед на тоа дека ваквите инфраструктурни проекти се скапи, мора да се одвојат повеќе средства и од државниот и од општинските буџети, а исто така и да се користат средства од странство достапни за ваква намена, првенствено од буџетот на Европската унија. Со оглед на тоа дека ваквите инфраструктурни проекти се тесно поврзани со голем број човекови права, како и со егзистенцијата и достоинствениот живот на луѓето, ваквите проекти треба да имаат приоритет во областа на инфраструктурата.

Обезбедување на имотна документација

Пред сè, неопходно е, од страна на надлежните институции, а во соработка со граѓанските организации, да се направи проценка на состојбата со имотната документација помеѓу Ромите и согласно тоа да се планираат соодветни интервенции. Имајќи го во предвид проблемот со субстандардните живеалишта на Ромите, кај ваквите живеалишта прво треба да се направи проценка дали можат да се постигнат минималните стандарди, за потоа за нив да се обезбеди имотна документација, додека за оние кои немаат можност да ги постигнат стандардите, потребно е да се бара алтернативно решение за домувањето. Исто така, во проценката е потребно да се вклучи и поединечната состојба на секој имот во однос на неговата легалност. Во оваа насока, важна улога има и урбанистичкото планирање на населбите. Од друга страна, во процесот на обезбедување имотна документација кај Ромите, треба да се овозможат и олеснувања во поглед на давачките поврзани со самата постапка, како и поедноставување на процедурите преку достапност на бесплатна правна помош.

ЗДРАВСТВО

И во сферата на здравството ромската заедница укажува на значително влошување на состојбата, па и оваа област треба да добие поголем приоритет во напорите за надминување на негативните трендови.

Здравствено осигурување

Здравственото осигурување е најголемиот проблем на Ромите во областа на здравството. Со цел решавање на проблемот со недостаток од здравствено осигурување кај Ромите, приоритетно е надминувањето на административните бариери поврзани со сложените административни постапки, во смисла на ослободување на издатоците поврзани со процедурата, како и добивање на бесплатна правна помош. Не помало значење имаат и можноста за добивање лично здравствено осигурување за секој корисник, независно од семејните односи, како и ослободувањето од различните трошоци за добивање здравствено осигурување.

Пристапност до здравствените услуги

Достапноста на здравствените услуги за Ромите треба да се обезбеди преку неколку аспекти, како:

- отворање на здравствени установи во или во близина на ромските населби;
- подобрување на односот кон Ромите како корисници на здравствени услуги, при што голема улога треба да одиграат здравствените медијатори;
- обезбедувањето на бесплатни или здравствени услуги по пониски цени;
- зголемена достапност на пропишаната терапија и лекови, преку олеснувања на плаќањето за истите.

Исто така, за подобрување на здравствената состојба кај ромската заедница, неопходно е да се овозможат редовни здравствени прегледи за сите, со посебен фокус на жените и децата, каде мора да се настојува да се зголеми опфатот на ромски деца со вакцинација. Дополнително, треба да се работи на поголемо информирање, едуцирање и здравствено просветување на Ромите, а не помалку важна мерка е и вработувањето на Роми во здравството.

Однос на Ромите кон здравството

За подобрување на односот на самите Роми кон здравјето, неопходно е поголемо информирање, просветување и едукација, што понатаму ќе овозможи сфаќање на важноста на редовните здравствени прегледи, придржување кон пропишаната терапија и лекови, како и поголем самостоен ангажман за обезбедување здравствено осигурување. За остварување на ова потребно е ангажирање на здравствените и образовни институции, како и поголема соработка со граѓанскиот сектор.

ОБРАЗОВАНИЕ

Образованието е област во која се забележуваат јасни позитивни промени, па започнатите тенденции треба да продолжат преку понатамошно доследно спроведување на планираните политики и воспоставени позитивни практики. Ова уште повеќе добива на важност имајќи го во предвид фактот што станува збор за област која, во голем мерка, може да поттикне промени и да придонесе кон посакуваните резултати и во другите области. Во однос на позитивните промени во образованието значајно е да се нагласи и потребата од институционализација на добрите практики кои се спроведуваат во вид на проекти. Секако, потребата за продолжување на ваквите позитивни трендови ќе биде неопходна додека да се постигне целнта на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, односно додека да се изедначи или барем приближи состојбата на Ромите со состојбата на останатите.

Предучилишно воспитание и образование (ран детски развој)

Проектот на Министерството за труд и социјална политика за вклучување на деца Роми во јавните предучилишни установи ги постигнува очекуваните ефекти и јасна е потребата истиот да продолжи и во наредниот период. Притоа, поголема улога во неговото спроведување треба да преземат општините, имајќи го во предвид настојувањето на Ромскиот образовен фонд, како најголем финансиер на активностите, за продолжување на проектот со целосно финансирање од страна на државата.

Исто така, треба да се искористи подготвеноста на добар дел од родителите да платат дел од надоместокот за вклучување во предучилишно образование. Како мерки за зголемување на опфатот на децата Роми со предучилишно образование треба да се искористат и социјалните мерки, интеракцијата со не-ромските деца, како и вработувањето Роми во градинките.

Основно и средно образование

За продолжување на позитивните трендови во основното и средното образование потребно е да се продолжи со максимално искористување на ефектите и од општите и од специфичните мерки. Материјалната поддршка, преку обезбедувањето стипендии и социјалните мерки, треба да останат приоритетни мерки за подобрување на вклученоста на Ромите. Исто така, внимание

треба да се посвети и на интеракцијата помеѓу Ромите и не-Ромите во основното и средното образование, од аспект и на учениците и на наставниците. Како мерки треба да се искористат и поддршката на учениците Роми за совладување на наставниот материјал и активностите со родителите. Секако, не треба да се заборави ниту на воведувањето посебни програми за работа со учениците Роми, како и содржини за изучување на ромскиот јазик, историја и култура.

Проблем останува големата стапка на ромски деца кои се вклучени во специјално образование, па иако истиот недоволно се препознава од самата ромска заедница, бара посериозен ангажман.

Високо образование

Како приоритени мерки за подобрување на вклученоста на Ромите во високото образование треба да бидат стипендиите за ромските студенти, а потоа и социјалните мерки (сместување, исхрана, превоз и сл.). Секако, важни мерки се и обезбедувањето поддршка за совладување на наставните содржини, воведувањето предмети за ромски јазик, историја култура и сл., отворањето на студиски групи на ромски јазик и обезбедувањето подготвителна настава за запишување на факултет.

ПРИЛОГ 1: МЕТОДОЛОГИЈА ЗА НАБЉУДУВАЊЕ И ПРОЦЕНКА

Методологијата е развиена во рамки на проектот „Вклучување на Ромите во набљудувањето и комуникацијата со клучните актери од Декадата Македонија 2“, спроведуван пред проектот „ДекаднаСтража Македонија: На половина пат од Ромската декада“, во рамки на кој е реализирана оваа публикација. Фокусот на оваа методологија е ограничен на перцепцијата на ромската заедница. Самата методологија треба да претставува составен дел на сеопфатна методологија, која ги обединува и останатите аспекти на набљудувањето и проценката на Декадата, за кои ќе стане збор подолу во описот на методолошкиот пристап. Методологијата е подготвена на дводневна работилница со водство од страна на Зоран Стојковски/ЦИРА и учество на Работната група – Надир Реџеџи, Самет Скендери, Александра Бојациева и Шејла Фидани.

КЛУЧНО ПРАШАЊЕ ЗА НАБЉУДУВАЊЕ И ПРОЦЕНКА

Клучното прашање кое се поставува во однос на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, како регионална политика, е:

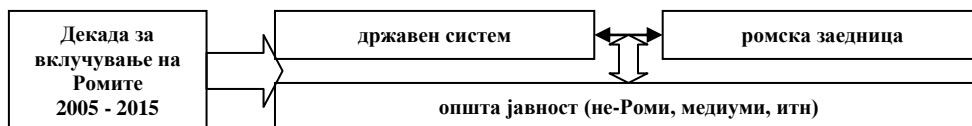
Колкава е вклученоста на Ромите во општеството?

Ова е очигледно прашање со оглед на тоа дека самата политика во насловот го носи зборот „вклучување“, што претставува цел на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015. Покрај ова, Декларацијата⁴ на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, покрај дефиницијата на приоритетните области и методот на спроведување, содржи еден основен принцип за спроведување на оваа регионална политика, а тоа е „ништо за Ромите без Ромите.“ Овој принцип повторно во себе содржи вклучување и учество на Ромите како основен постулат за сите процеси поврзани со Декдата.

Набљудувањето и проценката на Декадата нужно треба да ја мери вклученоста на Ромите пред 2005, односно пред отпочнувањето на Декадата, периодично во текот на нејзиното спроведување, како и по завршувањето на Декадата во 2015 година. Единствено ваквата определба на методологијата за набљудување и проценка може да одговори на прашањата поврзани со успешното спроведување на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015.

Со оглед на специфично определените приоритетни области на Декадата, вклученоста на Ромите пред сè треба да се измери во рамки на тие приоритетни области: вработување, домување, здравство и образование. Дополнително, во набљудувањето и проценката на вклученоста на Ромите во овие области, неопходно е да се земат во предвид и трите елементи кои се вкрстуваат со сите приоритети на Декадата, односно родовата рамноправност, човековите права со акцент на не-дискриминацијата и борбата против сиромаштијата.

Самата Декада е осмислена на таков начин да го менува системот во државата по однос на вклученоста на Ромите и прашањата на Ромите, да ја менува состојбата на ромската заедница, како и да предизвика промени кај широката јавност.

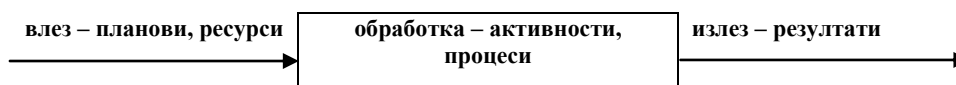
ДРЖАВЕН СИСТЕМ

Како аспект на вклученоста кој создава основа за вклучување на Ромите во сите приоритетни области е вклученоста на Ромите и прашањата на Ромите во самиот систем на државата, особено во подсистемите надлежни за приоритетните области. Овие системи вклучуваат политички определби (закони и законска регулатива, политики, програми, проекти, процеси), институции (централни и општински власти и централна и општинска јавна администрација, со фокус на посебни институции наменети за вклучување) и ресурси (пред сè финансиски, но и човечки ресурси, капацитети во смисла на знаења и вештини, искуства од домашно и регионално ниво и институционална меморија). Оваа перспектива на набљудувањето и проценката дава одговор и на прашањето за

⁴ Декларација на Декадата за вклучување на Ромите 2005 – 2015, потпишана од 9 шефови на држави, вклучително и тогашниот премиер на Република Македонија (повеќе податоци за Декадата на <http://www.gomadecade.org/index.php>): Водејќи се од импулсот од конференцијата „Ромите во Европа во проширување: Идни предизвици“ од 2003 година, ветуваме дека нашите влади ќе работат на отстранување на дискриминацијата и неприфатливите разлики помеѓу Ромите и останатиот дел од општеството, како што е предвидено со Декадните акциони планови. Периодот од 2005 – 2015 го прогласуваме за Декада за вклучување на Ромите и се обврзуваме дека ќе го поддржиме целосното учество и вклученост на националната ромска заедница во постигнувањето на целите на Декадата и ќе го покажеме напредокот преку мерење на резултатите и преглед на искуствата од спроведувањето на Декадните акциони планови. Покануваме и други држави да се приклучат кон нашите напори. Софија, Бугарија, 2 февруари 2005.

примената на принципот „ништо за Ромите без Ромите,“ како и на прашањето во однос на тоа што државата направила за Ромите.

Мерењето и проценката на вклученоста на Ромите и прашањата на Ромите во самиот систем на државата согласно претходно опишаното, содржи три елементи согласни на елементите на било кој процес:

Добар пример за надворешно мерење и проценка на влезот во Декадата е ДекаднаСтража (од 2005/6 и 2007).⁵ Овој обид за проценка се фокусира токму на влезовите во Декадата вложени од страна на државите, во смисла на политики (планови, програми, проекти, закони), институционална поставеност за спроведување на Декадата и финансиски ресурси. ДекаднаСтража делумно ги користи информациите доставени од државата, меѓутоа користи и метод на проверка на ваквите информации преку дополнителни истражувања. Како алатка за застапување, ДекаднаСтража вградува и други методи и техники на набљудување и проценка, особено од аспект на анализа и формулација на наодите и нивна дистрибуција.

Државниот систем во Република Македонија се фокусира пред сè на обработката на влезот и делумно на резултатите. Ова значи дека државните институции информираат кон Владата на Република Македонија за спроведените активности (што направиле) и за вклучените корисници во таквите активности изразени во бројки, меѓутоа ова е ограничено само на некои од активностите. На пример, Министерството за труд и социјална политика информира за спроведени активности за работно квалификување на невработени Роми и информира за бројката на невработени Роми кои учествувале во истите.⁶ Од друга страна, Министерството за образование информира за спроведени активности за десегрегација на Ромите во образованието, меѓутоа не вклучува информации за типот на активности, ниту пак за бројот на корисници/учесници во ваквите активности.⁷ Некои од извештаите од надлежните институции содржат информации за друг вид на излези кои се однесуваат на обезбедување на услови за вклучување на Ромите во системот (планови, документи, закони и слично). На пример, извештајот од Министерството за транспорт и врски дава информации за подготвените и усвоени урбанистички планови во населби претежно населени со Роми,⁸ што претставува предуслов за постигнување на конечната цел на Декадата од аспект на домување. Ваквите информации не се целисходни, односно не соодветствуваат на моделот на процеси. Истите не содржат информации за влезот во секоја активност (план, ресурси), детален опис на активностите и податоци за бројот на корисници/учесници во секоја активност, препорачливо расчленети по демографски и други категории релевантни за областите, или детален опис на друг вид на директни резултати од активностите. Владата на Република Македонија од своја страна ги има комплетните информации за влез, обработка и излез на Декадата, меѓутоа недостига практиката на сублимација на ваквите информации и периодично известување, со што би се заокружил еден дел од набљудувањето и вреднувањето на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 – делот кој се однесува на процесот на Декадата во рамки на државниот систем (институции).

Дополнително, постои комплетен недостаток на систем за управување со информации и податоци за процесите во рамки на Декадата или поврзани со истата или воопшто со Ромите, кои се спроведуваат од страна на не-државни структури, како не-владини организации, фондации, меѓународни агенции, итн. Овој аспект е исто така значаен поради комплементарноста на различните процеси во рамки на општата политика – Декада за вклучување на Ромите 2005-2015, како и поради потребата од институционална меморија и учење, искористување на постоечките искуства и практики и слично. Самите не-државни актери од своја страна информираат за процесите поврзани со Ромите во смисла на влез, обработка и излез, според сопствените стандарди и принципи за одговорност и транспарентност. Ваквите информации не се прибираат на едно место, не се систематизираат и поради ова ретко се вградуваат/сметат како дел од општите напори за вклучување на Ромите како дел од Декадата.

Отпочнатата практика за прибирање на информации за процесот на Декадата во рамки на институциите на системот треба да се систематизира и детално да се осмисли, како и да се прошири на целиот процес (влез-обработка-излез) и на процесите кои се одвиваат надвор од институциите на системот.

⁵ Извештајот ДекаднаСтража за 2005/6 година е достапен на македонски јазик на [http://demo.itent.hu/roma/portal/downloads/DecadeWatch/DecadeWatch%20Macedonia%20\(Macedonian%20-%20Final\).pdf](http://demo.itent.hu/roma/portal/downloads/DecadeWatch/DecadeWatch%20Macedonia%20(Macedonian%20-%20Final).pdf), додека додатокот за 2007 година е достапен на македонски јазик на <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/DecadeWatch%202007%20Update%20MK.pdf>

⁶ Информација е добиена на барање на РИМКАД Македонија и РИМКАД Македонија 2, РНВО Рома 2002, од страна на Министерството за труд и социјална политика. Информацијата користена за првиот извештај ДекаднаСтража е единствен документ со наслов Информација за досегашните активности за спроведување на Декадата за вклучување на Ромите 2005 – 2015, МТСП, Скопје, септември 2005, додека информацијата користена за вториот извештај е добиена во вид на четири одделни документи кои претставуваат информации доставени од ресорните министерства (МТСП, МОН, МЗ и МТВ до Министерот за труд и социјална политика, воедно и Национален координатор на Декадата).

⁷ ибид.

⁸ ибид.

РОМСКА ЗАЕДНИЦА

Набљудувањето и проценката на процесот на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 не се доволни за целосно набљудување и проценка на Декадата. Истите даваат одговор само на прашањето за она што се прави, меѓутоа не и за она што е направено, односно она што се постигнало или променило. Ова претставува клучно прашање. За да се измери постигнатото, потребно е да се мерат промените и влијанијата кои ги предизвикува Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015.

Промената во државниот систем се одвива на ниво на процес и истата би требало да се набљудува и проценува во согласност со претходно предложениот систем за набљудување и проценка на процесот на Декадата. Покрај ова, потребно е да се мери и ставот и односот на државниот систем кон Ромите воопшто. Ова донекаде е опфатено со проценката на процесот на Декадата, затоа што ставот и односот на државата кон Ромите е определен со политиките наменети за Ромите. Останува неодаговорено прашањето на индивидуално ниво во рамки на државниот систем, односно каков е ставот и односот на лицата директно вклучени во системот како дел од управувањето или пружањето услуги (власт или јавна администрација) кон Ромите и нивните прашања. Кога системот би функционирал совршено, ставот и односот на функционерите и службениците би бил во согласност со државната политика кон Ромите, односно она што се мери со набљудување и проценка на процесот.

Промените во ромската заедница се клучниот елемент на целисходна методологија за набљудување и проценка на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015.

Промените кај ромската заедница можат да се набљудуваат од аспект на објективни показатели за состојбите, особено во однос на приоритетите. Ова просто значи дека треба да се мери колку од Ромите имаат работа која им носи приход или немаат работа, колку од Ромите се здрави/болни, колку од Ромите се вдомени/бездомници, колку од Ромите се писмени/неписмени. Нормално, ваквото просто следење на состојбата би требало да биде основа за мерењето на успехот на Декадата, меѓутоа истото мора да биде надополнето со дополнителни показатели по секој од приоритетите, за вистински да се следи напредокот и да се овозможи планирање на процесот на Декадата. Особено е значајно ваквото мерење да овозможи споредба помеѓу ромската и не-ромската заедница, како и споредба на ниво на ромската заедница, а во однос на различните демографски категории.

Ваквото мерење би требало да го овозможи методологијата која е во процес на подготовка во Република Македонија, со поддршка на УНДП (Програмата за развој на Обединетите нации). Глобална методологија за мерење на промените се подготвува и на регионално ниво. Поддршката повторно е од УНДП и оваа методологија би требало да ги постави основните показатели и методи за следење и проценка. Националната методологија би требало да биде прилагодена на контекстот и покрај тоа што ќе ги опфати основните показатели и методи за следење, треба дополнително да ги формулира подредените показатели и конкретни акциони планови за следење и проценка со точно определени одговорности, ресурси и временска рамка.

ЦЕЛ НА НАБЉУДУВАЊЕТО И ПРОЦЕНКАТА

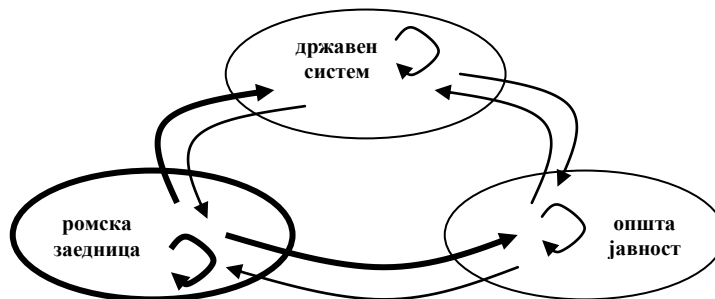
Објективните показатели сами по себе се доволни за една државна политика која има намера да ги промени состојбите. Сепак, ваквите показатели не се и суштински. Тие едноставно даваат приказ на состојбите искажан во бројки, меѓутоа не ги опфаќаат квалитативните показатели. Ваквата методологија не би можела да даде одговор на прашањата „зошто и како.“ Едноставно објаснето, ова значи дека една политика може да планира „соодветни и логични“ мерки за да промени одредена состојба, истите да ги спроведе, меѓутоа состојбата да остане иста или во најлош случај да се влоши, што е резултат на исклученоста на самата целна група на дадената политика. Доколку не се приберат информации од самата целна група, можно е сите напори да останат залудни. Доколку, пак, целната група се праша, може да се добие исклучително значаен придонес кон политиката од аспект на планирање соодветни интервенции, како и од аспект на чувство на сопственост и интерес за вклучување на самата целна група во целата политика, што најчесто претставува клуч за постигнување промени.

Поради ова, покрај методологијата за набљудување и проценка на Декадата која се подготвува од страна на државите вклучени во Декадата, заедно со УНДП и останатите вклучени актери, РНВО Рома 2002 – мрежа од граѓански организации во Република Македонија – подготвува и спроведува методологија за квалитативна проценка на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015. Оваа методологија се спроведува од Роми и ја отсликува перцепцијата на ромската заедница кон Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015. Освен што претставува исполнување на основниот постулат на Декадата за вклучување на Ромите во сè што се однесува на нив самтите, претставува и квалитативен придонес кон Декадата во смисла на одговор на прашањата „зошто и како“, односно зошто некои интервенции резултираат со промени, а други не, како и како некои промени можат да се планираат во согласност со ставот на целната група која на крајот на краевите треба да ги почувствува и директно да учествува во тие промени.

Целта на методологијата за проценка на РНВО Рома 2002 со проектот РИМКАД Македонија 2 е да обезбеди:

Квалитативна проценка на промените кои ги предизвикува Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 во системот на државата, кај ромската и кај не-ромската заедница, од перспектива на ромската заедница.

Квалитативната проценка на промените предизвикани од Декадата за влчување на Ромите 2005-2015 може да се гледа преку перспективата на државниот систем, ромската заедница и општата јавност. Притоа, проценката во најсеопфатна варијанта би требало да ја опфати перспективата на државниот систем кон промените предизвикани од Декадата кај државниот систем, ромската заедница и општата јавност, перспективата на ромската заедница кон промените кај државниот систем, ромската заедница и општата јавност, како и перспективата на општата јавност кон промените предизвикани од Декадата кај државниот систем, ромската заедница и општата јавност.

Додека националната методологија се фокусира првенствено на квантитативно (и ограничено квалитативно) набљудување и проценка на државниот систем и ромската заедница од перспективата на државниот систем, методологијата на ромскиот граѓански сектор се фокусира на квалитативно набљудување и проценка на државниот систем, ромската заедница и општата јавност од перспектива на ромската заедница.

ОПШТА ЈАВНОСТ

Перцепцијата на општата јавност по однос на промените кои ги предизвикува Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 засега главно останува надвор од фокусот на набљудување и проценка. Ова значи дека аспектот на општата јавност не е опфатен со националната методологија која вклучува проценка на процесот и квантитативните промени кај ромската заедница, како и квалитативна проценка од перспектива на ромската заедница која се спроведува од ромскиот граѓански сектор.

Иако ова е очигледен индикатор за големиот степен на интровертност на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, неопходно е да се забележи дека методологијата за набљудување и проценка на оваа политика има потреба од опфаќање на компонентата со која ќе се набљудуваат промените и влијанијата врз општата јавност, вклучително не-ромската заедница на индивидуално и колективно ниво, медиумите, приватниот сектор, како и сите останати општествени чинители кои всушност имаат суштинско значење за вклучувањето на Ромите во општеството. Ова е поради фактот дека вклучувањето на одредена група не е едностран процес, односно покрај групата која се вклучува, суштинска улога има и другата група, односно групата во/кон која се прави вклучувањето.

Кај Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 како регионална и национална политика аспектот на општата јавност е особено значаен, поради општите традиционални ставови кон целната група на политиката, главно водени од негативни стереотипи и предрасуди. Без тенденција да се осудуваат ставовите на општата јавност, праксата покажува дека политиките, вклучително интервенциите и ресурсите, наменети за групи како деца, лица со посебни потреби и слично предизвикуваат симпатии, чувство на солидарност, а со тоа и оправдување, додека политиките насочени кон Роми (и други етнички заедници), зависници од психотропни супстанции, па дури и кон жени, најчесто наидуваат на осуда, чувство на загрозеност, а со тоа и осудување од страна на општата јавност. Ваквата тенденција наметнува потреба не само да се осмислуваат и спроведуваат акции кои ќе доведат до промена на јавното мислење и став, туку и кон интервенции кои ќе придонесат кон општо разбирање на политиката и потребата од истата, значењето на таквата политика за општата јавност, и конечно – мобилизација на општата јавност во интерес на политиката. Согласно на ова, неопходна е постојана свесност за ставот и односот на општата јавност кон Декадата, што би можело да се направи со вклучување на компонентата кон методологијата за набљудување и проценка на Декадата која се однесува на квалитативна (и квантитативна) проценка од перспектива на општата јавност.

Јасно е дека ограничените ресурси и капацитети во рамки на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, како и фазата во која се наоѓа оваа политика и воопшто политиката кон Ромите која е на почетно ниво – ниво на воспоставување на системите, претставува ограничување и во однос на методологијата за набљудување и проценка. За жал, ова ограничување се однесува токму на компонентата на набљудување и проценка на промените кај општата јавност кои се воедно и суштински во рамки на целата политика, со оглед на тоа дека вклучувањето не може да се случи без прифаќање на страната која треба да се вклучи од страната во која треба да настане вклучувањето.

Останува со текот на времето методологијата за набљудување и проценка на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 да ја вклучи и перспективата на општата јавност.

МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП

Избраната методологија за проценка е комбинација од надворешна и внатрешна проценка, поради тоа што се изведува од страна на ромскиот граѓански сектор. Ромскиот граѓански сектор не е директно одговорен за Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, бидејќи истата претставува државна политика, иако е дел од процесите во рамки на Декадата, односно учествува во донесување одлуки, спроведување, набљудување, итн. Методологијата исто така е комбинација од формативна и сумативна проценка, со оглед на тоа дека се изведува во текот на спроведувањето на Декадата, меѓутоа може да се примени и по завршувањето на спроведувањето. Уште повеќе, методологијата се фокусира на мерење на напредокот, промените и влијанијата на Декадата.

Како што веќе е нагласено, целта на оваа проценка е:

Квалитативна проценка на промените кои ги предизвикува Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 во системот на државата, кај ромската и кај не-ромската заедница, од перспектива на ромската заедница.

Клучното прашање кое оваа проценка треба да го одговори е следното:

Колкави и какви се промените и влијанијата од Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 врз државниот систем, ромската заедница и општата јавност според ромската заедница?

Проценката треба да одговори на прашањата по однос на тоа што е променето во општеството, особено во рамки на ромската заедница, преку спроведувањето на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015. Тенденцијата на проценката е преку одредување на промените да се процени природата на прашањата и предизвиците со кои се соочува Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, според ромската заедница. Ваквиот пристап ќе помогне да се адресираат недостатоците на политиката и да се овозможи подобрување на спроведувањето на Декадата за да се обезбеди успешен исход од истата. Резултатите од проценката ќе бидат користени за застапување на промени во сите фази од Декадата за да се обезбеди успех на истата.

Во првиот циклус од спроведување на методологијата за проценка на перцепцијата на Ромите кон Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015⁹ се мереа промените настанати со отпочнувањето на Декадата, односно состојбата **сега** во однос на состојбата пред 2005 година. Следните циклуси на спроведувањето на методологијата беа планирани да ги мерат промените од последниот циклус до **сега**, но со оглед на важноста на 2010 година како средишна точка од спроведувањето на Декадата, методологијата повторно ги мери промените од почетокот на Декадата до **сега**. По завршувањето на Декадата, исто така би било zgodno да се спроведе проценката за периодот од отпочнувањето до крајот на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, така да се овозможи проценка на успехот на целата оваа политика од перспектива на ромската заедница.

ТЕМАТСКИ ПРИСТАП; ПОКАЗАТЕЛИ

Со оглед на тоа дека методологијата треба да обезбеди квалитативна оценка на промените предизвикани со Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, истата се фокусира на мерење на ставови и однесувања на државниот систем, ромската заедница и општата јавност, според перцепцијата на ромската заедница. Ова практично значи дека се прашуваат Ромите за нивниот став во однос на државата, самата ромска заедница и во однос на не-ромската заедница. Тематските области, односно прашањата во однос на кои се бара ставот/односот на ромската заедница, претставува листа на **показатели**. Оваа листа е следната:

ВРАБОТУВАЊЕ	
-	општи состојби во областа
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ колкави се можностите за стекнување работни квалификации ▪ колкави се можностите за конкретно вработување
	систем
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ каков е односот на државата/општината кон вработувањето на Ромите
	ромска заедница
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ кои политики за стекнување работни квалификации се соодветни ▪ кои политики за конкретно вработување се соодветни ▪ колку самите Роми прават напори за промени на состојбите
	не-ромска заедница
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ каков е односот на не-Ромите кон Ромите во работните односи
ДОМУВАЊЕ	
	општи состојби во областа
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ каква е општата состојба со домување на Ромите ▪ какви се состојбите во населбите претежно населени со Роми ▪ колку се решава проблемот со имотна документација
	систем
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ каков е односот на државата/општината кон домувањето на Ромите
	ромска заедница

⁹ Види: Александра Бојацијева ур., *МК Декадна Стража 2008, 2010*, РНВО Рома 2002: Скопје.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ кои политики за домување се соодветни ▪ кои политики за обезбедување имотна документација се соодветни ▪ колку самите Роми прават напори за промени на состојбите
- не-ромска заедница	<ul style="list-style-type: none"> ▪ каков е односот на не-Ромите кон Ромите во нивното соседство
ЗДРАВСТВО	
- општи состојби во областа	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ниво на општа промена на здравствена состојба на Ромите ▪ ниво на промена во здравственото осигурување на Ромите ▪ ниво на промена на број на Роми во јавно здравство
- систем	<ul style="list-style-type: none"> ▪ каков е односот на државата/општината кон здравствената состојба на Ромите
- ромска заедница	<ul style="list-style-type: none"> ▪ став за соодветни политики за здравствена состојба ▪ став за соодветни политики за здравствено осигурување ▪ сопствен однос кон здравствена состојба
- не-ромска заедница	<ul style="list-style-type: none"> ▪ однос на не-Роми кон Роми во областа на јавно здравство
ОБРАЗОВАНИЕ	
- општи состојби во областа	<ul style="list-style-type: none"> ▪ колкава е вклученоста на Ромите во предучилишно образование ▪ колкава е вклученоста на Ромите во основно и средно образование ▪ колкава е вклученоста на Ромите во терцијарното образование
- систем	<ul style="list-style-type: none"> ▪ каков е односот на државата/општината кон образованието на Ромите
- ромска заедница	<ul style="list-style-type: none"> ▪ кои политики за вклучување на Ромите во предучилишно образование се соодветни ▪ кои политики за вклучување на Ромите во основно и средно образование се соодветни ▪ кои политики за вклучување на Ромите во терцијарното образование се соодветни ▪ кои политики за подобрување на односот помеѓу ученици Роми и не-Роми се соодветни ▪ колку самите Роми прават напори за подобрување на образованието
- не-ромска заедница	<ul style="list-style-type: none"> ▪ каков е односот помеѓу учениците Роми и не-Роми ▪ каков е односот на не-Ромите (наставници, администрација) кон Ромите во образованието
ОПШТИ И ДОПОЛНИТЕЛНИ ПРАШАЊА	
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ колку Роми знаат за јавните политики наменети за нив ▪ како Ромите се информираат за јавните политики ▪ што за Ромите претставува Декадата ▪ дали и што променила Декадата

ТЕХНИКА НА НАБЉУДУВАЊЕ

Како најсоодветна техника за спроведување за прибирање на податоци е избрана комбинација од прашалник и интервју. Алатката за прибирање податоци е прашалник (даден во прилог на оваа методологија). Членовите на Набљудувачкиот тим ги прибираат податоците од терен така што ги идентификуваат испитаниците, ги поставуваат прашањата од прашалникот и ги забележуваат одговорите. Прашалникот е составен од прашања од полу-затворен тип, односно ги исцрпуваат сите значајни алтернативи за одговор на прашањето и оставаат простор за други алтернативи. Покрај ваквите прашања, значителен дел од прашањата се прашања за оценка на ставови и однесувања, кои даваат одредено рангирање (скала) кое ги претставува можните алтернативи на одговор. Дел од прашањата се формулирани во вид на изјави со кои испитаниот може да се согласува до одреден степен или воопшто да не се согласува. Прашалникот содржи и демографски дел кој служи за определба на опфатениот примерок и анализа.

Дополнително, за потребите на анализата, односно заради дополнително појаснување на резултатите од проценката, Работната група може да направи дополнително прибирање податоци преку преглед на литература и студии на случаи.

ИЗБОР НА ПРИМЕРОК

Планираниот примерок со методологијата за проценка е изведен според податоците од официјалниот попис на население во Република Македонија од 2002 година на Државниот завод за статистика на Република Македонија. Според овој попис, во Македонија има 53879 Роми, што претставува 2,66%, распоредени во повеќе општини.

Во градот Скопје, каде живеат речиси половината од вкупниот број Роми во Македонија, избрани се четири општини каде бројот на Ромите е најголем. Покрај Скопје, поголем број Роми (над 1500) има во Прилеп, Куманово, Битола, Тетово, Гостивар, Штип, Кочани и Кичево. Дополнително методологијата воведува уште пет општини каде, иако процентот на Роми во однос на вкупниот број Роми во државата е мал, процентот на Роми во однос на вкупното население во општината е значителен. Овие општини се Веница, Дебар, Делчево, Пехчево и Градско.

	вкупно	Роми	% од вкупно население	% од вкупно Роми	примерок
Р. Македонија	2022547	53879	2.66%	100.00%	539
Скопје	506926	23475	4.63%	43.57%	237
Шуто Оризари	22017	13342	60.60%	24.76%	160
Чаир	64773	3083	4.76%	5.72%	37
Гази Баба	72617	2082	2.87%	3.86%	25
Ѓорче Петров	41634	1249	3.00%	2.32%	15
Прилеп	76768	4433	5.77%	8.23%	53
Куманово	105484	4256	4.03%	7.90%	51
Битола	95385	2613	2.74%	4.85%	31
Тетово	86580	2357	2.72%	4.37%	28
Гостивар	81042	2237	2.76%	4.15%	27
Штип	47796	2195	4.59%	4.07%	26
Кочани	38092	1951	5.12%	3.62%	23
Кичево	30138	1630	5.41%	3.03%	20
Виница	19938	1230	6.17%	2.28%	15
Дебар	19542	1080	5.53%	2.00%	13
Делчево	17505	651	3.72%	1.21%	8
Пехчево	5517	390	7.07%	0.72%	5
Градско	3760	127	3.38%	0.24%	2

Примерокот во секоја од општините е одреден како 1,2% од вкупниот број Роми кои живеат во дадената општина. На тој начин, на ниво на Република Македонија се добива примерок од 539 испитаници, што претставува 1% од вкупниот број Роми во Република Македонија. Репрезентативност на примерокот се обезбедува со случаен избор на секој поединечен испитаник.

Набљудувачкиот тим има задача да ги прибере податоците преку прашалникот така што секој член од НТ започнува да ги идентификува испитаниците од почетокот на населбата претежно населена со Роми која е зададена како терен на тој член на НТ. Членот на НТ влегува во секој втор дом, каде го испитува оној член од домаќинството од присутните членови од домаќинството кој најскоро има роденден (принцип за спроведување на случаен избор). Доколку тој член од домаќинството не е Ром го испитува следниот член од домаќинството кој го исполнува критериумот. Доколку ниту еден од членовите на домаќинството не е Ром или домот е празен, се идентификува испитаникот во првиот дом од десно од тековниот дом, а доколку и тука критериумите не се исполнети се поминува на првиот дом од лево. Доколку не е можно на ваков начин да се идентификува испитаник, се поминува на следниот дом според планот. Домот може да биде куќа, стан, или импровизиран дом (шатор, импровизација на простор направена од било кој материјал, итн).

Случајниот примерок кој се добива со избраниот начин на идентификација на испитаниците има намера да обезбеди репрезентативност на примерокот од аспект на возрастна и родова структура, како и други категории во структурата кои се релевантни за Декадата (вработени/невработени, различен степен на образование, итн).

ИНСТРУМЕНТ – ПРАШАЛНИК

ВОВЕД

Со свои зборови наведете го следното:

1. Претставување на интервјуирач: име и презиме, член на набљудувачки тим
2. Опис на интервјуто
 - a. цел: да се разбере мислењето на ромската заедница за важните прашања од животот
 - b. начин: преку интервју во траење од околу половина час, така што јас (интервјуирачот) поставува прашања и доколку е потребно ги дообјаснува, а интервјуираните одговара – одговорите ги забележува интервјуирачот на лист
 - c. интервјуиран: присутен членот на домаќинството кој најбрзо ќе има роденден (најмалку 14 години) – прашање – на кого од вас најбрзо му е роденден? (помага и за разбивање на формалната атмосфера) – ова е потребно поради случаен избор на примерокот – да не биде секогаш ист член на семејството
3. Опис на користењето на податоците
 - a. податоците ќе бидат искористени за да се направи анализа, во која ќе бидат наведени општи заклучоци (на пример, колку од интервјуираните сметаат дека образованието се подобрило)
 - b. извештајот нема да содржи никакви лични податоци на никој од интервјуираните (само збирни податоци)
 - c. податоците ќе се чуваат и нема да се дозволи јавно да се открие било каков податок кој го дал интервјуираните
 - d. извештајот ќе биде објавен и ќе се користи да се инсистира пред надлежните за подобрување на состојбата на Ромите
4. Влевање самоверба кај интервјуираните
 - a. мислењето и ставовите на секој човек од ромската заедница се многу важни за понатамошната работа за решавање на проблемите со кои се соочуваат Ромите – секоје мислење е важно
 - b. интервјуираните има можност преку прашалникот да даде свое видување и да поттикне позитивни промени

- с. покрај притисокот што ќе биде извршен кон надлежните, не можеме да ветиме повеќе, но се надеваме дека со нашата работа и преку изразувањето на мислењето на ромската заедница можат да се отпочнат позитивни промени

(Интервјуирачот го чита секое прашање – текстот на прашањата е задебелен. Не се чита текстот во заградите – овој текст е за интервјуирачот. Се читаат и опциите за одговор на прашањето освен кога е нагласено поинаку, но не се чита опцијата „не знам/нема одговор“. Одговорите се пополнуваат со заокружување на бројката во соодветното квадратче или оставање празно доколку нема одговор или не знае, а таква опција не е предвидена; со впишување на линијата предвидена за одговор)

ПОДАТОЦИ ЗА СПРОВЕДЕНО ИНТЕРВЈУ

Интервјуирач	
Општина	
Датум	
Време на почнување	
Време на завршување	

ДЕМОГРАФСКИ ПРАШАЊА

Овие податоци се однесуваат лично на интервјуируаниот и потребни ни се за да можеме да се навратиме и да контактираме со интервјуируаниот доколку има потреба од повеќе информации, како на пример доколку е дадена добра идеја за решавање на проблемите која треба да се дискутира понатаму со тој кој ја дал идејата. Меѓутоа, ништо од овие податоци нема да биде објавено во извештајот или било кој друг документ од страна на организацијата. Податоците грижливо ќе се чуваат.

1. Име и презиме

2. Адреса

3. Контакти (телефон, мобилен, е-адреса, итн)

4. Пол (заокружи)

1 машки 2 женски

5. Возрасна група (колку години имате?)

1 14 – 18 2 19 – 25

3 26 – 30 4 31 – 35

5 36 – 40 6 41 – 45

7 46 – 50 8 51 – 55

9 56 – 60 10 над 60

6. Етничка припадност

1 Ром 2 друго

7. Брачен статус

1 неженет/немажена 2 оженет/омажена

3 заедница со партнер/ка 4 живее разделено од партнер/ка

5 разведен/а 6 вдовец/овица

8. Семеен статус

1. број на членови на домаќинството
2. број на деца во домаќинството (членови на последна генерација)
3. број на возрасни (родители, брака и сестри на родителите) во домаќинството
4. број на стари лица (баби/дедовци) во домаќинството

- 9. Образовен статус** (во „последна година“ заокружи го бројот на последната завршена година; доколку е впишано „учи“ се пополнува и за образовното ниво кое е целосно завршено – пр. доколку студира се пополнува за средно образование)

образование	последна година								завршено			струка
	1	2	3	4	5	6	7	8	да	не	учи	
1. основно												н/а
2. средно	1		2		3		4		да	не	учи	
3. високо	1		2		3		4		да	не	учи	
4. магистратура	н/а								да	не	учи	
5. докторат	н/а								да	не	учи	

10. Како во моментот финансиски се издржува домаќинството? (прочитај ги можностите и заокружи ги сите наведени од интервјуиранитот)

0.	не знам / нема одговор
1.	социјална помош
2.	помош од други (хуманитарна, просење, роднини во странство и слично)
3.	плата од вработени во домаќинството
4.	стипендија
5.	позајмици, кредити
6.	активности на невработени (трговија, чистење, помагање, собирање отпад, итн)
7.	пензија
8.	друго (наведи) _____

11. Каква е вашата економска активност? (не ги читај можностите, објасни и заокружи ги сите наведени од интервјуиранитот)

0.	не знам / нема одговор
1.	издржувано лице – дете, ученик (без стипендија)
2.	издржувано лице – дете, ученик (со стипендија)
3.	домаќин/ка (секојдневно врши домашни работи)
4.	невработен (без никаква економска активност)
5.	формално вработен (со платени придонеси) во приватен сектор
6.	формално вработен (со платени придонеси) во јавен сектор
7.	формално вработен (со платени придонеси) во граѓанска организација
8.	работи за надомест (привремено/без придонеси) во приватен сектор
9.	работи за надомест (привремено/без придонеси) во јавен сектор
10.	работи за надомест (привремено/без придонеси) во граѓанска организација
11.	доброволна работа (без надомест) во приватен сектор (учи занает, стажира)
12.	доброволна работа (без надомест) во јавен сектор (стажира)
13.	доброволна работа (без надомест) во приватен сектор (волонтер)
14.	пензионер/ка

12. Каква е вашата општествена активност? (прочитај ги можностите и заокружи ги сите наведени од интервјуиранитот)

0.	не знам / нема одговор
1.	член на граѓанска организација
2.	член на политичка партија
3.	неактивен
4.	друго (наведи) _____

ПРАШАЊА ПОВРЗАНИ СО ВРАБОТУВАЊЕ

13. Според вас, можностите на Ромите за стекнување работни квалификации во последните пет години се: (заокружи 1 одговор)

(доколку е потребно објаснување за стекнување работни квалификации се објаснува дека тоа значи човек да стане способен да се занимава со некоја работа – на пример да шие, да работи на компјутер, да поправа апарати, да зборува странски јазик, итн; при што способностите можат да се стекнат преку обука организирана од некого, учење на работата во претпријатието, итн)

0.	не знам / нема одговор
1.	значително намалени
2.	намалени
3.	исто како пред пет години
4.	зголемени
5.	значително зголемени

14. На кој начин сметате дека Ромите најсоодветно можат да стекнат работни квалификации? (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	преку формалното стручно образование
2.	преку обука организирана од центар за вработување
3.	преку обука организирана од граѓанска организација
4.	преку работа во претпријатие/стажирање/чиракување
5.	друго (наведи) _____

15. За секоја од следните можности за вработување на Ромите дајте ваше мислење дали е намалена, иста или зголемена во текот на последните пет години: (заокружи во соодветното поле или не означувај доколку не знае или нема одговор)

1. можност за вработување во јавен сектор
2. можност за вработување во приватен сектор
3. можност за вработување во граѓански сектор
4. можност за работа на јавни работи
5. можност за работа на привremени/сезонски работи
6. можност за отварање сопствено претпријатие
7. можност за семејна дејност (работа дома)
8. можност за работа во странство
9. можност за друга платена активност (трговија, итн)

намалено	исто	зголемено
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.

16. Изберете најмногу три начини кои значително можат да помогнат за вработување на Ромите.

0.	не знам / нема одговор
1.	вработување во јавен сектор преку преговори помеѓу политичарите
2.	обезбедување пари од државата за работодавците за секој вработен Ром
3.	обезбедување помош за отворање на сопствени претпријатија
4.	обезбедување помош за работата на постоечки претпријатија
5.	програми за стекнување работни квалификации
6.	програми за испраќање работници во странство
7.	привлекување на странски инвестиции во/близу населби населени со Роми
8.	казнување на работодавци кога неосновано одбиваат да вработат Роми
9.	друго (наведи)

17. Односот кон работниците Роми од страна на работодавачи и соработници не-Роми во последните пет години според вас е: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	значително влошен
2.	влошен
3.	исто како пред пет години
4.	подобрен
5.	значително подобрен

18. Колку според вас работоспособните Роми самите прават напори да си обезбедат работа, споредено со пред пет години: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	многу помалку се обидуваат да си најдат работа
2.	помалку се обидуваат да си најдат работа
3.	се обидуваат да си најдат работа исто како пред пет години
4.	повеќе се обидуваат да си најдат работа
5.	многу повеќе се обидуваат да си најдат работа

ПРАШАЊА ПОВРЗАНИ СО ДОМУВАЊЕ

19. Според вас, како е променета состојбата со домувањето на Ромите во последните пет години? (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	влошена е бидејќи повеќе Роми немаат дом за живеење
2.	влошена е бидејќи условите во становите/куќите се влошени
3.	состојбата е иста како и пред пет години
4.	состојбата е подобрена бидејќи има подобри услови во становите/куќите
5.	состојбата е подобрена бидејќи повеќе Роми имаат свој дом

20. За секој од наведените делови на населбите претежно населени со Роми дајте ваше мислење за тоа дали состојбата е влошена, иста или подобрена во последните пет години: (заокружи во соодветното поле или не означувај доколку не знае или нема одговор)

1. улици и нивно уредување
2. улично осветлување
3. канализациона мрежа
4. електрична мрежа (струја)
5. снабдување со вода
6. паркови и зеленило
7. јавни објекти (училишта, културни објекти, итн)

намалено	исто	зголемено
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.

21. Изберете најмногу три начини кои значително можат да помогнат за домувањето на Ромите?

0.	не знам / нема одговор
1.	Можност за купување на станови/куќи на Роми по поволни услови (ниски цени)
2.	Овозможување сместување на Ромите во станови/куќи со ниска цена за станарина
3.	бесплатно сместување на Роми во станови/куќи со договор
4.	инвестиции за изградба на стамбени згради во замена за куќите
5.	помош за обнова и реконструкција на станови/куќи на Роми
6.	помош за одржување на станови/куќи на Роми (плаќање комуналии)
7.	опремување на станови/куќи на Роми со покуќнина
8.	доделување на државни градежни земјишта на Роми за изградба
9.	помош за изградба на станови/куќи на Роми кои имаат земјиште
10.	доделување на државни станови/куќи во кои живеат Роми во нивна сопственост
11.	друго (наведи) _____

22. Споредено со периодот од пред пет години, Ромите самите си ги подобруваат следните состојби во домувањето: (заокружи во соодветното поле или не означувај доколку не знае или нема одговор)

1. комунална инфраструктура во населбата
2. друга инфраструктура во населбата
3. целосна имотна документација
4. решавање на стамбено прашање (вселување)
5. подобрување на условите на станот/куќата

помалку	исто	повеќе
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.

23. Дали според вас проблемот со имотната документација на Ромите во последните пет години е: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемен
2.	непроменет
3.	намален

24. На кој начин сметате дека Ромите кои имаат проблем со имотна документација можат тој проблем да го надминат? (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	преку обезбедување правна помош
2.	преку ослободување од давачки на имот
3.	преку урбанистичко планирање на населбите
4.	друго (наведи) _____

25. Според вас, какво е мислењето на не-Ромите, за Роми во нивното соседство, во споредба со периодот пред пет години: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	значително влошено
2.	влошено
3.	исто како пред пет години
4.	подобро
5.	значително подобро

ПРАШАЊА ПОВРЗАНИ СО ЗДРАВСТВО

26. Какво е вашето мислење за општата здравствена состојба на Ромите во споредба со состојбата пред пет години? (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	значително влошена
2.	влошена
3.	иста како пред пет години
4.	подобро
5.	значително подобро

27. Изберете најмногу три начини кои значително можат да помогнат за здравствената состојба на Ромите?

0.	не знам / нема одговор
1.	вакцинација на сите деца
2.	редовни систематски здравствени прегледи на деца
3.	редовни здравствени прегледи на жени
4.	редовни здравствени прегледи на сите Роми

5.	намалување на цените за здравствените услуги (прегледи, дијагнози, итн)
6.	одредени здравствени услуги да бидат бесплатни
7.	информирање на Ромите за здравство и сречување болести
8.	казнување на лекарите кои неосновано одбиваат да ги услужат Ромите
9.	олеснување на плаќање на пропишана терапија и лекови
10.	друго (наведи) _____

28. Според вас, каков е односот на не-Ромите од здравството кон Ромите кои користат здравствени услуги, во споредба со периодот пред пет години: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	значително влошен
2.	влошен
3.	ист како пред пет години
4.	подобрен
5.	значително подобрен

29. Дали сметате дека бројот на здравствено осигурени Роми во последните пет години е: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемен
2.	непроменет
3.	намален

30. На кој начин сметате дека Ромите кои не се здравствено осигурени можат да добијат осигурување? (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	преку обезбедување правна помош
2.	преку олеснување на условите за добивање здравствено осигурување
3.	преку ослободување од давачки поврзани со здравственото осигурување
4.	преку воведување лично здравствено осигурување за секој
5.	преку одвојување на здравственото осигурување од другите социјални услуги
6.	друго (наведи) _____

31. Бројот на Роми вработени во здравствениот сектор во однос на периодот пред пет години според вас е: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемен
2.	непроменет
3.	намален

32. Споредено со периодот од пред пет години, дајте ваше мислење за тоа колку Ромите сами се залагаат да ја подобрат својата здравствена состојба преку: (заокружи во соодветното поле или не означувај доколку не знае или нема одговор)

- редовно одење на здравствени прегледи
- обезбедување на здравствено осигурување
- барање информации во однос на здравството
- придржување кон пропишана терапија и лекови

помалку	исто	повеќе
1.	2.	3.
1.	2.	3.
1.	2.	3.

Прашања поврзани со ОБРАЗОВАНИЕ

33. Вклученоста на децата Роми во предучилишно и подготвително образование во споредба со периодот пред пет години според вас е: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемена
2.	непроменета
3.	намалена

34. Изберете најмногу пет начини кои значително можат да помогнат за предучилишно и подготвително образование на Ромите?

0.	не знам / нема одговор
1.	обезбедување бесплатно вклучување во дневен престој во градинка
2.	обезбедување бесплатно вклучување во кратки подготвителни програми
3.	обезбедување поддршка и организирање активности со родители
4.	мешање деца Роми и не-Роми во предучилишно/подготвително образование

5.	обезбедување подготовка за образование во домашни услови
6.	олеснување на плаќањето на предучилишното образование
7.	вovedување посебни програми за работа со Роми во предучилишно (пр. јазик)
8.	обезбедување пропратни потреби, како облека, материјали, превоз итн за децата
9.	вклучување на Роми во предучилишни установи за работа со децата
10.	вovedување содржини од ромски јазик и култура во предучилишно образование
11.	друго (наведи)

35. Вклученоста на децата Роми во основно и средно образование во споредба со периодот пред пет години според вас е: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемена
2.	непроменета
3.	намалена

36. Изберете најмногу три начини кои значително можат да помогнат за основното и средното образование на Ромите?

0.	не знам / нема одговор
1.	обезбедување стипендии за учениците Роми
2.	обезбедување поддршка и организирање активности со родители
3.	мешање деца Роми и не-Роми во основно/средно образование
4.	обезбедување поддршка на Роми за совладување на наставниот материјал
5.	вovedување посебни програми за работа со Роми (пр. јазик)
6.	обезбедување пропратни потреби, како облека, материјали, превоз итн за децата
7.	вклучување на наставници Роми во основно/средно образование
8.	вovedување содржини од ромски јазик и култура во образованието
9.	вклучување на децата од специјални училишта во редовното образование
10.	друго (наведи)

37. Бројот на Роми студенти во споредба со периодот пред пет години според вас е: (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	зголемен
2.	непроменет
3.	намален

38. Изберете најмногу три начини кои значително можат да помогнат за високото образование на Ромите.

0.	не знам / нема одговор
1.	обезбедување стипендии за студенти Роми
2.	вovedување предмети за ромски јазик, историја, култура на соодветни факултети
3.	организирање дополнителни заеднички активности за Роми и не-Роми
4.	обезбедување поддршка на Роми за совладување на наставниот материјал
5.	обезбедување пропратни потреби, како облека, сместување, превоз итн
6.	обезбедување подготвителна настава за запишување на факултет
7.	отворање на студиски групи на ромски јазик на некои факултети (пр. педагошки)
8.	поддршка за организирање на студентите Роми (во студентски сојузи и сл.)
9.	друго (наведи)

39. Според вас, во последните пет години заедничкото учење и дружењето помеѓу учениците Роми и не-Роми намалено, исто или зголемено во: (заокружи во соодветното поле, не означувај доколку не знае/нема одговор)

1. предучилишно образование
2. основно образование
3. средно образование
4. високо образование
5. специјални училишта

	намалено	исто	зголемено
1.	1.	2.	3.
2.	1.	2.	3.
3.	1.	2.	3.
4.	1.	2.	3.
5.	1.	2.	3.

40. Изберете најмногу три начини кои значително можат да придонесат кон заедничкото учење и дружењето помеѓу учениците Роми и не-Роми.

0.	не знам / нема одговор
1.	казнување на образовните институции кои ги двојат децата Роми од останатите
2.	вovedување задолжителни стандарди за мешање на децата во мешани средини
3.	вovedување двојазична или повеќејазична настава
4.	вovedување на содржини за изучување на различните култури
5.	вovedување активности и содржини кои поттикнуваат толеранција, разбирање
6.	промена на условите за запишување на деца во специјални училишта
7.	поттикнување соработка помеѓу училишта од ромски и не-ромски средини
8.	друго (наведи)

- 41. Според вас, каков е односот на не-Ромите кон Ромите во образованието, во споредба со периодот пред пет години:** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	значително влошен
2.	влошен
3.	ист како пред пет години
4.	подобрен
5.	значително подобрен

- 42. Колку се согласувате со следната изјава „Ромите сами прават повеќе напори да се вклучат во образованието во последните пет години“:** (заокружи 1 одговор)

0.	не знам / нема одговор
1.	воопшто не се согласувам
2.	не се согласувам
3.	неутрално мислење
4.	делумно се согласувам
5.	целосно се согласувам

ОПШТИ ПРАШАЊА ЗА ПОЛИТИКИТЕ НА ДРЖАВАТА КОН РОМИТЕ

- 43. Оценете како се однесува државата кон Ромите во следните области** (со оценките „ја влошува состојбата“, „ништо не прави“, „малку ја подобрува состојбата“, „значително ја подобрува состојбата“; заокружи во соодветното поле или не означувај доколку не знае или нема одговор):

	влошува	ништо	малку под.	подобрува	многу под.
1. вработување	1.	2.	3.	4.	5.
2. домување	1.	2.	3.	4.	5.
3. здравство	1.	2.	3.	4.	5.
4. образование	1.	2.	3.	4.	5.
5. намалување стереотипи и предрасуди	1.	2.	3.	4.	5.
6. спречување и заштита од дискриминација	1.	2.	3.	4.	5.
7. подобрување на еднаквост меѓу мажи и жени	1.	2.	3.	4.	5.
8. надминување на сиромаштијата	1.	2.	3.	4.	5.

- 44. Оценете како се однесува општината кон Ромите во следните области**, (со оценките „ја влошува состојбата“, „ништо не прави“, „малку ја подобрува состојбата“, „значително ја подобрува состојбата“; заокружи во соодветното поле или не означувај доколку не знае или нема одговор):

	влошува	ништо	малку под.	подобрува	многу под.
1. вработување	1.	2.	3.	4.	5.
2. домување	1.	2.	3.	4.	5.
3. здравство	1.	2.	3.	4.	5.
4. образование	1.	2.	3.	4.	5.
5. намалување стереотипи и предрасуди	1.	2.	3.	4.	5.
6. спречување и заштита од дискриминација	1.	2.	3.	4.	5.
7. подобрување на еднаквост меѓу мажи и жени	1.	2.	3.	4.	5.
8. надминување на сиромаштијата	1.	2.	3.	4.	5.

- 45. Со која од следните изјави се согласувате?** (заокружи во соодветното поле или не означувај доколку не знае или нема одговор):

Изјава	да	не
Знам или сум слушнал/а за некои активности од страна на државата за решавање на проблемите на Ромите	1.	2.
Знам или сум слушнал/а за некои активности од страна на општината за решавање на проблемите на Ромите	1.	2.
Знам или сум слушнал/а за Националната стратегија за Роми	1.	2.
Знам или сум слушнал/а за Декдата за вклучување на Роми 2005-2015	1.	2.

- 46. (Ако интервјуируаниот одговорил со „да“ барем на една изјава од претходното прашање) Од каде имате добиено информација?** (можни се повеќе одговори)

0.	не знам / нема одговор
1.	преку медиумите (телевизија, весник, радио)
2.	преку институциите (училишта, социјални центри, итн)
3.	преку Ромски информативен центар во градот
4.	преку граѓанска организација
5.	преку политичка партија
6.	преку пишани документи (извештаи, закони, студии, книги, итн)
7.	преку интернет
8.	друго (наведи)

47. (Ако интервјуираниот одговорил со „да“ на последната изјава од прашање 45) **Што за вас претставува Декадата за вклучување на Ромите?** (можни се повеќе одговори)

0.	не знам / нема одговор
1.	фондови/пари за проекти за Ромите
2.	фондови/пари за делење меѓу Ромите
3.	програма на граѓанска организација
4.	програма на политичка партија
5.	државна политика
6.	изјава на државата со која се залага за решавање на проблемите на Ромите
7.	план за активности за решавање на проблемите на Ромите
8.	слично на охридски рамковен договор, само за Роми
9.	начин за вклучување на Ромите во институциите на државата и општините
10.	друго (наведи)

48. (Ако интервјуираниот одговорил со „да“ на последната изјава од прашање 45) **Кон што треба да придонесе Декадата за вклучување на Ромите?** (можни се повеќе одговори)

0.	не знам / нема одговор
1.	подобрување на вработувањето на Ромите
2.	подобрување на домувањето на Ромите
3.	подобрување на здравјето на Ромите
4.	подобрување на образованието на Ромите
5.	надминување на стереотипи и предрасуди кон Роми
6.	подобрување на односите помеѓу Ромите и не-Ромите
7.	спречување и заштита на Ромите од дискриминација
8.	подобрување на еднаквоста и рамноправноста меѓу мажите и жените Роми
9.	надминување на сиромаштијата помеѓу Ромите
10.	вклучување на Ромите во одлучувањето во државата/општината
11.	прибирање на информации и податоци за ромската заедница
12.	подобрување на позицијата на ромските политички партии
13.	зголемување на активностите на граѓанските организации кои работат со Роми
14.	соработка со други држави за решавање на прашањата/проблемите на Ромите
15.	искористување на фондовите на Европската унија во корист на Ромите
16.	искористување на фондовите од други донатори во корист на Ромите
17.	друго (наведи)

49. (Ако интервјуираниот одговорил со „да“ на последната изјава од прашање 45) **Кон што придонесе Декадата за вклучување на Ромите во последните пет години?** (можни се повеќе одговори)

0.	не знам / нема одговор
1.	подобрување на вработувањето на Ромите
2.	подобрување на домувањето на Ромите
3.	подобрување на здравјето на Ромите
4.	подобрување на образованието на Ромите
5.	надминување на стереотипи и предрасуди кон Роми
6.	подобрување на односите помеѓу Ромите и не-Ромите
7.	спречување и заштита на Ромите од дискриминација
8.	подобрување на еднаквоста и рамноправноста меѓу мажите и жените Роми
9.	надминување на сиромаштијата помеѓу Ромите
10.	вклучување на Ромите во одлучувањето во државата/општината
11.	прибирање на информации и податоци за ромската заедница
12.	подобрување на позицијата на ромските политички партии
13.	зголемување на активностите на граѓанските организации кои работат со Роми
14.	соработка со други држави за решавање на прашањата/проблемите на Ромите
15.	искористување на фондовите на Европската унија во корист на Ромите
16.	искористување на фондовите од други донатори во корист на Ромите
17.	друго (наведи)

50. **Дали има нешто што не ве прашавме, а вие би сакале да кажете?**

ВИ БЛАГОДАРИМЕ ЗА СОРАБОТКАТА

51. **Забелешки**

ПРИЛОГ 2: РЕАЛИЗИРАН ПРИМЕРОК – ДЕМОГРАФСКИ ПОДАТОЦИ

Демографските податоци во однос на испитаниците опфаќаат општина, пол, возраст, брачен статус, вкупен број на членови во домаќинството и број на членови од различни генерации (деца, возрасни, стари лица), последно ниво на завршено образование и, доколку испитаникот е во образовниот процес, нивото и годината на тековно образование, начин(и) на кој финансиски се издржува домаќинството на испитаникот, економската и општествената активност на испитаникот.

Вкупниот број на испитаници е 539. Бројот и распределбата на испитаници по општини е прикажан на Слика 50. Со оглед на малиот број испитаници за одредени помали градови не е можно изведување и генерализирање на заклучоци, или кога тоа е направено, ваквите заклучоци се препорачува да се разгледуваат со резерва и да служат единствено како можна насока. Од вкупниот број испитаници, 41% се од женски, а 59% се испитаници од машки пол. Бројот и распределбата на испитаниците според возраста е прикажан на Слика 51.

Најголем број од испитаниците, скоро две третини, се мажени/ женети. Една петтина се немажени/ неженети, а околу 12% од испитаниците имаат поинаков **брачен статус**. Процентот на испитаници со различен брачен статус е даден на Слика 52. Речиси три четвртини од испитаниците на возраст до 25 години се немажени/ неженети.

Според бројот на членови во домаќинството, најголем процент од испитаниците, речиси 80%, живеат во домаќинства со 3-7 членови, со најголема концентрација на домаќинства со 4 членови. Оваа распределба е прикажана на Слика 53. Треба да се има во предвид дека во секое домаќинство е испитуван по еден член на домаќинството.

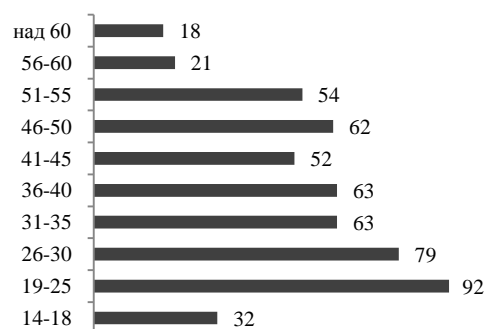
Домаќинствата најчесто имаат по 2 деца (35%), двајца возрасни (64%) и немаат постари лица (72%). Домаќинствата со 1-3 деца сочинуваат околу 70% од вкупниот број домаќинства. Околу 15% се домаќинства во кои има 4-10 деца. Домаќинства со повеќе од 2 стари лица има помалку од 1%.

Најголемиот дел од испитаниците, близу 40%, имаат завршено основно образование. Една четвртина имаат завршено средно образование.

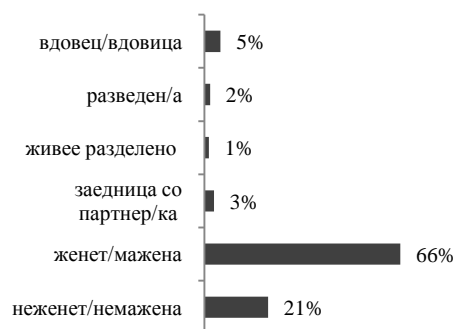
Само 2% од испитаниците се со завршено високо образование (Слика 54). Повеќе од една третина немаат завршено образование. Помеѓу машките и женските испитаници нема разлика во процентот на оние кои завршиле основно, но процентот на женски испитаници со високо

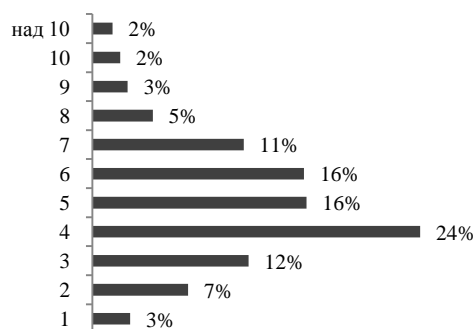
Слика 50. Испитаници според општина

Слика 51. Испитаници според возраст

Слика 52. Испитаници според брачен статус

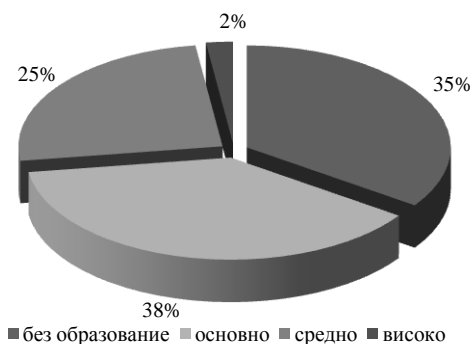

Слика 53. Испитаници според број на членови на домаќинство

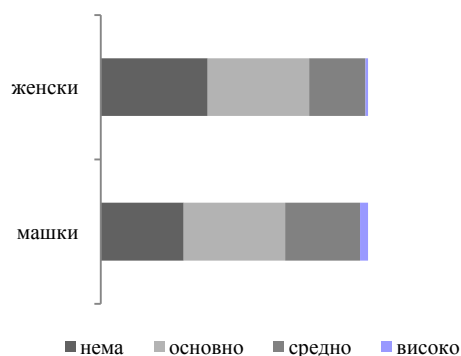
образование е три пати помал во споредба со машките, а помал е и процентот на жени со завршено средно образование. Од друга страна, кај испитаниците од женски пол има поголем процент без завршено образование во споредба со машките (Слика 55).

Типично, податокот за образованието на секој испитаник е во однос на последното целосно завршено ниво на образование. Околу 10% од вкупниот број испитаници сè уште е во процес на образование, од кои една третина се во средно образование, а околу четвртина се во високо образование. Процентот на лица чие основно образование е во тек се очекува да биде поголем, но со оглед на најмалата возраст на испитаници од 14 години која е земена во предвид според методологијата на проценката, во резултатите од податоците овој процент е помал.

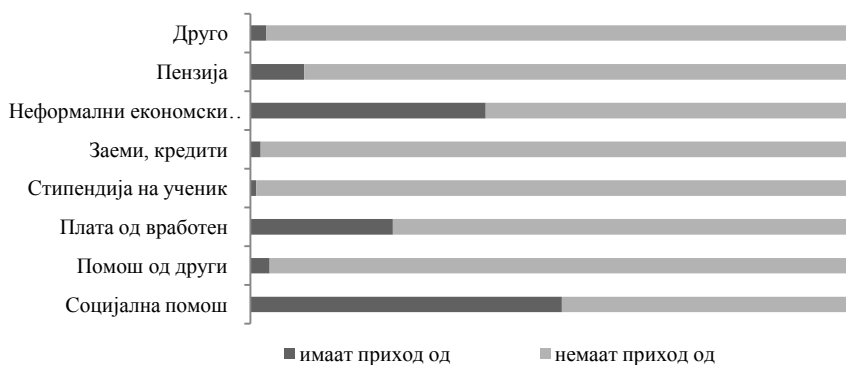
Поголем дел од испитаниците (околу 40%) се од домаќинства кои имаат приходи од социјална или друга помош, вклучително помош на невработени, помош на технолошки вишок и друг вид помош од државата/ општината, како и хуманитарна помош, помош од роднини и пријатели, итн. Околу една третина од испитаниците живеат во домаќинства кои имаат приход од неформални економски активности. Нешто помалку од една петтина имаат плата на формално вработени лица. Околу 7% од домаќинствата имаат приход од пензија. Многу е мал процентот на испитаници кои живеат во домаќинства кои остваруваат приход од заеми и кредити, како и од стипендии на ученици (по 1%). Ова е прикажано на Слика 56.

Слика 54. Испитаници според образование

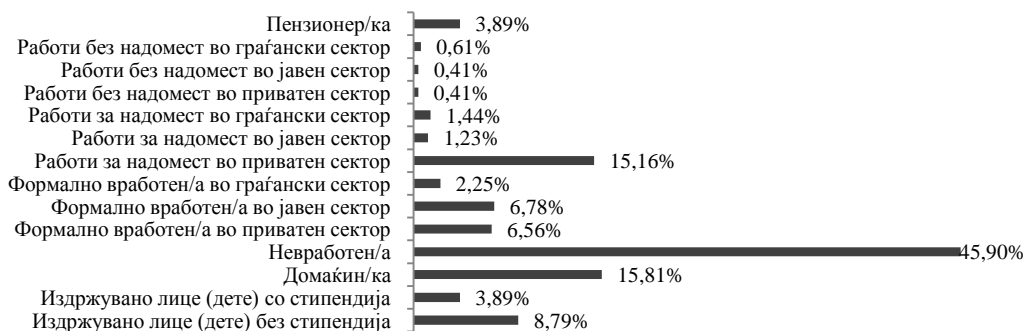

Слика 55. Образование на испитаници според пол

Слика 56. Испитаници според приход на домаќинствата

Во однос на економската активност на испитаниците, најголем дел од нив - околу три четвртини се неактивни, што вклучува невработени лица, домаќини, пензионери и издржувани лица, вклучително и деца кои примаат или не примаат стипендија. По нешто над 15% од вкупниот број испитаници се формално вработени односно работат неформално за надомест, а само 1% работат без надомест. Околу 63,5% од економски активните испитаници се од приватниот, 24,1% од јавниот, а 12,4% од граѓанскиот сектор. Слика 57 подолу дава визуелен преглед на распределбата на испитаниците според нивната економска активност.

Слика 57. Испитаници според економска активност

Во однос на општествената активност на испитаниците (Слика 58), најголем дел од испитаниците се неактивни во општеството. Околу 82,5% од испитаниците не се вклучени во никакви структури преку кои би можеле да влијаат на процесите на донесување одлуки и слично. Само околу 11% од испитаниците се членови на граѓански организации, а половина од овој процент се членови на политички партии.

При разгледувањето на податоците од истражувањето треба да се има предвид и тоа дека кај одредени прашања испитаниците имаат можност за повеќе одговори. Така, приходот на домаќинството може да биде од повеќе извори, а испитаникот може да има повеќе од една економска или општествена активност. Поради ова, процентите во анализата се пресметани врз основа на позитивните во однос на негативните одговори по секоја можност за одговор на дадено прашање.

Слика 58. Испитаници според општествена активност

ПРИЛОГ 3: ПРЕГЛЕД НА НАПРЕДОКОТ НА ДЕКАДАТА ЗА ВКЛУЧУВАЊЕ НА РОМИТЕ 2005-2015 ВО МАКЕДОНИЈА СПОРЕД РЕГИОНАЛНАТА МЕТОДОЛОГИЈА И ПОКАЗАТЕЛИ НА ДЕКАДНАСТРАЖА¹⁰

МЕТОДОЛОГИЈА

Прегледот на напредокот на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 во Македонија е направен и според регионалната методологија и показатели на ДекаднаСтража (како што е ажурирана во 2009 година). Применетата методологија вклучува:

1. Квантитативно истражување, спроведено со примена на техника на интервју и стандарден меѓународен прашалник¹¹ како инструмент. Прашањата содржани во прашалникот се поделени во 6 тематски целини кои се однесуваат на приоритетните области на Декадата, и тоа:
 - Општи прашања
 - Политичко учество
 - Образование
 - Домување
 - Вработување
 - Здравство

Интервјуто во Македонија е спроведено на примерок од вкупно 25 испитаници: Роми и не-Роми, речиси подеднакво застапени од двата пола (12 од женски и 13 од машки пол), припадници на пет различни групи на познавачи на приликите во однос на интеграција на Ромите, и тоа:

- 5 општински лидери: 2 градоначалници и по 1 претседавач на Совет на општина, советник и директор
- 5 научници / истражувачи со експертиза за прашањата на Ромите
- 5 експерти за ромски прашања од политички партии: 1 претседател на политичка партија, 3 пратеници и 1 активист
- 5 ромски граѓански лидери: членови на ромски невладини организации
- 5 владини претставници: претставници од ресорните министерства (образование, труд и социјална политика, здравство, транспорт и врски) и Координатор на Декадата.

Квантитативното истражување обезбедува генерална слика за успешноста на Декадата во државата, како и за постигнатите резултати во приоритетните области, изведена врз основа на експертските толкувања.

2. Квалитативен преглед на постојната документација поврзана со Декадата (вклучително и консултации со клучни информатори за оние прашања за кои не постојат готови податоци) со цел да се утврди начинот на кој државата (владата и парламентот) се однесува кон Декада и политиките поврзани со Ромите воопшто, во смисла на политичка дискусија на односните политики, обезбедување на финансиски средства, следење, вреднување и евентуална ревизија на Акционите планови од Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015.

¹⁰ За детални информации во однос на ДекаднаСтража (на англиски јазик) посетете ја интернет страницата: http://www.gomadecade.org/decade_watch, на која исто така се достапни претходните извештаи на ДекаднаСтража (за 2005/6 година и додатокот за 2007 година).

¹¹ Прашалникот кој се користи во сите држави од Декадата е претходно конструиран, а за потребите на истражувањето во нашата земја само е преведен на македонски јазик

ЕКСПЕРТСКИ ТОЛКУВАЊА ЗА СОСТОЈБАТА НА ИНТЕГРАЦИЈАТА НА РОМИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА

Во овој дел се прикажани резултатите од анализата на толкувањата на познавачите на приликите во однос на состојбата на интеграцијата на Ромите во Република Македонија; политичкото учество; приоритетните прашања во областите на образованието, домувањето, вработувањето и здравството, влијанието на соодветните програми и нивниот придонес за промени во наведените области и постигнување на целите на Акционите планови; нивото на интеграција и дискриминација во секоја од четирите приоритетни области на Декадата, како и анализа на родовата еднаквост.

ОПШТИ ПРАШАЊА

Општи размислувања за состојбата на Ромите

Врз основа на добиените резултати може да се заклучи дека познавачите на приликите сметаат дека и покрај **одредени позитивни промени, интеграцијата на Ромите во државата не е остварена, а дискриминацијата врз нив сè уште претставува постоечки проблем.**

	бр. одговори	средна вредност
Оценка за нивото на целокупната интеграција во државата	25	1,92
Во изминатите 5 години нивото на интеграција беше ... 1= многу намалена ... 5= многу зголемена	25	3,64
Оценка за нивото на дискриминација врз Ромите во РМ 1= многу високо ... 5= многу ниско	25	2,60
Во изминатите 5 години нивото на дискриминација е ... 1= многу зголемена ... 5= многу намалена	25	3,63

Познавачите на приликите сметаат дека **нивото на целокупната интеграција е ниско (1,9)**, иако оценуваат дека во изминатите пет години има **тенденција на зголемување (3,6)**. Во однос на **дискриминацијата врз Ромите**, испитаниците сметаат дека таа е **средно висока (2,6)**, оценувајќи дека истата во изминативе пет, главно, **се задржува на исто ниво (3,4)**.

Клучни извори на информации на властите за креирање на политиките за Ромите

Како **клучни извори на информации на властите за креирање на политиките за Ромите**, познавачите на приликите најмногу ги посочуваат **ресорните министерства и националните документи** кои се однесуваат на Ромите односно Декадата, како и извештаите на ЕУ и други меѓународни документи, статистичките податоци, политичките партии, невладините организации и активисти и медиумите.

Оценка за влијанието на Декадата за вклучување на Ромите во државата

Анализата на добиените податоци покажува дека дури три четвртини од испитаниците влијанието на Декадата го оценуваат како позитивно или многу позитивно. Врз основа на тоа може да се заклучи дека **Декадата има тенденција на позитивно влијание во државата (3,7)**.

	бр. одговори	средна вредност
Оценка за влијанието на Декадата во државата	24	3,71

Оценка за приоритетите на Владата за интеграција на Ромите

Познавачите на приликите сметаат дека област на која **Владата и дава најголем приоритет е образованието**. Исто така, висок приоритет имаат и политичкото учество и вработувањето.

Добиените резултати покажуваат дека половата рамноправност и особено говорот и насилството засновани на омраза се области за кои познавачите на приликите сметаат дека Владата недоволно ги приоритизира.

(1= највисок приоритет ... 9 = најнизок приоритет)

	бр. одговори	средна вредност
Образование	25	2,04
Политичко учество	25	3,24
Вработување	25	3,60
Здравство	25	4,12
Домување	25	4,64
Не-дискриминација	25	5,12
Намалување на сиромаштија	25	5,16
Родова рамноправност	25	5,92
Говор и насилство засновани на омраза	24	6,75

Оценка за успехот на акциите на Декадата по приоритетни области

Акциите на Декадата убедливо **најуспешни** се во областа на **образованието**. **Добар успех** имаат постигнато и акциите во областа на **вработувањето**. **Најмал успех** има постигнато во **намалувањето на сиромаштијата** и особено во **говорот и насилството засновани на омраза**.

(1= најголем успех ... 9 = најмал успех)

	бр. одговори	средна вредност
Образование	24	1,45
Вработување	23	3,43
Родова рамноправност	19	4,63
Не-дискриминација	20	4,65
Домување	20	4,75
Здравство	24	4,79
Намалување на сиромаштија	20	5,3
Говор и насилство засновани на омраза	19	6,68

ПОЛИТИЧКО УЧЕСТВО

Ефикасност на консултациите меѓу ромските претставници и Владата

многу висока	0%
висока	12,5%
ниска	62,5%
многу ниска	12,5%
нема консултации	0%
не знам	12,5%

Познавачите на приликите сметаат дека **консултациите помеѓу ромските претставници и Владата не се ефикасни**. Ова може да се заклучи од фактот што три четвртини од испитаниците ефикасноста на консултациите ја оценуваат како ниска (62,5%) или многу ниска (12,5%). Претходниот заклучок добива уште поголемо значење ако се земе предвид податокот дека оценката за ниската ефикасност на консултациите меѓу ромските претставници и Владата

повеќе или помалку ја делат припадниците на сите пет групи познавачи на приликите за интеграцијата на Ромите.

Вклученост на ромските организации во креирањето на политики за Роми

Анализата на одговорите на испитаниците покажува дека **вклученоста на ромските организации во креирањето на политиките поврзани со Ромите е мала (2,7)**.

1= многу низок ... 5= многу висок	бр. одговори	средна вредност
Степен на вклученост на ромски организации во креирање политики поврзани со Ромите	25	2,68

Имено, скоро една третина од испитаниците смета дека степенот на ромски организации кои се вклучени во создавањето на политики поврзани со Ромите е низок или многу низок, додека околу една четвртина од испитаниците смета дека има висок степен на вклученост на ромските организации. Високиот степен на вклученост се смета дека е резултат на високата свест и активност на ромските НВОи и интелектуалци, додека оние кои сметаат дека вклученоста е пониска, како причини наведуваат недостаток од соодветно и официјално определена улога на ромските НВОи и политички партии, недостаток на желба за вклучување во креирањето на политики кај ромските НВОи и политички партии или нивна дезорганизираност (недостаток од заеднички настап), како и недоволна размена на информации помеѓу страните вклучени во процесот на креирање политики.

Улога на ромските организации во спроведувањето на политиките за Ромите

Слично како и кај претходното прашање, познавачите на приликите и **улогата на ромските организации во спроведувањето на политиките поврзани со Ромите ја оценуваат како доста ограничена (2,7)**.

1= многу низок ... 5= многу висок	бр. одговори	средна вредност
Степен на вклученост на ромски организации во спроведување политики поврзани со Ромите	25	2,72

Причина за висок степен на учество на Ромите во спроведувањето на јавните политики насочени кон нив повторно е високиот степен на свест и активност кај ромските организации и интелектуалци. Испитаниците кои сметаат дека вклученоста е на ниско ниво како причини ги наведуваат: официјалната одговорност за спроведување (кај институциите), недоволно активно координативно тело и недостаток на координација, несоодветна и бирократска администрација и недоволна упорност за соработка. Покрај ова, постојат одговори кои се однесуваат на релацијата ромски НВОи и политички партии, каде се нагласува дека институциите се повеќе наклонети кон соработка со НВОи отколку со политички партии, но и дека НВОи се поактивни од политичките партии. Исто така се појавува став дека постои несоодветен третман на ромските политички партии како коалиционен партнер во власта (за разлика од другите коалициони партнери).

Учество на жените Ромки меѓу влијателните политичари Роми во државата

(средната вредност е изразена во проценти)	бр. одговори	средна вредност
Учество на жени Ромки меѓу најпознатите влијателни политичари Роми во државата	11	3,50

Оценка за учеството на жените Ромки меѓу најпознатите влијателни политичари Роми во државата дале помалку од половината од испитаните познавачи на приликите за интеграцијата на Ромите. Тие **учеството на жените Ромки** го проценуваат на **само 3,5%**. Притоа, највисока оценка имаат истражувачите со експертиза за прашања поврзани со Ромите, а најниска владините претставници и општинските лидери. Средната оценка е речиси идентична кај испитаниците од машки и женски пол.

ВРАБОТУВАЊЕ

Анализите за состојбата и постигнатите резултати во областа на вработувањето се направени врз основа на одговорите на 18 испитаници кои себеси се сметаат за квалификувани да дискутираат на оваа тема.

Оценка за приоритетот на прашањата на Ромите во областа на вработувањето

Според одговорите на испитаниците може да се заклучи дека **најголем приоритет** во областа на вработувањето имаат **прашањата за отворање работни места и конкретно вработување во приватниот и јавниот сектор**, како и за обуки и преквалификација. На прашањата за самовработување и претприемништво и особено за обезбедување на еднаков третман на пазарот на трудот им се дава нешто помал приоритет.

(1= највисок приоритет ... 4 = најнизок приоритет)	бр. одговори	средна вредност
Отворање работни места и конкретно вработување	18	2,00
Обука и преквалификација	18	2,06
Самовработување и претприемништво	18	2,61
Обезбедување еднаков третман на пазарот на труд	18	3,11

Оценка за влијанието на одделните програми од областа на вработувањето

(0= нема програма, 1=мн. негативно... 5=мн. позитивно)	бр. одговори	средна вредност
Отворање работни места и конкретно вработување	18	3,56
Самовработување и претприемништво	18	3,22
Обука и преквалификација	17	2,47
Обезбедување еднаков третман на пазарот на труд	17	2,47

Генерално, **тенденција за позитивно влијание** имаат **програмите за отворање работни места и конкретно вработување во јавниот и приватниот сектор** и донекаде програмите за самовработување и претприемништво. Од друга страна, во предвид треба да се земе податокот дека близу една третина од испитаниците сметаат дека нема соодветни програми за обука и преквалификација, како и за обезбедување еднаков третман на пазарот на трудот, што во крајна линија се одразува и на средната оценка за влијанието на овие две програми. Инаку, и за овие програми испитаниците сметаат дека истите покажуваат позитивно влијание, кога такви воопшто постојат.

Степен на придонес на програмите за вработување кон посакуваните промени

Две третини од познавачите на приликите сметаат дека **програмите за вработување „донекаде“** придонесуваат за промени, така што може да се заклучи дека овие програми **имаат ограничен придонес кон посакуваните промени** во областа на вработувањето.

многу	5,55%
донекаде	66,67%
воопшто не	16,67%
нема програми	0%
не знам	11,11%

Степен на придонес на програмите за вработување во целите на Акциониен план

Заклучокот за **ограничениот придонес на програмите за вработување** важи и во однос на **постигнувањето на целите на Акциониот план** во државата.

многу 5,55%

донекаде	66,67%
воопшто не	16,67%
нема промени	0%
не знам	11,11%

Промени во интеграцијата на Ромите во вработувањето во последните 5 години

многу зголемена	0%
зголемена	61,10%
намалена	0%
многу намалена	5,56%
нема промени	27,78%
не знам	5,56%

Анализата на добиените податоци укажува на зголемена интеграција во областа на вработувањето во последните пет години.

Следење и вреднување на програми за вработување и нивна ефикасност

Повеќе од една третина од испитаниците **не знаат** дали државата има воспоставено следење и вреднување во областа на вработување. Значително поголем дел од останатите испитаници смета дека државата **има ваков систем**. Исто така, најголем дел од испитаниците смета дека овој систем е **ефикасен само „донекаде“**.

Степен до кој програмите за вработување третираат родови прашања

Половина од испитаниците **не знаат** дали програмите за вработување се занимаваат со родовите прашања, а останатата половина смета дека тоа е само до одреден степен или воопшто не е случај.

Промени во дискриминацијата во вработувањето во последните пет години

многу зголемена	11,10%
зголемена	5,56%
намалена	38,89%
многу намалена	5,56%
нема промени	38,89%
не знам	0%

Врз основа на добиените резултати може да се заклучи дека дискриминацијата во вработувањето во последните пет години е задржана на исто ниво, со тенденција на намалување.

ДОМУВАЊЕ

Анализите за состојбата и постигнатите резултати во областа на домувањето се направени врз основа на одговорите на 21 испитаници кои себеси се сметаат за квалификувани да дискутираат на оваа тема.

Оценка за приоритетот на прашањата на Ромите во областа на домувањето

(1= највисок приоритет ... 5 = најнизок приоритет)	бр. одговори	средна вредност
Формализација на неформални населби	20	2,55

Комунални услуги и инфраструктура	20	2,55
Пристап до квалитетно социјално домување	20	2,85
Подобрување на тековна состојба на домовите	20	2,95
Превенција и сузбивање на бездомништво	20	3,10

Анализата на резултатите покажува дека **најприоритетни прашања се формализацијата на неформалните населби и комуналните услуги и инфраструктурата (2,55)**. На останатите прашања од областа на домувањето се дава нешто помал, но сепак значаен приоритет (2,85-3,1). Треба да се подвлече дека сузбивањето и превенцијата од појава на бездомништво има најнизок приоритет, иако бездомништвото го намалува вкупниот резултат во домувањето, без оглед на напорите во останатите програми.

Оценка за влијанието на одделните програми од областа на домувањето

(0= нема програма, 1=мн. негативно... 5=мн. позитивно)	бр. одговори	средна вредност
Пристап до квалитетно социјално домување	21	3,19
Подобрување на тековната состојба на домовите	21	2,81
Комунални услуги и инфраструктура	21	2,71
Формализација на неформални населби	21	2,62
Превенција и сузбивање на бездомништво	21	2,57

Генерално, ниту една од програмите од областа на домувањето нема позитивно влијание. Единствено програмата за пристап до квалитетни социјални станови е оценета како неутрална со блага тенденција кон позитивно влијание (3,2), додека оценката за влијанието на останатите програми е негативна со тенденција кон неутрална.

Степен до кој програмите за домување придонесуваат за посакуваните промени

многу	0%
донекат	47,62%
воопшто не	47,62%
нема програми	0%
не знам	4,76%

Добиените резултати упатуваат на заклучокот дека **програмите за домување воопшто или сосема малку придонесуваат за посакуваните промени** во оваа област.

Степен на постигнување на целите на Акциониот план со програми за домување

многу	9,52%
донекат	28,57%
воопшто не	42,86%
нема програми	4,76%
не знам	14,29%

Од добиените податоци може да се заклучи дека **програмите за домување воопшто или сосема малку помогнале за постигнување на целите на Акциониот план**.

Промени во интеграцијата на Ромите во домувањето во последните пет години

многу зголемена	0%
зголемена	14,29%

намалена	9,52%
многу намалена	4,76%
нема промени	71,43%
не знам	0%

Анализата на добиените податоци јасно укажува дека **во последните пет години нема промени во постигнатата интеграција во домувањето.**

Следење и вреднување на програми за домување и нивна ефикасност

Речиси половината од испитаниците **не знаат** дали државата има систем на следење и вреднување во областа на домувањето. Мислењата на останатите за постоење на следење и вреднување се **поделени**. Што се однесува до ефикасноста на ваквиот систем, испитаниците кои сметаат дека таков систем постои оценуваат дека истиот е, главно, **ограничено ефикасен**.

Степен до кој програмите за домување третираат родови прашања

Нешто помалку од половина од испитаниците **не знаат дали програмите за домување ги третираат родовите прашања**, а останатите сметаат дека тоа воопшто не е случај или важи само до одреден степен.

Промени во дискриминацијата во домувањето во последните пет години

многу зголемена	0%
зголемена	19,05%
намалена	19,05%
многу намалена	4,76%
нема промени	52,38%
не знам	4,76%

Врз основа на добиените резултати може да се заклучи дека **дискриминацијата во домувањето во последните пет години е задржана на исто ниво**, со тенденција на сосема благо намалување.

ЗДРАВСТВО

Анализите за состојбата и постигнатите резултати во областа на здравството се направени врз основа на одговорите на 19 испитаници кои себеси се сметаат за квалификувани да дискутираат на оваа тема.

Оценка за приоритетот на прашањата на Ромите во областа на здравството

Во областа на здравството **најголем приоритет** се дава на **пристапот до примарна здравствена заштита**. Висок приоритет имаат и **пристапот до здравствено осигурување и здравјето на децата**. Најнизок приоритет, пак, имаат промоцијата на вработувањето на Ромите во здравството и пристапот до специјализирани третмани.

(1= највисок приоритет ... 8 = најнизок приоритет)	бр. одговори	средна вредност
Пристап до примарна здравствена заштита	19	1,68
Пристап до здравствено осигурување	19	2,47
Здравје на децата	19	2,89
Здравје на жените	19	3,84
Пристап до лекови и терапија	19	4,32

Промоција на здрави животни навики	19	4,74
Промоција на вработување Роми во здравството	19	5,58
Пристап до специјализирани третмани	19	5,68

Оценка за влијанието на одделните програми од областа на здравството

(0= нема програма, 1=мн. негативно... 5=мн. позитивно)	бр. одговори	средна вредност
Пристап до здравствено осигурување	19	4,16
Здравје на жените	19	3,89
Здравје на децата	19	3,63
Промоција на здрави животни навики	19	3,58
Пристап до примарна здравствена заштита	19	3,37
Пристап до лекови и терапија	18	3,17
Промоција на вработување Роми во здравство	19	2,79
Пристап до специјализирани третмани	18	2,72

Влијанието на програмите за пристап до здравствено осигурување се оценува како прилично позитивно. Тенденција кон позитивно влијание имаат и програмите за здравјето на жените и децата, како и промоцијата на здрави животни навики и пристапот до примарна здравствена заштита. Најслабо влијание имаат програмите за пристап до специјализирани третмани и за промоција на вработувањето на Ромите во здравството.

Степен до кој здравствените програми придонесуваат за посакуваните промени

Повеќе од половината од познавачите на приликите сметаат дека **здравствените програми „донекаде“** придонесуваат за промени од што може да се заклучи дека овие програми **имаат ограничен придонес кон посакуваните промени** во областа на здравството. Исто така, треба да се одбележи и податокот дека дури една четвртина од испитаниците смета дека воопшто нема здравствени програми.

многу	10,53%
донекаде	57,89%
воопшто не	0%
нема програми	26,32%
не знам	5,26%

Придонес за постигнување на Акциониот план на здравствени програми

Заклучокот за **ограничениот придонес на здравствените програми** важи и во однос на **постигнувањето на целите на Акциониот план** во државата.

многу	5,56%
донекаде	66,67%
воопшто не	16,67%
нема програми	5,55%
не знам	5,55%

Промена во интеграцијата во здравството во последните пет години

многу зголемена	0%
зголемена	36,84%

намалена	10,53%
многу намалена	5,26%
нема промени	47,37%
не знам	0%

Врз основа на добиените резултати може да се заклучи дека **во последните пет години нема промени во интеграцијата во областа на здравството**, но исто така, треба да се напомене дека значаен дел од испитаниците (повеќе од една третина) сметаат дека интеграцијата е зголемена.

Следење и вреднување на здравствените програми и нивна ефикасност

Повеќе од половината од познавачите на приликите сметаат дека државата **има систем на следење и вреднување во областа на здравството**, но треба да се издвои и податокот дека една третина од нив не знаат дали има воспоставено ваков систем. Исто така, најголем дел од испитаниците сметаат дека следењето и вреднувањето во здравството се **ефикасни само „донекаде“**.

Степен до кој програмите за вработување третираат родови прашања

Повеќето од испитаниците (52,6%) сметаат дека здравствените програми се занимаваат со **родовите прашања само до одреден степен**.

Промени во дискриминацијата во здравството во последните пет години

многу зголемена	5,26%
зголемена	5,26%
намалена	31,58%
многу намалена	0%
нема промени	57,88%
не знам	0%

Според добиените резултати може да се изведе заклучокот дека **дискриминацијата во областа на здравството во последните пет години е задржана на исто ниво**, но со тенденција на намалување.

ОБРАЗОВАНИЕ

Анализите за состојбата и постигнатите резултати во областа на образованието се направени врз основа на одговорите на 22 испитаници кои себеси се сметаат за квалификувани да дискутираат на оваа тема.

Оценка за приоритетот на образовните прашања на Ромите

(1= највисок приоритет ... 7 = најнизок приоритет)	бр. одговори	средна вредност
Основно и средно образование	22	1,91
Ран детски развој и предучилишно образование	22	2,09
Високо образование	22	3,14
Образование за возрасни	20	4,45
Десегрегација	22	4,50
Промоција на вработување Роми во образование	21	4,57
Промоција на ромски јазик, култура, историја, идентитет	22	4,95

Анализата на резултатите покажува дека **најприоритетни** прашања се **основното и средно образование (1,9) и раниот детски развој и предучилишното образование (2,1)**. Значаен приоритет има и високото образование (3,1), а **најмалку приоритетно** прашање со кое се соочуваат Ромите во областа на образованието е **промоцијата на ромскиот јазик, култура, историја и идентитет (4,9)**.

Оценка за влијанието на одделните програми од областа на образованието

(0= нема програма, 1=мн. негативно... 5=мн. позитивно)	бр. одговори	средна вредност
Псновно и средно образование	22	4,04
Ран детски развој и предучилишно образование	22	4,00
Високо образование	22	3,77
Промоција на ромски јазик, култура, историја и идентитет	22	2,68
Промоција на вработување Роми во образование	22	2,52
Образование на возрасни	22	2,36
Десегрегација	21	1,57

Позитивно влијание имаат програмите за **основно и средно образование (4,04)** и оние за ран детски развој и предучилишно образование (4,0). Тенденција кон позитивно влијание покажуваат и програмите за високо образование (3,77). Во однос на програмите за десегрегација, дури една третина познавачите на приликите сметаат дека во државава нема соодветни програми за десегрегација, што се одразува и на средната оценка за влијанието на овие програми. Од друга страна, повеќето од испитаниците оценуваат дека постојните програми за десегрегација имаат повеќе или помалку позитивно влијание. Сличен заклучок може да се изведе и кога се во прашање програмите за промоција на вработувањето на Ромите во образованието и програмите за образование на возрасни.

Степен до кој програмите за образование придонеле за посакуваните промени

многу	10%
донекде	70%
воопшто не	5%
нема програми	5%
не знам	10%

Според одговорите на познавачите на приликите може да се заклучи дека **програмите за образование имаат само делумен и органичен придонес за посакуваните промени** во оваа област.

Степен на постигнување на цели од Акционио план со образованите програми

многу	4,54%
донекде	72,73%
воопшто не	9,09%
нема програми	0%
не знам	13,64%

Речиси три четвртини од испитаниците одговориле дека **програмите за образование помогнале само „донекде“**, што упатува на заклучокот дека истите **имаат делумен и органичен придонес за постигнување на целите на Акциониот план** во државава.

Промени во интеграцијата на Ромите во образованието во последните 5 години

Врз основа на мислењата на познавачите на приликите може да се заклучи дека **интеграцијата во образованието во последните пет години е апсолутно зголемена.**

многу зголемена	4,54%
зголемена	95,45%
намалена	0%
многу намалена	0%
нема промени	0%
не знам	0%

Следење и вреднување на образовните програми и нивна ефикасност

Државата има систем на следење и вреднување на програмата во областа на образованието и истиот е ефикасен само до одреден степен. Ова го покажува анализата на добиените податоци каде 63,6% од испитаниците одговориле дека постои следење и вреднување, од кои близу 93% сметаат дека тие се ефикасни само „донекде“.

Степен до кој образовните програми третираат родови прашања

Повеќе од половината од испитаниците сметаат дека **образовните програми се занимаваат со родовите прашања само до одреден степен**, додека 22,7% одговориле дека овие програми воопшто не адресираат родови прашања.

Промени во дискриминацијата во образованието во последните пет години

многу зголемена	0%
зголемена	9,09%
намалена	36,36%
многу намалена	4,55%
нема промени	45,45%
не знам	4,55%

Врз основа на добиените резултати може да се заклучи дека **дискриминацијата во образованието во последните пет години е задржана на исто ниво**, со тенденција на намалување.

ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРА И ИНТЕРВЈУА СО КЛУЧНИ ИНФОРМАТОРИ

Во овој дел се сумирани податоците добиени преку квалитативниот преглед на постојната документација поврзана со Декадата и Акционите планови и интервјуа со клучни информатори.

Како извори на релевантни податоци се користени Министерството за труд и социјална политика (МТСП) и Министерот без ресор (и Национален координатор на Декадата), вклучително и забелешки од континуираното следење на состојбите од ИнСоК (ДекаднаСтража Македонија). Ваквиот преглед овозможува увид во начинот на кој државата се однесува кон Декада и политиките поврзани со Ромите воопшто, во смисла на политичка дискусија на односните политики, обезбедување на финансиски средства, следење, вреднување и евентуална ревизија на Акционите планови од Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015.

Акциони планови на декадата

Акционите планови од Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 се **усвоени** од Владата на Република Македонија во 2005 година, без претходна дискусија на истите во Собранието, каде оваа политика всушност никогаш не е разгледувана, иако прашањата на Ромите повремено и

најчесто во рамки на други дискусии се разгледувани. Акционите планови се **ревидирани** во 2009 година со цел за поголема ефикасност на нивното спроведување и усогласување со националните политики. Ревидираните планови се усвоени од страна на Владата дури шест месеци по нивното изготвување.

Од донесувањето на Акционите планови **не е направено вреднување**. Постои планиран механизам (методологија) за следење и вреднување на нивното спроведување воведен кон крајот на 2008 година, но истиот не се спроведува во практиката. Методологијата содржи сеопфатна листа на индикатори за следењето, нивни дефиниции, предлог методи и сл., но не и конкретни задачи, институции одговорни за спроведувањето и појдовни податоци врз основа на кои би се споредувала состојбата во даден момент во однос на почетната состојба и би се мерел напредокот и успехот на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015. МТСП подготвува извештаи за спроведувањето на Акционите планови, врз основа на информациите кои ги добива од државните институции надлежни за спроведување (без оглед на квалитетот на ваквите извештаи), но вакви извештаи од страна на Владата никогаш досега не се публикувани.

До сега целосно **завршени** се исклучително **мал број од активностите** предвидени со Акционите планови во државата (8%). Најголем процент комплетирани активности се од областите на родовата еднаквост (15%) и вработувањето (14%). Комплетирани активности нема во делот на здравството. За сите приоритетни области од Декадата може да се каже дека нема позначајни напори за нивно доследно имплементирање, со тоа што во некои области преземени се одредени активности кои само делумно (образование, вработување, родова рамноправност) или воопшто не (домување) ги постигнуваат зацртаните цели, додека во останатите области речиси и да нема активности. Генералниот заклучок е дека Владата ги спроведува проектите поврзани со Декадата само до одреден и многу ограничен степен.

Најдобри и најлоши практики

Како **најдобри практики** на Владата поврзани со спроведувањето на Декадата можат да издвојат:

- Инклузијата на деца Роми во јавните предучилишни установи 2008/09
- Информирањето на припадниците на ромската заедница за остварувањето на специфичните потреби за интеграција во приоритетните области 2008/09 (Ромски информативни центри)
- Активностите за вклучување на невработените Роми во активните програми и мерки за вработување 2008/09
- Изготвувањето на локални Акциони планови за домување и вработување 2009
- Меморандумот за соработка со општините
- Стипендиите за ромските ученици и студенти

Како **најлоши практики** на Владата поврзани со спроведувањето на Декадата се посочуваат:

- Институционалната поставеност за имплементација на Декадата и Стратегијата за Ромите
- Примената на пристап на 'пилот проекти' со финансиска поддршка од донаторите, но без последователни соодветни институционални промени
- Отсуството на одржливост (пред сè во институционална, но и во смисла на одржување на постигнатите промени) на проектите (вклучително и оние вброени во најдобри практики)
- Отсуство на механизми за отстранување на негативните влијанија на проектите кои се спроведуваат
- „Ставање на СИТЕ Роми во ист кош“ во рамки на сите проекти, без оглед на различните категории и групи кои постојат и кои треба да се земат предвид
- Неземањето предвид на усвоените политики поврзани со Ромите при изготвувањето на легислативата за анти-дискриминација.

Прашања кои сè уште не се, а треба да бидат соодветно третираны преку Акционите планови се **борбата против дискриминацијата** на Ромите и **ре-интеграцијата на ромските ученици**

од специјални во редовни училишта, како и сегрегацијата на Ромите воопшто, особено во образованието.

Вклученост на Собранието

Собранието нема посебни надлежности во однос на политиките кои се однесуваат на Ромите и за нив надлежна е Владата на Република Македонија.

Освен дискусијата за Националната стратегијата за Ромите, во Собранието посебно **не се дискутирани други прашања** и политики поврзани со Ромите (ниту заради одлука по нив, ниту заради следење и оценка). Одредени прашања во врска со ромската заедница се дискутирани во рамки на проблеми од општ интерес (државен буџет, загарантирани пратенички места за помалите етнички заедници и сл.). Дополнително, член на Европскиот парламент, заедно со ромскиот граѓански сектор во Република Македонија има одржано јавно сослушување во Собранието на Република Македонија по однос на прашањата на Ромите. Според надлежните институции за спроведување на политиките наменети за Ромите, членовите на Собранието на Република Македонија понекогаш поставуваат пратенички прашања за спроведувањето на политиките наменети за Роми до надлежните институции, но за ова не постојат информации споделени со јавноста.

Во рамки на Собранието функционира **Комисија за односи меѓу заедниците**, во рамки на чии активности се **дискутираат прашања** кои се однесуваат на Ромите како една од малцинските етнички заедници, а дискусии по прашања специфични само за ромската заедница Комисијата има остварено во два наврати, во 2005 и 2007 година. Комисијата за односи меѓу заедниците нема предложено посебни иницијативи насочени кон подобрување на положбата на ромската заедница во државата.

Забележан е и случај кога **Постојаната анкетна комисија за остварување на човековите права** при Собранието на Република Македонија има одржано седница по прашањата на Ромите и тоа заедно со граѓанскиот сектор.

Активности на Владата

Акционите планови и политиките поврзани со Ромите **редовно се дискутираат** од страна на Владата, вклучувајќи ја и обврската на **Националниот координатор** за квартални извештаи за напредокот во спроведувањето на Декадата.

Во рамки на институционалната поставеност за спроведување на политиките насочени кон Ромите постои **Национално координативно тело** при Владата на Република Македонија. Националното координативно тело е надлежно за следење на спроведувањето на Акционите планови, обезбедување ефикасна координација меѓу институциите и граѓанскиот сектор и советување на Националниот координатор за приоритетите при имплементацијата на Декадата. Додека во првите три години ова тело редовно се состануваше и дискутираше по прашања од негова надлежност, во 2008 и 2009 година се одржани само два состаноци на Националното координативно тело.

Владата нема поднесено официјален извештај за напредокот на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 пред Собранието на Република Македонија, иако владините претставници понекогаш дискутираат по прашања поставени од членовите на Собранието во врска со политиките кон Ромите.

Генерален заклучок е дека **Владата не покажува доволен интерес и грижа** за прашањата кои се однесуваат на Ромите, истите не ги зема предвид при креирање на општите политики (а понекогаш се развиваат дури и такви политики кои штетат на целите на политиките насочени кон Ромите), ниту презема конкретни мерки и активности специфични за проблемите и потребите на ромската заедница.

Институционалната поставеност по однос на политиките наменети за Ромите **не е целосно функционална и добро воспоставена**, ниту пак **ефективна и координирана**. Владата вработува Роми на различни нивоа во јавната администрација, но поединци не се доволни да ги

спроведуваат политиките – јавната администрација и локалните власти, главно, не се информирани и ангажирани за спроведување.

Финансиски прашања

Финансиски средства за спроведување на Акционите планови од Декадата се обезбедуваат од државниот буџет, иако овие средства се минимални во однос на целите кои треба да се постигнат. Во периодот 2005-2010 за таа намена издвоени се вкупно 1.046.780 евра, што претставува околу 0,009% од вкупниот буџет на државата¹². Треба да се напомене дека годишните планирани и издвоени износи од буџетот наменети за спроведувањето на Декадата не се потрошени во целост.

ЕУР	МКД	Министерство за труд и социјална политика	Министерство за транспорт и врски	Министерство за образование и наука	Министерство за здравство	Министерство за култура	вкупен буџет за интеграција на Роми	вкупен буџет на РМ	% за интеграција на Ромите од вкупниот буџет на државата
1	61,5								
2005	MKD	0	0	0	0	0	0	56.501.999.000	0,000%
	EUR	0	0	0	0	0	0	918.731.691	0,000%
2006	MKD	1.000.000	0	0	0	0	1.000.000	103.197.984.000	0,001%
	EUR	16.260	0	0	0	0	16.260	1.678.016.000	0,001%
2007	MKD	4.203.000	0	0	0	0	4.203.000	108.634.894.000	0,004%
	EUR	68.341	0	0	0	0	68.341	1.766.421.041	0,004%
2008	MKD	8.500.000	0	6.000.000	0	0	14.500.000	128.739.888.000	0,011%
	EUR	138.211	0	97.561	0	0	235.772	2.093.331.512	0,011%
2009	MKD	13.034.000	5.000.000	4.000.000	1.000.000	1.000.000	24.034.000	153.215.000.000	0,016%
	EUR	211.935	81.301	65.041	16.260	16.260	390.797	2.491.300.813	0,016%
2010	MKD	9.340.000	5.000.000	5.500.000	300.000	500.000	20.640.000	143.334.000.000	0,014%
	EUR	151.870	81.301	89.431	4.878	8.130	335.610	2.330.634.146	0,014%
2005-2010	MKD	36.077.000	10.000.000	15.500.000	1.300.000	1.500.000	64.377.000	693.623.765.000	0,009%
	EUR	586.618	162.602	252.033	21.138	24.390	1.046.780	11.278.435.203	0,009%

Родова еднаквост

Република Македонија има усвоено Стратегија за родова еднаквост која ја третира и состојбата на жените Ромки, како и Закон за еднакви можности на мажите и жените. Покрај ова, постои и специфичен **Акционен план за жени Ромки**.

Во државата има спроведено одредени проекти односно активности чија целна група се ромските жени.

Политичка партиципација и претставување на Ромите

Кабиентот на министерот без ресор (воедно и Национален координатор на Декадата и Стратегијата за Роми), **Одделот за спроведување на Декадата** за вклучување на Ромите и **Националното координативно тело** се формални, правни и национални тела кои ги претставуваат Ромите и нивните прашања во државата. Дел од членовите на овие тела се именуваат од Владата, а дел се избираат од страна на Ромите. Нивниот мандат вклучува консултации и ограничена улога во донесување на одлуките.

¹² Извор: Службен весник на РМ

Владино то координативно тело за Декадата и Декадна Стража, генерално земено, имаат воспоставено официјални односи и нивната меѓусебна комуникација и размена на информации се одвива релативно добро.

Во државата постои чадор-организација на ромски невладини организации.

Просечно земено, состаноците меѓу владините претставници и ромскиот граѓански сектор се одвиваат на два месеци. **Ромските граѓански организации беа консултирани** од страна на Владата во текот на креирањето на политиките поврзани со Ромите и Акционите планови, а истите се делумно консултирани кога е во прашање спроведувањето на Декадата. Ромскиот граѓански сектор не е формално вклучен во следењето и вреднувањето на спроведувањето на Декадата.

Моментално, во Собранието има една ромска политичка партија и **еден ромски пратеник**, избран од ромска партија во коалиција со национална партија.

На локално ниво, има избрано вкупно **22 Роми - советници** (членови на општински совети).

Нема податоци за официјалната и проценетата излезност на ромските гласачи на општите парламентарни избори во државата. Излезноста на жените Ромки е помала во споредба со мажите, според мислењето на Координаторот на Декадата.

ПРЕПОРАКИ

Општи прашања за состојбата на Ромите и спроведувањето на Декадата

Генерално земено, Владата во целина, а не само неколку владини структури, треба да покажат поголем интерес и грижа за прашањата кои се однесуваат на Ромите, и тоа не само декларативно, туку и со ангажман во практика. Истовремено, прашањата кои се однесуваат на Ромите треба да се земаат во предвид при креирање на општите политики, водејќи се од потребата да се постигне еднаквост меѓу граѓаните. Притоа не смеат да се занемарат целните програми насочени специфично кон Ромите, бидејќи истите се бават со посебните услови во кои се наоѓаат Ромите.

И покрај позитивните промени во текот на спроведувањето на Декадата, интеграцијата на ромската заедница во Македонија сè уште е на ниско ниво, што во голема мерка се должи на исклучително ниската стартна позиција. Затоа е неопходно започнатите активности и мерки да продолжат и дополнително да се засилат, за да продолжи утврдената тенденција на зголемување на нивото на интеграција.

Кога е во прашање дискриминацијата која, главно, се задржува на истото - средно високо ниво, неопходно е да се обезбеди доследно применување на донесениот Закон и останатите релевантни политики против дискриминација.

Усвоените ревидирани Акциони планови треба доследно да се спроведуваат, а во тој контекст и финансиските средства кои се издвојуваат од државниот буџет за оваа намена треба да бидат зголемени соодветно на зацртаните цели и поефикасно искористени. Предвидените механизми на следење и вреднување неопходно е да започнат да се применуваат во практика што треба да резултира со редовно прибирање податоци за следење на напредокот и релевантна вреднување на Акционите планови и публикување на официјален извештај на Владата за напредокот во нивната имплементација. Следствено, ова ќе овозможи согледување на најдобрите и најлошите практики, слабостите и јаките страни, а со тоа и прилагодување на пристапот и идните активности според проблемите и потребите на ромската заедница како целна група.

Во однос на спроведувањето на Декадата, се препорачува продолжување на започнатите активности, со оглед на тоа што истите покажуваат позитивно влијание. Ова особено се однесува на образованието, кое се оценува како најуспешна и како област на која Владата и дава најголем приоритет. Што се однесува до останатите приоритетни области, политичкото

учество, вработувањето, домувањето и здравството треба да се задржат како високи приоритети на листата на Владата, но истовремено да се засилат напорите и да се зголеми ефикасноста на мерките кои се имплементираат, со оглед на тоа што успехот во овие области не е на задоволително ниво. Посебно внимание треба се посвети на родовата рамноправност, намалувањето на сиромаштијата и особено на говорот и насилството засновани на омраза, со оглед на тоа што истите засега се третираат како најмалку приоритетни, па и постигнатиот напредок е незначителен. Оттука, неопходно е Владата да им даде повисок приоритет, како и да иницира, спроведува и поддржува ефикасни преќти со кои ќе се адресираат најгорливите проблеми во овие области.

Политичка партиципација и претставување на Ромите

И покрај декларативното признавање на ромскиот граѓански сектор како важен субјект и партнер во спроведувањето на Декадата, сепак во практика улогата на ромските граѓански организации во креирањето и спроведувањето на политиките кои се одесуваат на Ромите е ограничена. Оттука, неопходно е организирање на состаноци на владините претставници со ромскиот граѓански сектор на редовна основа, интензивирање на меѓусебните консултациите, но и преиспитување на пристапот кој се применува со цел зголемување на ефикасноста.

Исто така, треба да се разгледаат можностите и да се изнајдат модели во однос на формално вклучување на ромските организации не само во спроведувањето на Декадата туку и во механизмите на планирање, управување, следење и вреднување на истата.

Што се однесува до политичкото претставување на Ромите, неопходно е да се работи на унапредување на истото и од квантитативен и од квалитативен аспект, како и на различни нивоа на власта: законодавна, преку ромските политички партии и пратеници во Собранието; извршна, преку формалните, правни и национални владини тела кои ги претставуваат Ромите и нивните прашања во државата; и локална, преку ромските членови на општинските совети. Застапеноста на Ромите во јавната администрација не само што ќе придонесе кон спроведување на заложбите од Охридскиот рамковен договор, туку и ќе го олесни пристапот на Ромите кон јавните услуги и воедно ќе придонесе кон зголемување на општата стапка на вработеност на Ромите.

Во контекст на политичкото претставување на Ромите, особено внимание треба да посвети на родовата еднаквост, преку поголемо вклучување и ангажман на жени-Ромки во политичкиот живот и партиципација во државата.

Вработување

Во областа на вработувањето, прашањата за отворање работни места и конкретно вработување, како и за обуки и преквалификација и понатаму треба да го задржат високиот приоритет, а на самовработување и претприемништвото и особено на обезбедување на еднаков третман на пазарот на трудот треба да им се посвети дополнително внимание и грижа.

Со оглед на утврденото повеќе или помалку позитивно влијание на програмите за вработување, препорака е да се продолжат и да се интензивираат започнатите активности поврзани со отварање работни места и конкретно вработување во јавниот и приватниот сектор, како и самовработување и претприемништво. Од друга страна, идентификувана е потреба од изготвување на дополнителни и ефикасни програми за обука и преквалификација и за обезбедување еднаков третман на пазарот на трудот.

Истовремено, треба да се работи на унапредување на системот на следење и вреднување на одделните програми.

Имплементирањето на споменатите препораки ќе овозможи и поголема ефикасност на програмите од областа на вработувањето во смисла на нивниот придонес кон постигнување на посакуваните промени и остварување на целите на Акциониот план, како и продолжување на евидентираниите позитивни тенденции во однос на интеграцијата и нивото на дискриминација во доменот на вработувањето.

Домување

Со оглед на утврдената состојба и идентификувани проблеми кои се однесуваат на домувањето, сите прашања од оваа област, без исклучок, треба да добијат висок приоритет за решавање, со посебен акцент на формализацијата на неформалните населби и комуналните услуги и инфраструктурата. Во контекст на претходното, неопходно е што поскоро ревидирање и прилагодување на постојните програми согласно најприоритетните проблеми и потреби на ромската заедница во оваа област, како и спречување и казнување на прекршувањето на правата на Ромите од областа на домувањето (како на пример присилно исфрлување од домовите) имајќи предвид дека, генерално, истите се покажуваат како пасивни, па дури и со негативно влијание.

Наведените препораки се наметнуваат како императив и со оглед на тоа што програмите за домување многу малку или воопшто немаат придонесено за постигнување на посакуваните промени во оваа област, ниту за остварување на целите на Акциониот план и, што можеби е уште позначајно, поради фактот дека нема позитивни промени и напредок во однос на постигнатата интеграција и дискриминацијата во областа на домувањето.

Здравство

Пристапот до примарна здравствена заштита и до здравствено осигурување, како и здравјето на децата и жените се прашања кои имаат највисок приоритет во областа на здравството, а се препорачува истиот да се задржи и понатаму, дотолку повеќе што програмите кои се поврзани со овие прашања покажуваат и позитивно влијание.

Од друга страна, промоцијата на вработувањето на Ромите во здравството и пристапот до специјализирани третмани се прашања на кои им се посветува најмалку внимание, па следствено и влијанието на овие програми не е задоволително. Оттука, логично се наметнува потребата за поголем и поефикасен ангажман за адресирање на споменатите прашања. Дополнително, и кај здравствените програми важи препораката за посериозно земање предвид на родовите прашања.

Генерално, потребно е сите програми од областа на здравството да се стават под засилен и поефикасен следење и вреднување, како предуслов за поголем придонес на истите во постигнување на посакуваните промени и остварување на целите на Акционите планови. Оваа пропорака уште повеќе добива на значење ако се земе предвид фактот дека интеграцијата и дискриминацијата во областа на здравството во изминатите пет години, главно, се задржуваат на истото ниво, иако се забележуваат одредени позитивни промени.

Образование

Основното и средното образование, раниот детски развој и високото образование треба да го задржат високото место на листата на приоритетни прашања од областа на образованието, а започнатите активности да продолжат да се спроведуваат, прошируваат и надградуваат со цел за понатамошен евидентен напредок во овие области во кои се смета дека и досега е постигнат најголем успех.

Потреба за посериозен пристап е идентификувана во однос на прашањата на десегрегацијата во образованието, образованието за возрасни, промоцијата на ромски јазик, култура, историја и идентитет, како и промоцијата на вработувањето на Ромите во образованието, со оглед на тоа што значењето кое им се придава и влијанието што го имаат овие програми се незадоволителни. Исто така, соодветни мерки треба да се преземат и во врска со ре-интеграцијата на ромските ученици од специјалните во редовните училишта.

Притоа, предвид треба да се има и родовата еднаквост, со оглед на тоа што сегашните програми воопшто или многу малку ги адресираат родовите прашања.

Кога е во прашање следењето и вреднувањето на ефикасноста на образовните програми, потребно е преиспитување на пристапот и методите кои се применуваат со цел да се постигне поголема ефикасност на системот за следење и проценка.

Како препорака во однос на образованието уште треба да се истакне и доследното продолжување на започнатите напори кои во изминатиот период доведоа до апсолутно зголемување на интеграцијата, како и интензивирање на активностите со цел за уште позначително намалување на дискриминацијата во оваа приоритетна област од Декадата.

Родова еднаквост

Важен аспект во спроведувањето на Акционите планови од Декадата, секако, е и постигнувањето на родова еднаквост. Во таа насока, како препорака може да се истакне доследното спроведување на Стратегијата за родова еднаквост, Законот за еднакви можности на мажите и жените и особено Акциониот план за жени Ромки.

Исто така, идентификувана е потребата од посериозна анализа и инкорпорирање на родовите прашања во одделните програми за политичка партиципација, образование, домување, вработување и здравство, како и иницирање на поголем број релевантни проекти чија главна целна група ќе бидат токму жените-Ромки и кои ќе придонесат за позитивни промени на општествената положба и улога на ромската жена.

МК ДекаднаСтража 2010 е иницијатива во Република Македонија во рамки на регионалната иницијатива ДекаднаСтража која се спроведува во сите држави учеснички во Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015

МК ДекаднаСтража 2010 е извештај од истражување спроведено во Република Македонија во текот на 2010 година со фокус на ставовите на ромската заедница во Република Македонија. Истражувањето е спроведено од мрежа на набљудувачи Роми од Република Македонија со координација од страна на тимот на ДекаднаСтража од Република Македонија.

МК ДекаднаСтража 2010 е обид за квалитативна проценка на промените предизвикани од Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 во системот на државата, кај ромската и кај не-ромската заедница, од перспектива на ромската заедница, со цел да се придонесе кон подобрување на спроведувањето на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 во Република Македонија.

